

Ivan Baran
Samuel Gide

Napisao, uredio, lektorirao: Ivan Baran

Ilustracija naslovnice: Željko Matuško

ISBN: 978-953-48693-6-9

TISAK: Color Print, 2022.

www.color-print.hr

Tisak prvog izdanja: 2018.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem:

IVAN BARAN

Samuel

Gide

II. izdanje

Ova elektronička knjiga je intelektualno vlasništvo njezinog autora, Ivana Barana. Niti jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati niti uređivati bez dozvole autora.

Uvod

-Immanuel, ovo si ti napisao, vidiš po rukupisu, to je tvoj rukopis, ne bacaj. Karte ćeš vratiti u sobu B. Ne zaboravi.

Sestrama: za doktora Ledova. Ne za vas. U juhu dodajte više soli. Valjda i ja imam svoja prava.

Dobri doktore L., eto je gotova, cjelovita ako me se pita, a zaključujem to tek stoga što nemam više ništa za dodati. Zbog zadnjih stranica se ispričavam, nešto mi je došlo da užežem sve pa sam ~~ineditu~~ pisaniju najzad morao spašavati, sestri dati na čuvanje, svačega je bilo... Nisam bio dobro. Ali tekst ne bi trebao biti previše oštećen. Uzgred vidim i to, inedita... Najobičnija pisanija, izmišljotina najvećim dijelom i to od onih najgorih; umrijet ćete od dosade. U literarnom smislu, ovo je literarni stid, tim više što sam u mladosti imao nekih svojih objavljenih tekstova, doduše sam pisao... nebitno. Prolistao sam neki dan stranice u prisustvu sestre... Bože što vas čeka, litanija za litanijom, po deset puta iznosim iste poluideje a nikada im ne idem do sukusa, uvijek promijenim temu ~~post-sukus~~, poslije sukusa, a najkomičnije je, ili najozbiljnije, što se uopće ne sjećam da sam pola toga napisao upravo ja.

Par riječi o stvari. Pisanija je počela kao niz natuknica, što sam doživio, što me muči, zbog čega napokon živim u ovoj ustanovi ali je bilo glupo, nedostatno, napisao sam sve za pola sata a osjećao se svejedno pun. Morao sam dodati priču, morao sam provesti više dana (i mjeseci) za papirom kako bih misli obuhvatio i zato napominjem da sam pola događaja, a i lica spomenutih u tekstu izmislio, a od onoga za što pouzdano znam da se dogodilo, već je i to toliko pomiješano sa izmišljenim, sve je toliko u simbolici da ikakve sentimentalne, a kamoli inkriminirajuće vrijednosti nema skoro uopće. Što se tiče ikoga osim možda moje majke Joanne i pokojnog gospodina Gidea, ovo je bajka. Loše napisana, no neću se ponavljati; nema potrebe da vas gušim i van ludila.

U tekstu vas ne spominjem nigdje ali vam mnogo pametujem i to direktno i to kao dragom čitatelju. Ja sam dakle autor, a vi moj čitatelj i to dragi. Htio sam stvar prešarati kasnije (uostalom, kao i pola djela) ali rekli ste da ne diram ništa dok ne dođete. Sada je u mojoj sobici, samo trenutak... sedamnaest i dvadeset devet. Kad sutra budete tu, ja ću vjerojatno spavati (jaka je terapija, molim vas da i to provjerite) ali mislim da ću u ovo doba sutra biti vaš. Rekli ste da volite preferans ali nemate suigrača. Naučio sam ga zato specijalno za vas.

Post scriptum. Zapravo lažem, samo sam htio latinsku frazu. Nisam

prestao sa pismom. Razmišljao sam malo o stvari kad sam onomad čitao tekstove i došao sam do jednog bitnog opravdanja koje vas molim da uzmete u obzir. Kad Gide svako malo misli o Joanne, istovremeno ja mislim o svojoj majci Joanne. Nisam mogao odvojiti svoje osjećaje od osjećaja Gidea, zato ima dvaput više jeremijada, dvaput češće se o osobi razmišlja, dvaput je tu više privrženosti, ljubavi... a spomenuo sam vam da je bolesna. Zato se i nadam da ćete mi pomoći sa ovim tekstovima, da se makar malo izliječim, da joj zdrav odem na tih, kažu godinu dana još da ima živjeti. Jer... ne znam, mislim da sam to sposoban. Mogu to.

Nadam se da ste vi sa zdravljem dobro. O vama se i ovdje moglo čitati u štampi, nekog milijardera kažu liječite, učinili da pobudali pa da mu otmete novac, svašta su izbljuvali. Zato spominjem zdravlje jer vi ste tvrd čovjek ali toliko pljuvanja, toliko laži (a poznajem vas godinama, valjda i sam znam što je laž)... No, u gradu ste kažu mjesec dana. Baš će ovih dana početi snijeg pa će biti ugodno. Nadam se da ćete se odmoriti.

Vaš pacijent ali i prijatelj,

I. V.

1.

Već je odavno prošla ponoć kada se Samuel Gide, tek jedno od mnoge djece sirotišta *Utočište Bogu najmilijih*, zbog neke ružne noćne more probudio i našao u mračnoj prostoriji sa mnogo kreveta. Bila je to spavaonica u kojoj je moglo biti najviše desetero djece, u ovom slučaju sve same muške kako je sirotište odvajalo dječake od djevojčica. Ta prostorija nije bila velika, kako bi možda čitatelj pomislio, već upravo suprotno, toliko je malena bila da su kreveti u njoj poradi manjka prostora bili spojeni.

Svoje noćne more Samuel se nije mogao prisjetiti jednom kad se probudio, a nije zapravo već trenutak kasnije bio ni svjestan da je upravo to bio i razlog njegova buđenja. Otvorivši oči, ostao je neko vrijeme ležati u krevetu, sada već sasvim razbuđen, i promatrajući mrak ponad sebe iza kojeg se zasigurno krio strop razmišljao je o onomu o čemu bi ga uvijek samoća prisilila razmišljati: o osjećaju zarobljenosti.

Možda bi promatrač pomislio da maleni gospodin Gide, s obzirom da je tada imao tek šest godina, nije znao što znači zarobljenost, ili još gore, da nije znao što je to sloboda, ali promatrač bi se prevario, jer ako ni radi čega drugoga, onda upravo stoga što je bio dijete Gideu su sloboda i njena odsutnost bili itekako poznati pojmovi. Jer tko voli slobodu više od djece, i kada se o slobodi mašta, ako ne u zarobljenosti?

U prostoriji je bilo hladno i, iako je bio gotovo mrkli mrak, maleni je Samuel jasno mogao vidjeti kako mu iz usta tokom izdisanja izlazi bjeličasta para. Možda je to bilo neobično, ali u onoj prostoriji pokraj sve one usnule djece on je upravo tu paru smatrao jedinim svojim društvom. Zapravo, to i jest bilo neobično. To je bilo neobično stoga što je Samuel Gide, junak ove priče, bio jedna neobična osoba, a takve osobe plodovi uma i ne mogu biti drugačiji.

Nije znao koliko je vremena proveo ležeći u krevetu pod debelim pokrivačem koji je njegovo tijelo tjerao da se znoji, ali znao je da ga nije moglo proći mnogo, jer iako je on obično bio vrlo strpljiv, upravo te večeri strpljivosti u njemu gotovo da nije ni bilo. Nešto, takoreći, da izgubi strpljenje i izađe iz kreveta Samuela Gidea te je noći natjeralo.

Van sirotišta, u ulici osvijetljenoj plinskim lampama te je zime 1926. godine polako padao snijeg i onu staru i, moglo bi se reći, romantičnu

kaldrmu koja je te vijugave i uske ulice činila put, jednakom je sporošću, nježno i brižljivo pokrivaio, a jednom se našavši na kamenju kaldrme, pahulje su snijega gotovo odmah potom njome bile raznošene vijugavim vjetrom, poput pepela. Nebo je bilo bistro i baš je te noći svaka zvijezda što ga je ukrašavala i uopće svaki nebeski izvor svjetlosti bio vidljiv, a boje njegove tako jasne. Poput dragog kamenja – safira, opala, rubina... – nebo je te noći svjetlucalo.

Samuel Gide znao je da ne bi smio u takvo kasno doba lutati hodnicima, ali te večeri jedino je u tome mogao naći mir. Kamene ploče, hladne gotovo poput kaldrme vani na ulici, stare zasigurno stotinama godina, bile su previše primamljive za tog dječaka da on ne bi bosonog po njima htio hodati.

Za razliku od spavaonica, gdje bi se u čitavoj prostoriji nalazio tek jedan maleni prozor kroz kojega bi prodirala svjetlost sa ulice, gotovo je svaki hodnik sirotišta bio pun prozora koje su drevni graditelji nanizali duž njih, držeći vjerojatno da ti prozori možda i neće biti od neke koristi, ali ako će samo i jedna osoba u budućnosti pogledati kroz njih sa divljenjem i ljubavlju kakvu su osjetili i sami graditelji, svrha tih prozora bit će ispunjena.

Duž suprotnog, pak, zida svakog od tih najvećih hodnika bile su poredane uljanice, svaka udaljena od druge manje od jednog koraka. Te bi uljanice gorjele svake večeri jedva dva sata, a onda bi bile ugašene, jer ta dva sata bila bi dovoljna da časne sestre i svećenici učine sve što imaju za učiniti prije vremena za spavanje, i svjetlost nakon toga više ne bi bila potrebna. Tokom ta dva sata ne samo hodnici, već i čitavo sirotište zagrijalo bi se od plamenja uljanica do malne zagušljive topline.

Sada, iako uljanice nisu gorjele a večer je bila vrlo kasna, hodnik kojim je Samuel prolazio i dalje je bio osvijetljen, ovaj puta mjesečinom, čija se srebrnasta svjetlost poput vode prelijevala po glatkim kamenim pločama hodnika. A to, moglo se reći, bješe najveći razlog zašto je Samuel Gide volio onuda lutati.

Hodnik kojim je Samuel upravo prolazio bio je najduži u čitavom sirotištu – dug nekoliko desetaka metara – i uopće takvih ogromnih dimenzija da je više podsjećao na kakvu dvoranu nego na hodnik. Bio je to ujedno i posljednji hodnik kojim bi Samuel lutao prije no što bi se vratio u spavaonicu, jer upravo u tom hodniku i posljednji bi njegov problem koji mu ne bi davao mira baš uvijek bio riješen.

Iako je bio bos, a odjeća koju je nosio bila tanka, Samuelu nije bilo hladno, ili, ako mu je već i bilo, on je u toj hladnoći uživao. Iz tko zna kojeg razloga, hladnoća je Samuela smirivala, a njegov strah tjerala daleko od njega.

Samuelov je drhtureći dah bio vrlo tih, no ipak najglasniji od svega u

hodniku, glasnji čak i od njegova koraka.

Ali nije bio jedini.

Ondje je disao još netko.

Bio je to skupljeni obris nekog djeteta, udaljenog od Samuela tek nekoliko metara i skrivenog u najmračnijem dijelu hodnika, sjedeći na podu tik do zida, glave naslonjene na koljena. Dijete je to tiho plakalo i treslo se.

Samuel se, primijetivši to dijete, isprva uplašio, ali već sljedećeg trenutka njegova je hrabrost otjerala sav njegov raniji strah, i on je odlučio djetetu prići i pokušati ga utješiti. Vrlo polako i gotovo nečujno Samuel je tada malenoj osobi prišao.

U pitanju je bila djevojčica, čija je gusta kosa bila toliko duga da je ova, onako skupljena sjedeći na tlu, bila gotovo u potpunosti skrivena pod njom. Uplakana, djevojčica uopće nije bila svjesna njegove prisutnosti, ali jednom kad je Samuel skupio hrabrosti dotaknuti je ona se nije ni trgnula ni uplašila.

“Što se dogodilo?” Samuel ju je tada tiho upitao. On nije znao tko je ona, niti je bio siguran da ju je ikada prije uopće unutar sirotišta vidio. Ona je za njega bila sasvim nepoznata. No opet, iz nekog razloga – možda stoga što su sada dijelili hodnik i samoću, kao i tugaljivost kojoj su samoća i hodnik bili lijek – na svijetu nije bilo osobe koja mu je bila bliža i poznatija.

Djevojčica nije odgovorila. Ali umjesto da ga obeshrabi, to je Samuelu dalo do znanja da je ona doista trebala njegovu pomoć i da joj je njegova prisutnost odista bila potrebna – samo je trebalo, kako su ga učili svećenici, u empatiji pokazati nešto više strpljenja. Sjetivši se toga, on je kraj nje odlučio sjesti. A nakon što je primijetio i da ne prestaje drhtati, i dotaknuti ju.

Ona je i dalje plakala jednom kad je on to učinio, ali kako su minute nastavile prolaziti, sve tiše i tiše. Pod njegovim se doticajem u početku doista tresla poput uplašene životinje i bila ukočena baš kao da i jest jedna, no uskoro je i to nestalo. Uskoro – nitko nije znao reći koliko, možda tek jednu a možda i nekoliko minuta kasnije – ukočenost se pretvorila u opuštenost, a djevojčica je, baš kao i Samuel, umjesto straha stala osjećati sigurnost.

Napokon, Samuel ponovno šaptom upita: “Što se dogodilo?”

On pomisli da odgovor opet neće doći, ali iznenada, tiho, tiho poput povjetarca, gotovo toliko tiho da Samuel skoro ništa nije ni čuo, glas je djevojčice tada odgovorio:

“Ne znam.”

A taj glas... A taj glas...! Samuel Gide nije mogao no biti pred njim zaustavljen. Bilo je to nešto neočekivano. Nešto tako iznenada, tako novo i veće od njega. Obične riječi, jedva zapravo i riječi koliko su tiho izgovorene bile, iznenada su razbile sav njegov svijet.

Njegove misli, kao i njegovo disanje, isprva se umire... a zatim bijahu gurnute u vrtlog egzaltacije.

Bila je to toplina, to što ga je tada obuzelo – ili je barem tako on to doživljavao – toplina koja je nasmiljeno prostrujila čitavim njegovim tijelom, od stopala njegovih do njegove glave, i učinila da mu hladnoća, kao i težina, postanu toliko nepoznati da je zaboravio kako ih je to i osjećati.

Njegova nutrina bila je zapaljena. Srce njegovo usijano.

To je dakle bilo ono što su ljudi nazivali rađanjem ljubavi.

To je dakle bilo, baš ta sekunda, ono čega će se godinama kasnije Samuel Gide sjećati kao početka svega najboljeg u njemu... i svega najgoreg.

“Št... što? Kako...?”, Samuel je tada pokušao postaviti pitanje, glasa iznenada drhtavijeg no što je djevojčica u početku bila. Ali postaviti pitanje kanda je sada graničilo sa onu stranu mogućeg. On niti je više znao što želi upitati, niti je znao kako.

Ali nešto je reći morao. “Kako... Kako se zoveš?” konačno je upitao.

Za razliku od njegove nutrine, dah je njegov bio leden, i uopće je Samuel uskoro postao svjestan koliko je svijet oko njega i te djevojčice zapravo hladan.

Ona tada odgovori, ako je to uopće bilo moguće glasa još i tiša no ranije:

“Joanne.”

“Joanne?”, Samuel je ponovio. “Imaš lijepo ime...”, dodao je, svim se silama trudeći da nađe prave riječi. “ovaj...”, na trenutak je zastao i pogledao u mračno tlo, u nadi da će mu to pomoći pribirati se. “Ja sam Samuel Gide.”

Uistinu, kao da u hodniku više nije bilo zraka za disanje Samuel se osjećao. On je htio govoriti, ali nije mogao. Nije čak mogao niti razmišljati o onomu što je htio reći.

Tek je tri riječi Joanne te večeri izgovorila, a već Samuel nije znao što bi sa sobom, niti što se uopće događalo, jer tako je ona utjecala na njega. Pak što se ticalo one njegove ruke kojom ju je i dalje doticao, on je u potpunosti zaboravio i na nju i kako njome upravljati, i doista, da ga je netko tada upitao “Čija je to ruka?”, on ne bi znao na to odgovoriti.

No sve to bilo je ništa naspram onoga što je uslijedilo.

Naime, Joanne je tada podigla glavu i u Samuela pogledala.

Ako je njezin glas u Samuelu činio preokret svake pomisli i čuvstva, svakog osjećaja i uopće ikakvih ranijih shvaćanja, tada je njezin pogled sve to još i satirao, a na njihovu mjestu dizao sve novo. Nije više Samuel bio siguran ni da je budan jednom kad ga je ona pogledala, ili se njegov um sa njime igrao u kakvu snu, a dabome da nije bio siguran ni je li uopće on kao pojava postojao, ili je i on bio, baš kao i sve oko njega te večeri, tek odraz nečeg previše savršenog i previše nemogućeg da bi moglo biti. Previše

savršenog i previše nemogućeg – jer takvim se Samuelu činilo to mršavo, maleno i uplakano dijete u dronjcima usred mračnog i ledenog hodnika sirotišta.

Na Samuela Gidea ljubav, koju je on tada prvi puta u životu upoznao, stala je utjecati poput opijata, i on je polako postajao svjestan sve više detalja te osobe kraj sebe – a sve to zbivalo se poradi djevojčice koju on nije ni poznao.

Htio je osjećati razočaranost sobom, jer prišao je da tom djetetu pomogne a umjesto toga izgubio je razum, ali svojevolumeno nije mogao osjećati čak ni to. Upravljanje sobom polako se činilo nemogućim. Umjesto na njezinu potištenost, on se fokusirao na nju. Na nju samu.

Kosa od Joanne bila je zlaćane boje, i bila je vrlo duga, takoreći divlja, ali nije bila u potpunosti zlaćana, već bi se tu i tamo pomiješala sa smečkastom, a ovdje-ondje čak i sa crnom. Uši njene, kako je Samuel primijetio, bile su malene i savršeno u skladu sa njezinim pravilnim licem, baš kao i njene usne, koje su se na tom blago blijedom licu lako isticale svojom svijetlo ružičastom, neobično toplom bojom. Nos joj je pak bio pomalo nepravilan, ali i dalje, kako se Samuelu činilo, točno onakav kakav je trebao biti.

Ali ono što je najviše pažnje privlačilo bilo je ono što ga je i dovelo do zenita osjećaja: njezin pogled. Zelene njezine oči.

Boja njezinih očiju bila je tamnozeleno, kao u borovih iglica, a zjenice posred njih bile su crne poput uglja, baš kao i trepavice oko njih. Oči su Joanne, kako bi ona pomicala glavu, na mahove i kanda u plamsajima podsjećale na plavu boju, sličnu onoj safira, a sada, kako je bila večer a kroz prozore se probijala mjesečina i bojala svojim surim srebrom čitav hodnik, one su dobivale i još jednu boju, boju koju Samuel opisati nije mogao.

Možda kada bi se nikada prije viđene boje mogle opisati riječima bi se ova mogla opisati riječju "perfekcija", ali čak ni tada čitatelju se ne bi u umu moglo pojaviti ono što se te večeri pojavilo pred Samuelom Gideom, jer naime, ono što je on tada vidio mogla je vidjeti samo zaljubljena osoba; samo osoba čiji su vidici ljubaviju pomaknuti, i to pomaknuti dalje od vječnosti.

Dok ju je promatrao – a to je trajalo tek nekoliko sekundi – u Samuelu je odjekivala pomisao: *Bježi, bježi koliko te noge nose! I ne osvrći se i nemoj stajati!*, a ta pomisao bila je uzrokovana vanvremenskim znanjem koje biva u svakom čovjeku. Znanjem, naime, da je ljubav koja se tada probudila bila prevelikih dimenzija, premasivna i presavršena da bi uopće postojala, a ako već i mora postojati... da će neminovno biti nesretna.

Da, Samuel je toga bio svjestan, čak i tada kao šestogodišnjak. I baš kao svaki drugi čovjek ikada koji je stao pred izborom kao i on, on je odlučio ne pobjeći, već ostati. Napokon, bilo je i prekasno za ikakvu drugu odluku.

Prekasno je, štoviše, bilo još one sekunde kada su se te dvije duše uopće na svijetu i pojavile, a kamoli tek sada.

2.

U jutro sljedećeg dana, kada su jarke sunčane zrake poput zlatnog praha prodrijele kroz prozore sirotišta i obasjale njegove prostorije, i kada su opatice pošle da djecu probude i odvedu u blagovaonicu na doručak, maleni je Samuel Gide opaticu dočekao sasvim budan. On nije zaspao nakon što se sa Joanne rastao – Joanne Beckett, kako mu je tokom večeri rekla – i vratio u spavaonicu, jer zaspati nije mogao. Umjesto toga on je tek ležao i o njoj razmišljao. Jednostavno, to nije mogao prestati činiti, jer svaki dio njega, svaki milimetar, svaki atom, bio je njome opčinjen.

Zašto je bilo tako on nije znao, ali kada je osjećao da je prethodna večer bila ne samo prekretnica njegova života, već i sam njegov temelj. Sa Joanne se rastao bez riječi, nekoliko trenutaka nakon što joj je tiho šapnuo:

“Moramo ići. Abadese će se uskoro probuditi...” a na što je ona, sada već lica bez suza, kimnula glavom i ustala, te, primivši malenog dječaka za ruku, poslala sa njim do vrata svoje spavaonice, gdje su se oni rastali.

Samuelu nije bila jasna priroda toga što je spram te djevojčice osjećao, niti je znao kojom bi riječju to nazvao. Naravno, riječ "ljubav" bila mu je poznata, jer mnogo puta ju je za djetinjstva čuo, ali svećenici bi toj riječi uvijek pripisivali nekako suviše savršene i božanske atribute, atribute koji bi činili da ju je koristiti kod običnih međuljudskih odnosa kada neukusno, gotovo zazorno. Stoga se on tu riječ koristiti nije usuđivao, a kako je to bila jedina riječ koja mu je padala na pamet, sve što je znao u vezi svojih osjećaja bilo je da su snažni. Kako su se nazivali i odakle su dolazili bilo je nepoznato.

On je bio prvi koji je spremio svoj krevet (zapravo je časnu sestru dočekao ležeći na krevetu već složenu i poravnatu), i jednako prvi koji je izašao iz spavaonice i žurno, gotovo trčeći, pošao putem blagovaonice, te velike prostorije u kojoj su djeca sirotišta objedovala.

Znao je, to je njegovo ponašanje opaticu iznenadilo, a čak je u jednom trenutku začuo i svoje ime... ali obazreti se na to već je odavno bilo nemoguće.

A ondje, ondje kamo je tako žurio, iako sve bijaše puno djece, njegov ju je pogled pronašao već sa ulaza.

Sjedila je na samom kraju blagovaonice, skrivena među mnogo starijih djevojaka, jedva vidljiva, lica i sada skrivena u divljoj, zlačanoj kosi. Ali ona njega nije ugledala. Nije ga čak niti potražila.

To Samuelu bijaše nebitno. Štoviše, o tomu nije mogao ni misliti, jer ugledavši ju opet je izgubio sposobnost činjenja ičega. Bilo je to iznenada. Tek je osjetio kako mu srce opet brzo i snažno udara, a ruke mu se počinju blago tresti. Ono stanje koje je vladalo njime gotovo čitavu noć, stanje slično snu, i onaj zanos i osjećaj gubitka samoga sebe opet su se vratili.

Uzrok u njemu velike nesreće to je bilo, to što su njegovim tajnama i osjećajima svjedočili toliki ljudi. Jer ono što je on osjećao bilo je tako krhko, tako osjetljivo da se moglo raspasti pod najmanjim dodirnom – a okolina je bila tako robusna i nepažljiva. Ali i takav, svijet je bio od koristi i potreban, jer da nije bilo druge djece, da nije bio poguran masom do stola, Samuel bi ostao stajati tako tko zna koliko dugo, i tko zna bi li ikada do stola i pošao, ili bi tek ostao na mjestu opčinjen stajati.

* * *

“Samuele”, glas je rekao, “u zadnje vrijeme kao da si se promijenio, kao da slabije učiš. Reci mi, dijete, što se to događa s tobom...?”

Bio je to fra Maxime, njegov tutor i prijatelj njegov, svećenik koji ga je pronašao kao novorođenče pred vratima samostana šest ljeta ranije. Jedan od svećenika koji su mu dali ime, i onaj koji ga je učinio svojim štíćenikom.

Njih dvoje nalazili su se ondje gdje su se sastajali svaki dan, i gdje su provodili uvijek po nekoliko sati, čitajući i razgovarajući – u knjižnici sirotišta.

Ondje je Samuel naučio čitati i pisati. Ondje se upoznao sa filozofijom i teologijom, sa matematikom i fizikom, sa mnogim stranim jezicima, od arapskog do latinskog, ruskog i hebrejskog. Bio je učen svemu, jer fra Maxime htio je od njega učiniti svećenika boljeg no što je on sam bio, štoviše svećenika kakvog povijest nije vidjela; htio je da u njemu bude što je više znanja moguće, jer znanje, taj čovjek je smatrao, bio je jedini lijek protiv pokvarenosti svijeta.

Oni su voljeli ondje i raspravljati, razgovarati i postavljati pitanja o svemu oko njih i u njima; oni su kontemplirali u toj knjižnici godinama, i to kontempliranje, nikako kao učenik i učitelj, pa čak niti kao otac i sin, već doista tek kao dva prijatelja, činilo je da oni lakše dolaze do istine.

Ali sada je bilo drugačije. Iznenada, baš kao preko noći, Samuel Gide pred očima se fra Maximea promijenio. To dijete, svećenik je primijetio, kao da više nije imalo potrebu istinu tražiti.

“Ne znam kako da vam to opišem, oče...”, progovorio je Samuel, držeći

u jednoj ruci pero, a drugom prstima prolazeći po papiru raširenom na stolu, a govorio je tiho, naizgled izbjegavajući da ga itko drugi čuje, iako su u knjižnici u to vrijeme njih dva bili sami, jer nikome, baš nikome osim fra Maximeu taj maleni dječak nije bio voljan odati svoje tajne, "... ali upoznao sam nekoga. Jednu osobu. I prema njoj sam osjetio nešto što prema nikome nisam mislio da ću ikada osjetiti..."

"Djevojčica?"

"Da...", Samuel odgovori, "... no ovo nije ono o čemu smo ranije govorili, "zaljubljenost", i čemu smo se smijali... sjećate se?", pogledao je crnim očima u svog prijatelja, koji je u tišini slušao, "Ne, ovo je bila privrž... Kako ste rekli ono da se kaže... privrž..."

"Privrženost?"

"Da, to.", Samuel reče. "Privrženost. Ona je mlađa od mene, znate, pravo dijete, iako sam dijete i sam. Mislim da nema ni četiri godine. Mlada je za mene... ali opet, opet kao da sam osjetio da ju trebam štiti. Voljeti... Ne znam kako bih to opisao..."

Fra Maxime nije mogao a da ne cijeni iskrenost i način na koji je njegov maleni prijatelj to izgovarao, naime gotovo kao da se događalo nekom drugom, vrlo smireno i ograđujući se od svega što je više mogao čistim razumijevanjem.

Nije mogao da ne cijeni, bez obzira što je takvu njegovu načinu razmišljanja svjedočio mnogo puta već ranije, jer uvijek, činilo se, u Samuelovim riječima bilo je nečeg novog što bi ga iznenadilo.

"Ti ju ne bi htio za ženu jedom kad odrasteš, Samuele", svećenik je upitao, "a opet u isto vrijeme misliš da je to baš tako nekako: da bi htio?"

"Da... i jedno i drugo."

"A ona to zna?"

"Ne bih rekao, oče. Zapravo, ne znam zna li ili ne zna. Ali ovo je tako poremetilo sva moja shvaćanja...! Ja nisam htio da mi se to dogodi. Ja želim biti svećenik, baš kao i vi, i da služim bogu čitav život. Baš kao i vi, baš kao i vi..." ponavljao je Samuel skrivajući lice u rukavu svoje veste. Nije on plakao, toga je fra Maxime bio svjestan, već je činio jednu gestu koju je u tog dječaka ovaj već navikao vidjeti. On je takoreći sakrivao svoje lice od tih neželjenih pomisli; kao da je bježao od svega toga.

"Poznaješ forme ljubavi, Samuele.", rekao je svećenik kao da razgovara sa sebi ravnim, a ne sa šestogodišnjakom, jer toliko je on to dijete poštivao. "Reci mi, koju si osjetio?"

"Kad sam joj prišao, oče, prvo što sam pomislio – ne poradi mene samoga, već se jednostavno dogodilo – bila je Danteova Beatrice. Sjećate se, čitali smo Dantea zajedno... Djevojka za čiju je dušu Dante pošao u pakao... U svojim mislima ja sam ju nazvao Beatrice. Oče...", rekao je Samuel tiho, "... bojim se, ne želim da tako bude i znam da time bogohulim, ali agape,

oče, bojim se da je agape...”

Tu se fra Maxime zamisli. Zašto se maleni dječak toliko bojao toga bilo je očito: ono što je osjećao spram te djevojčice u budućnosti će samo rasti, a ako misli biti svećenik, to će Gidea razdirati. Ili da ne postane svećenik...

Ali ne, to nije moglo biti.

3.

Sljedećih mjeseci fra Maxime i Samuel Gide u knjižnici su se nastavili sastajati i učiti gotovo i bez spominjanja svih tih novih čuvstava malenog Samuela, jer činilo se, onaj jedan jedini razgovor kojeg su vodili bio je sasvim dovoljan da Samuela vrati na stari put i omogući mu nastaviti učiti u miru.

U knjižnici je uvijek bilo toplo i tiho, jer jedva da je ikoga ondje i bilo, a Samuel i svećenik učili su intenzivnije no ikada prije – razlog tomu bio je početak škole kamo je Samuel te jeseni trebao poći.

“Želimo od tebe učiniti velikog svećenika.”, ponavljao mu je fra Maxime onda kada bi Samuel stao od silna čitanja osjećati bolove u glavi, na što bi mu stari svećenik pripremio vrući čaj, i šalicu položio na stol pred njega. “Samo nemoj odustajati, prijatelju!”

“Ni ne mislim.” tada bi Samuel odgovorio, nakon čega bi se vratio knjigama.

No dani su svejedno Samuelu prolazili u snatrenju, i gotovo konstantnom razmišljanju o malenoj Joanne, bez obzira na to što se trudio da fra Maxime za to ne dozna. Ona je, doista ničim izazvana, postala na neki način dio njega, i svaku pomisao na nju, svaku sliku u njegovu umu koja bi prikazivala njezin lik, on je instinktivno spremao u posebni dio svoga srca. A tek kada bi ju ugledao – tada bi za njega ponovno vrijeme kanda stalo, i sve bi se stare misli vratile u njegov um, i sve bi se iznova stalo događati, kao da svaki puta kada ju ugleda on u nju gleda prvi puta u svome životu. Prići joj je smio, ali činilo se, nakon onog prvog i jedinog puta što su se sastali, više takav sastanak nije bio moguć. Toga je Samuel bio svjestan, i bolni je osjećaj vladao njime da ako se ikada više i sastane sa njom, da će ju to od njega tek udaljiti još više.

Naravno, Samuel je tada bio tek šestogodišnje dijete, no opet, pokušajmo shvatiti da slutnje koje osjećamo kao djeca ipak nisu daleko od stvarnosti koju doživljavamo kasnije. Sa Samuelom je bilo jednako, i tko zna zašto, taj prerano sazreli dječak postajao je, kako je vrijeme prolazilo, sve mračnijih i mračnijih slutnji. Sve mračnija i mračnija srca.

* * *

A tama njegova srca nije se rasplinjavala, čak ni kada su prošli mjeseci i zima se pretvorila u proljeće, a proljeće u ljeto, već se tu širila, malo po malo, i trunula, ispuštajući tu odvratnu, bolnu mijazmu koju doživljavati bijaše svake sekunde sve teže i teže. Samoća, nije mu trebalo mnogo da shvati, stoga mu uskoro postane potreba, ono bez čega nije mogao, i on se uhvati kako se ljudima okružen nalazi sve rjeđe.

Isprva je iz sirotišta odlazio do obližnjeg perivoja, kamo je morao bježati s obzirom da djeci ondje ići nije bilo dozvoljeno, ali nije prošlo mnogo nakon čega mu nedovoljno postane čak i to. I on je uskoro stao vrijeme provoditi u odavno napuštenim prostorijama samog sirotišta, na tavanu njegovu i u njegovu podrumu. Tu konačno on bijaše sam, i tu on mogaše pokušati kontemplirati sve to što se sa njim događalo – okružen tek mrakom i prašinom.

Ali sam on tu bijaše sve do jednog trenutka. Jednog trenutka kada je uspevši se na tavan ondje zatekao svjetlo svijeće.

A uz svjetlo... i Joanne.

“I ti si ovdje, Samuele?” bilo je prvo što je djevojčica izgovorila kad su se te dvije duše sastale tomu se niti ne nadajući. Ona je stajala ispred jednog velikog polurazbijenog ogledala koje je, kao i sve memorabilije i stari namještaj sirotišta, bio dio jedne hrpe u uglu tavana, i u njemu zamišljeno promatrala svoj lik.

Pokraj njena odraza, ali na mjestu više razbijenom i deformiranom, sada se nalazio i njegov.

“Došao sam, ovaj...” Samuel se spleo u govoru, jer istina je bila da zapravo nije ni znao zašto je došao, već je tek, eto, došao. “Isto kao i ti...”

“Vježbam glumu.” rekla je Joanne na to, nakon čega se osmjehnula. “Rekla mi je abadesa da sam kao glumica. I ti tako misliš?”

“Gluma...”, promrmljao je Samuel, kojemu je u sekundi um iz nečeg o što se mogao osloniti postao nešto u čemu gotovo ničemu nije znao ni uzroka ni posljedice, pa ni smisla. *Što se događa...?* mislio je.

“Smiješno je malo, Joanne.”

“Kako to misliš?”

“Pa gluma...”, buncao je Samuel, pokušavajući naći riječi kojima će ugasiti svaku moguću osornost svoga glasa, jer nipošto nije htio učiniti da se dijete pred njim osjeća loše, “... ne znam...”

Joanne upitno pogleda u njega. Ona je tek sada primijetila da je ovo bio njihov drugi razgovor uopće otkako su se upoznali. Taj dječak pred njom, Samuel, za nju je bio tek prijatelj kojeg je upoznala jedne večeri, više se i ne sjeća sasma na koji način. Ništa više i ništa manje, ali ipak netko tko joj je pružao nekakvu utjehu, a možda čak i hrabrost u svim tim okolnostima u kojima su se nalazili.

“Kako si, Samuele?” iznenada ona promijeni temu razgovora.

Samuel ovdje pomisli izgovoriti sve moguće riječi, vrlo pametne, doista, koje bi umirile i nju i njega, i čak možda potaknule neke nove razgovore, ali uistinu, on nije mogao izreći ništa do li pukog: “Ne znam...” i potom gotovo apatično pogledati u njene tamnozeleno oči.

Na to Joanne kimnu glavom i najednom takoreći ponovno postane djetetom. Ona se tada vratila svome tihom zabavljanju sa ogledalom, gdje je, namještajući svoju neposlušnu kosu i uvijajući ju rukama, zamišljala da je tko zna koji lik iz tko zna koje priče.

Samuel je bio zatečen, i to je bio razlog te njegove apatije, ako se to tako moglo nazvati. Kako će kasnije tek u životu to dijete shvatiti, u pitanju je bio poseban doživljaj u kojemu se osoba susreće sa svojim snovima – a u tom doživljaju onaj stari ostati je nemoguće.

On, izgubljeno isprva promatrajući djevojčicu pred ogledalom, najposlije odluči sjesti na neki prevrnuti ormar.

“Samuele?”, javi se tada Joanne. “Misliš li da je to moguće, da ja postanem glumicom?”

“Vjerojatno...”, Samuel iznova smeten odgovori. “Ne znam...”

“Kad bih samo bila... Samuele... kad bih samo bila...! Ja bih otišla odavdje jednom kad odrastem, i otišla bih daleko... i bila bih slavna...”

“Ali zašto da odeš?” upitao je Samuel, iz nekog razloga sada počevši promatrati pod.

“Zašto? Pa ne želim biti ovdje. Ne volim sirotište. Puno je... ne znam. Hladnoće.”, Joanne odgovori. “I svećenici i časne sestre, i sve ovo staro, i kamen, ne volim to, Samuele. Glumci su bogati i slavni, i imaju sve... Raskoš, tako su rekli da se kaže. Da, puni su raskoši. Znaš li što je raskoš?”

“Ne znam.” Samuel će sasvim tiho, i dalje promatrajući pod, znajući da je samo na sekundu mario o toj riječi, prisjetio bi se njena značenja.

“To je sjaj, zlato, bogatstvo. Novac, Samuele, puno novaca i puno ljudi u skupim odijelima, i svi piju vino i šampanjac... Ne kao onda kad svećenik pije na misi, ne to, već iz sjajnih, staklenih čaša... Ima jedan restoran, vidjela sam ga jednom kad me časna sestra poslala u trgovinu i kad sam odlučila malo šetati gradom, vidjela sam ljude tamo... Tako su... ne znam, drugačiji su od nas... Bolji.”

“Mi smo još djeca, Joanne. Pusti njih neka čine svoje. Fra Maxime mi je ionako rekao da su to sve ispraznosti... Ne treba nama to.”

“Ali toliki sjaj...!”, zadivljeno je rekla Joanne. “A ovdje je sve mračno i hladno. Ja želim biti među njima!” i rekavši to, ponovno se okrenula spram ogledala.

Samuel ostane na trenutak u tišini, osjećajući kako se od prvotnog iznenađenja što je na tavanu zatekao Joanne sada već smiruje, i njegov um vrlo je polako dolazio do svoje prijašnje sposobnosti razmišljanja.

A jednom kad je do nje došao, on je stao misliti:

Zašto ljudi, ma čime bili okruženi, uvijek osjećaju da im nedostaje još nešto? Je li to doista samo nedostajanje u pitanju, ili je ono što nedostaje zapravo refleksija rupe u njima samima? Da li čovjek kada kaže "Ja trebam to" zapravo govori "U meni je slabosti koliko je to o čemu govorim veliko"? Pogledao je u Joanne. Nemoj mrziti svoju okolinu, Joanne. Još smo djeca... Još smo djeca... Molim te, Joanne, molim te nemoj u sebi nalaziti nešto tako gadno kakva je mržnja... I misleći to, on se svim silama trudio da ne ispusti suzu, niti da zadrhti, već da ostane miran koliko je to samo bilo moguće.

Ali i ja osjećam nezadovoljstvo sadašnjošću, najednom je pomislio. I ja trebam nešto; trebam nju! Je li Joanne refleksija rupe koja je u mome srcu? Nalazi li se u meni dio rezerviran za nju? Dio koji ako nije ispujen njome, čini da ja patim...?

"Ne treba tebi raskoš.", konačno je Samuel rekao. Joanne pogleda u njega, a on doda: "Uopće, što će tebi išta raskošno?"

"Kako to misliš?" djevojčica upita, a u njenu se glasu osjeti iznenadna promjena boje.

"Ma, zaboravi..." Samuel odgovori, jer uistinu njegov um, iako je na trenutak postao sposoban normalno misliti, i dalje nije mogao misli pretvoriti u govor onako kako je Samuel htio. Jer Samuel je mislio: *Ti sama daleko si iznad svake ovozemaljske ljepote, Joanne, iznad svega što čovjek može i zamisliti. Ti si čista i neukaljana svime ljudskim, i jedinstvena si. Tvoje iskrene oči, i mudre dječje riječi... nešto kao raskoš takvo što bi uništilo, Joanne... Ali on to nije mogao izgovoriti.*

On je u nju tek mogao gledati.

"Ako sam iz ovog gadnog mjesta, Samuele, to ne znači da ne zaslužujem što i ostali, bogati ili ne!" resko i najednom srdito Joanne odgovori na njegove riječi.

"Ne, nisam tako mislio..." Samuel pokuša izustiti.

Ali bilo je prekasno. Rekavši to, Joanne je otišla.

4.

animljivo je kako je malo potrebno da sve krene nizbrdo, čak i ako je to sve zapravo toliko maleno da jedva i postoji. Granica je zanimljiva tog gubitka, koja se smilovati neće i neće se nigdje povući, već će dopustiti da ode sve, i ona najmanja mrvica koju možemo nazvati svojom osnovom, svojim temeljom, identitetom svojim i onime što nam je svjetionik posred tog divljeg mora zvanog život.

Interesantna je i misao o tome, koja je to možda mogla spriječiti da je bila tu kada je trebala, misao koje tu nema prije nego se katastrofa dogodi, a koja ne prestaje oko toga se vrtjeti i vrtjeti, često i godinama, često i u najkasnijim noćima, uzrokujući toliko boli... ali onda kada je prekasno.

Samuel nije nalazio uzroka, on nije znao što se točno dogodilo i gdje je sve pošlo krivo. On je tomu tek bio svjedok, tek je promatrao ispunjavanje svojih crnih slutnji i pad svojih nada. Misliti o tomu bijaše nemoguće, čak i kada bi znao što bi točno misliti trebalo. Znao je tek da Joanne sa njime više nije htjela razgovarati. Znao je tek da su se udaljili još i više.

Mnoge mržnje tu su jer si ljudi nemaju što reći. Veliki je dio svijeta od te mržnje. Ali Samuelova mržnja, mržnja što je stala razdirati njegov život, bila je drugačija. On je imao što reći, i trebao je, i ovisio je o tim riječima, ali riječi te nisu pripadale njegovu vremenu. Ono što je on trebao reći njegov um nije imao dovoljno vremena, niti bi imao ma da je imao i stotine godina na raspolaganju, da obuhvati, da složi u rečenicu.

A te riječi, riječi o kojima je on ovisio, bile su obično traženje oprost.

U jednom je trenutku počela i škola, i Samuel se tek našao još udaljeniji od nje no što je bio, jer po pola dana njega u sirotištu ne bi ni bilo, a kada bi se on vratio nje pak često bilo ne bi. Gdje je ona bila on nije znao. Jedini trenutak kada bi ju ugledao, kada bi njegove oči dobile tu privilegiju, bio je u blagovaonici, nekada dva a nekada tri puta dnevno, ali ona bi uvijek okretala glavu, kanda bježeći od njega, kanda ga kažnjavajući.

I nije bilo potrebno mnogo da se Samuel nađe sam, ogoljen i napušten, i da provodi noći razmišljajući, vodeći te nikada doživljene razgovore, promatrajući njen nikada viđeni osmijeh, i čekajući ta teška jutra shvaćanja, teška jutra rasplinjavanja iluzija i snova.

Ona više nije zalazila ni na tavan. Prvi puta kada ju je ondje ugledao bio je i posljednji. A ni on više ondje biti nije mogao, jer je i samoća njegova

bila od onoga što ga je gazilo – u pogotovu samoća na mjestu od za njega takvog značaja.

* * *

Možda bi se promatrač upitao zašto, ta zašto Samuel nikada nije prišao Joanne i pokušao joj sve objasniti? Zašto nije pokušao, ta barem pokušao ponovno razgovarati sa njom i možda (da, šanse su bile vrlo male, ali ipak su postojale!) izgladiti sve to što se dogodilo; pokušati pokazati koliko je taj antagonizam zapravo bio temeljen na tako malenim i bijednim stvarima da je sve to skupa bilo gotovo i parodija – a opet, da je tako pekao, pekao iako tako neznatan.

Ali on je pokušavao! I pokušavao je toliko puta da zbrojiti više nije mogao. No ona je bila udaljena, gotovo kao od druga svijeta, od drugih ljudi, i kao da je bila toliko udaljena od njega, mada su bili tako blizu, da više njegove riječi i povike nije mogla čuti.

Povrijeđenost, onakva bezazlena kakva je bila unutar Joanne u početku, uskoro je prerasla u pravu mržnju, pa čak i strah, i štoviše, kako je vrijeme prolazilo, Samuel je tužno morao shvatiti da je Joanne u njemu vidjela neprijatelja.

Ali volim te! Samuel je u sebi mislio, dok je u suzama polako zatvarao oči prije još jednog od mnogih tonuća u san. *Što se dogodilo? Je li moguće da se odnosi dvaju duša srozaju u takvu katastrofu? Joanne, zašto to činiš...?*

5.

Kao treptaj okom, ali bolni, bolni, dugi treptaj okom, prošlo je još oko tri tisuće i šesto takvih noći i strpljivih dana tokom kojih je Samuel čekao – ni sam nije imao pojma što – i promatrao – opet, nije imao pojma što! – u tom disanju, spavanju, učenju, disanju, spavanju i učenju, i tako prolazio kroz sljedećih deset godina kao da vrijeme nema nikakvu snagu i ne može mu – baš kao što mu, dragi čitatelju, i nije – pomoći. I Samuel se našao, jednog jutra ustajući, i dalje ne razmišljajući ni o čemu drugome no o svojoj najvećoj greški – onom posljednjem razgovoru sa Joanne od prije deset godina – kao petnaestogodišnjak spreman za odlazak u vojsku.

Zapravo, to se nije moralo dogoditi. On nije morao u vojsku, već se dogodilo da je tjedan dana prije, jednog jutra hladnog i jednoličnog kao i svako drugo, Joanne nestala iz sirotišta. Nije je bilo nigdje. I stoga Samuela nije držalo za to mjesto baš više ništa, i njegovi dani ondje su postali ništavni poput pepela.

Bio je to neki čovjek, Samuelu nepoznat, sura i brkata lica, koji je po njega jednoga dana došao. Došao je taj čovjek iznenada, bez riječi i mračan, gotovo kao glasnik njegova usuda, i primio je Samuela za ruku.

A Samuel je za njim pošao, kao i on bez riječi, i bez ičega u svojim rukama. Znajući da ondje kamo ide ne želi ići, ali da ići ondje, iako ne mora... uistinu mora.

* * *

Tužno je sjetiti se razgovora koji se nikada nisu dogodili, a mogli su. Samuel o njima razmišljati nije prestajao čak niti kad je Pariz napustio, čak niti kad je otišao sa tim čovjekom mrka lica do onoga što su nazivali vojnim barakama, a što se nalazilo nekoliko gradova dalje. Ti razgovori ticali su se Joannina odlaska. On se pitao nije li mogao, ta makar nakratko, nekako, kako već god, sa njom razgovarati i od bježanja ju odgovoriti. Sigurno je mogao, bio je u to uvjeren, mogao je već nekako, nekako, nešto... samo da mu je palo na pamet da bi ona mogla otići.

Ali onda se sjetio i da je odlazak bio njen izbor, i da nagovarati ju da ostane bi samo u njoj uzrokovalo još više boli. Što se dogodilo, polako je

postajao svjestan, bilo je jedino što se dogoditi moglo. Ali to shvaćanje, iako za njega bijaše tužno, on pojmio uz tugu nije, jer tugu si priuštiti nije mogao.

Vojni kompleks, naime, nije bilo mjesto za tugu, iako su ga ondje dočekale stotine lica mlađih i od njegovih, lica kanda nesposobna za išta drugo. Bilo je to mjesto betona i blata, mjesto građevina sa bezbroj soba i prostranim dvorištem punim prepreka za vježbanje, kamo se od djece ljudi – od ljudi, homo sapiensa, onih što misle, vole, govore, i imaju milijun želja – kamo se od njih činilo strojeve za ubijanje.

Tako je na to Samuel gledao, onda kad si ne bi lagao i onda kad bi sa Joanne uopće fokus usmjerio na svoju okolinu, na sve to što su ljudi nazivali plodom civilizacije a što je uzrokovalo tolike rijeke krvi. Tako je o tomu razmišljao, kritizirao to u svojim mislima, iako je bio dijete, i iako je kritiku društva smatrao kritikom sebe. On bi tako mislio, jer drugačije jednom kad bi bio iskren sa sobom misliti nije mogao:

Ja nalazim da je civiliziranost antonim slobode. Uzrok plača. Neprijatelj prirode... dželat dobrote.

Ali iako je tako mislio, i iako je bio protivnik svega toga, on se je one sekunde kad je stupio u vojni kompleks počeo smatrati vojnikom. A kao vojnik služiti je bio spreman.

Onaj čovjek što ga je do vojnog kompleksa doveo, i kojemu Samuel nikada nije doznao ni ime, par dana kasnije je nestao, i Samuel se stoga opet našao sam. Sam iako među ljudima.

* * *

Ali da se navikne, i štoviše, počne svoje novo okruženje i cijeniti nije trebalo proći mnogo. Vojni poligon, uskoro se pokazalo, kanda je oku i duši bio ugodniji od onih uskih, kamenih uličica što su okruživale sirotište, jer tu je, na tom poligonu, Samuel po prvi puta u svome životu dobio priliku da istinski promotri sunce, da promotri zoru, osjeti na svome tijelu jutarnji vjetar i onu hladnoću što uz njega ide, i kasnije, kad su vježbe započele, prvi pravi umor, znoj, vrućinu i ono bolno i brzo udaranje srca. Spavaonice, pak, u kojima je provodio noći i u kojima se njegovo tijelo puno modrica i ogrebotina od vježbi odmaralo, bile su napućene, ali i skladne, i sve se činilo kao da je na svome mjestu, točno ondje gdje je trebalo biti.

Mjesec dana trebalo je proći da Samuel dobije svoju prvu pušku, i dobivši ju, trebao je proći još jedan mjesec da nauči pravilno pucati. Mnogo je povika i riječi Samuel za svoga vojna roka čuo, ali ništa od toga nije pamtio. Jer bili su doduše i bezvrijedni. Ali jedan povik, jedan niz riječi, bio je iznimka. Povik naime koji je čuo nedugo nakon što je ispalio svoj prvi metak:

“Upamtite dobro taj zvuk! Želim da dobro upamtite ovaj smrad željeza i baruta, i osjećaj ledenog i teškog oružja u svojim rukama... Jer sada pucate u miru. Vjerujte mi, znam o čemu govorim, doći će još nebrojeno ovakvih pucanja, i nebrojeno gelera frcat će vam iznad glave, a vi ćete htjeti da niste zaboravili... da niste zaboravili kako je to pucati u miru.” Riječi čijeg su to narednika bile Samuel nije znao, jer glavu spram njega nikada nije okrenuo. On je čuvši ih samo pogled vratio na nišan.

Reći mogao nije koliko je vremena nakon toga prošlo kada se našao usred ekspedicije u šumi, a potom i među vrhovima nekih bijelih i smrznutih planina. Noći su te trebale biti hladne, vlažne i uopće strahotne... ali za njega one bijahu lijek. One za njega bijahu sloboda.

Malo toga upamtio je Samuel Gide iz vojske, jer to je za njega uistinu bilo vrijeme više ulupano no potrošeno, ali stvari koje jest upamtio, one riječi narednika, zatim noćno nebo posred planine šibane vjetrovima, ledena i maglovita jutra... ta sjećanja činila su da čitavo to iskustvo, u pogotovu kad bi promatrajući okolinu na par sekundi zaboravio na Joanne, i nije izgledalo tako loše.

* * *

Prošlo je gotovo godinu dana prije nego su vojnici konačno dobili dozvolu pisati svojim obiteljima. Samuel, dakako, obitelji nije imao, i stoga je on svoje pismo mogao poslati tek fra Davidu, upravitelju sirotišta.

Gotovo da to i nije učinio, jednom kad su se na stolu pred njim pokazali olovka i papir, jer ako je bilo ičega bolnijeg od ne pisanja pisma bilo je njegovo pisanje. Bilo je otvaranje duše i prelijevanje osjećaja. Ali to je učiniti morao, jer znao je da iako je sada pismo napisati teško, ono stanje u koje bi upao ako ga ne bi napisao, ono stanje u kojemu bi se usred toliko mnogo noći probudio, bilo bi stotinama puta gore. Jer shvaćao je ipak on, *Nisam trebao* kud i kamo lakše je podnijeti od *Trebao sam*.

Stoga je Samuel olovku svojom prstima punih žuljeva primio i stao fra Davidu pisati.

Njega je on i fra Maximea u pismu upitao kako su, drži li ih zdravlje i ima li sirotište novaca. Zanimalo ga je kako žive klerici i njihovi pomoćnici, kao i djeca, jesu li sretni i tomu slično. Jer Samuel je znao da je tih godina ne samo u Francuskoj, već i u čitavu svijetu, vladala besparica i neka gadna kriza, i da svijetli dani kao da su ih sve izbjegavali.

On je pitao i je li fra Maxime našao novog štćenika, sada kada je Samuel otišao, i hoće li uopće imati snage podići još jednoga sličnog njemu, i učiti uz njega dane i mjesece, pa da možda, jednom kad se u sirotište vrati, Samuel dobije novog prijatelja.

Pisao je to Samuel jedva se nekako suzdržavajući od puštanja suza, i

pažljivo, gotovo snebivljivo, jer drugih prijatelja osim tih ljudi u sirotištu on imao nije. Drugog doma njega nije čekalo. Samo ono, sirotište, hladno i staro kakvo je oduvijek i bilo, bilo je tu da čeka na njega, i ti stari, prijazni, bogobojažni i skromni ljudi okruženi sa bezbroj napuštene djece.

I, naravno, Joanne.

Za nju je Samuel upitao tek na kraju pisma, dok se obraćao fra Maximeu. Njeno ime on je olovkom stisnuo, gotovo sakrio u posljednjoj rečenici:

I da, prije nego zaboravim, pisalo je, fra Maxime, jeste li doznali što o Joanne?

Zadnju je tu rečenicu bilo naročito teško napisati, štoviše najteže u čitavu pismu, jer istina je bila da iako ju je spomenuo samo na tom mjestu, Joanne je bila tog pisma čitav smisao, i da nije htio upitati za nju, on pisma ne bi ni napisao. Ali spomenuti njeno ime, uopće ga olovkom na papiru oblikovati, pa i u tako malenoj i gotovo beznačajnoj rečenici, on bez preplavlivanja boli nije mogao.

Privevši pismo kraju, on se na njega potpisao i stavio ga u kovertu. Bilo je to besmisleno, znao je, jer pošta je ionako bila provjeravana, no opet on kao da je imao instinktivnu težnju da ga zaštiti, makar i kovertom. Makar na trenutak.

A jednom kad se od stola odvojio, njegovo lice ponovno je bilo kamen. Iznova on je bio vojnik. I kao vojnik on je pismo predao, te pošao sa ostalim vojnicima na izvršavanje dužnosti.

On se trudio, pokušavao je to pismo smetnuti s uma i učiniti da odgovor, ako ikada i dođe, u svome umu čeka što manje. Jer znao je da će mu u suprotnom čekati i jedan dan biti kao najgore mučenje.

Ali unatoč svemu, čekanje je mučenje bilo. Jer na odgovor je čekao gotovo dva tjedna.

Dogodilo se to jednog jutra, za Samuela iznenada i neočekivano, jer nije znao da će se baš tog jutra dogoditi, na istom tom mjestu u kantini, kada je njemu i nekolicini drugih mladića neki vojnik prišao i predao poštu.

Pismo što se našlo u Samuelovim rukama bilo je vlažno, gotovo trulo, ali u tom trenutku ono najvrijednije što je on imao. I on nije mogao a da na trenutak ne izgubi dah.

Bio je to rukopis fra Davida, napisan na neravnoj i požutjeloj koverti, pisan slovima tako sitnim i urednim. Otvorivši pismo, Samuelu se učini da u njemu osjeti miris sirotišta. Miris, naime, one tako mu poznate hladnoće, starosti, vlage i siromaštva te građevine; onaj miris kamena, koji mu je ispunjavao nosnice toliko godina, miris hladnih i mračnih hodnika, starih prašnjavih knjiga, glomaznih drvenih stolova i umora, da, umora svih tih ljudi što su ondje živjeli, pa i onoga koji je to pismo i napisao. Sve to Samuel je kanda mogao namirisati.

No to nikako nije bilo nešto loše, već štoviše, Samuel je morao sakriti lice kako mu ostali mladići ne bi ugledali suze koje je osjetio da će krenuti od radosti kliziti niz njega svaki čas.

A suze su u konačnici došle, i učinile da kroza njih jedva čita. Brušuci rukama oči i pokušavajući se umiriti, on je čitao riječi onih koje je smatrao svojom obitelji...

O, najdraži moj dječaće, pisao je fra David, ne mogu ti opisati niti jednu stotinu od onoga što smo osjetili svi onda kada nam je došlo tvoje pismo! Otac Maxime je tako radostan jer si se uspio snaći, i u zadnje vrijeme samo se o tebi ovdje govori. Svi želimo da uspiješ, a i sam sam tolike sate proveo moleći za tebe... Znam da ti je teško, i da patiš mnogo, znam, vojska zna biti gadna i teška, ali samo nemoj odustajati i slušaj nadređene. Ali prije svega i povrh svega, dragi moj Samuele, nemoj zaboraviti na Krista, jer kad ti bude i najteže, nema toga što jednostavna molitva neće učiniti...

Da se samo obazro po kantini Samuel bi uvidio da on nije bio jedini mladić u toj prostoriji niz čije su obraze tekle suze. Pola kantine, zapravo, netko čitajući naslonjen o zid a netko pak kao i on sjedeći usamljen za svojim mjestom, brisalo je suze čitajući pisma svojih bližnjih. I svatko je pazio, duđuše sa propustom, da ga se ne zatekne uplakanog, i svatko se trudio gledati kroz suze.

Sirotište je bilo u velikim financijskim problemima, rekao mu je fra David, i činilo se da iz tih problema neće još skoro izaći. Djece što su dolazila u sirotište bilo je sve više, a sredstava sve manje. Još nedavno je bilo dovoljno deka za sve, ali i to se sada promijenilo, i neka djeca već sada moraju spavati zajedno u krevetu jer bi se inače smrzla. Pak što se ticalo hrane, sa tim je stanje bilo još gore, ali tu je fra David temu promijenio.

Bijaše to vazda crta njegove osobnosti, to tek površno fokusiranje na svoju poziciju i probleme, i stvarno bavljenje problemima samo svojih sugovornika. Fra David više je davao savjete Samuelu u pismu i više se doticao duhovnosti, takoreći, no stvarnosti – u pogotovu stvarnosti u kojoj se on sam nalazio – a Samuel nije znao bi li mu to zamjerio ili ne.

Ali sve to on je već sljedećeg trenutka smetnuo s uma. Onda, naime, kad je naišao na onu najbitniju rečenicu od svih:

I da, Samuele, Joanne, za koju si upitao što li je sa njom, vratila se. Vratila nam se Joanne! Bila je u vrućici prvih dana povratka, ali sada je bolje. Pomaže sestrama oko nove djece, i svi o njoj samo najbolje govore. Ja znam da ti tu djevojku izinmo cijeniš, i baš zato sam naročito ustrajao u njenom negovanju da ne odlazi više iz sirotišta jednom kad ozdravi. Zasad me je poslušala, no vidjet ćemo što će budući dani donijeti...

Joanne... kroz um su Samuela stale prolaziti misli jednom kad je te riječi pisma pročitao. Joanne... mislio je, osjećajući neopisivu radost poradi

njena povratka – jer dobro je fra David rekao, on ju je iznimno cijenio. *Molim te, nemoj više ići...* nove su misli stale kao list na mirnu jezeru ploviti njegovim umom, dok se suznim očima osvrtao po kantini punoj mladića u zelenim vojnim uniformama. *Molim te...*

6.

Tri godine i stotine poslanih pisama prošle su prije nego je Samuel Gide konačno odslužio vojni rok. Bile su to godine vježbanja i podvrgavanja nalogima, godine kiše, sunca, blata i nebrojenih skupina mladića što su polako stasali u muškarce. Godine tako dugih dana, vazda ispunjenih hladnim cijevima oružja, mirisom motorna ulja i baruta.

I konačno, prije kraja svega toga, telegram: *Poštovani gospodine Gide, obavještavam vas u ime oca Davida, koga je pogodila bolest, da je sirotište već mjesecima zatvoreno. Sestra K.*

“To je dakle bio razlog zašto nisam dobivao odgovora...” hladno je rekao Samuel onom mladiću što mu je donio telegram, kojemu imena nije znao i kojemu se tokom čitava izdržavanja vojnog roka nije niti jednom obratio, i koji ga, dakako, sada nije niti slušao.

Joanne...

Posljednji dan odsluživanja vojnog roka možda je Samuelu bio i najteži, jer čitav taj dan osjećao se poput psa na lancu koji silno želi dotrčati do vlasnika a ne može, i još k tomu vlasnik polako od njega odlazi, sve dalje i dalje, pa se čini i da se oslobodi lanca pas više nikada neće moći vlasnika sustići ili uopće pronaći.

Mučno se Samuel osjećao, i nije mogao a da se ne pita: *Što je sa Joanne? Gdje je ona sada? Mjesecima je dakle sirotište zatvoreno... O Bože, je li dobro?* I što je duže razmišljao, to je više upadao u stanje slično bunilu, a rosno mu je vruće čelo govorilo da ni vrućica od njega nije bila daleko.

Ali kad mu je gospodin narednik, koji je spram njega u međuvremenu izgradio neku vrst prisnosti, prišao te ga upitao: “Gide, a da ipak ostaneš još jedan dan, da prespavaš, jer ako je vrućica da te ne pogodi na putu...?” Samuel mu je na to odgovorio: “Ne, gospodine. Molim vas, ne. Autobus, samo me tamo odvedite, a za dalje se ne brinite...” Dok je to govorio, pokušao se i nasmiješiti, ali nije mu mnogo trebalo da uvidi kako je taj njegov osmijeh zapravo nekakva jadna grimasa, pa je prestao.

Narednik ga je odlučio poslušati, i gotovo poput prijatelja spremio ga je u svoj automobil i odvezao do autobusne stanice. To je bio neobičan čin što ga je narednik učinio, jer zahtjev je taj Samuel izrekao u bunilu, ni ne

razumijevajući sasna o čemu govori, ali on je pukog vojnika poslušao i osobno ga odveo.

A tamo, na autobusnoj stanici obasjanoj sutonom i okruženoj velikim zelenim livadama usred kojih je ta čelična i betonska struktura bila podignuta, kao pečat čovječanstva, tamo su se iz nekog neobičnog razloga, kojeg niti jedan niti drugi nisu znali objasniti, Samuel i narednik prije nego je Samuel ušao u autobus koji ga je već čekao, kratko zagrlili, i to bijaše popraćeno gotovo bratskom ljubavlju. Oblaci ponad njih, sjajni i bijeli, i razbacani nebom poput vune, bili su prošarani svim mogućim sutonskim bojama, kao da je sama priroda nebom prosula drago kamenje, koje je ljudskim očima bilo nevidljivo, a čija su samo boja i svjetlost ostali, bivajući na nebu kao dar svima živima.

Samuel uđe u autobus, a narednik u automobil. Oba vozila trenutak kasnije zabruje, a put se tih dvaju ljudskih bića tada zauvijek rastavi.

7.

Put do Pariza u umu je Samuela trajao milijarde godina, a brujanje motora autobusa i disanje ljudi što su se u njemu nalazili, više od pola njih vojnika, bilo je glasnije od svih oceana svijeta, i Samuelu Gideu vrištalo je u ušima, i on je poradi svega toga osjećao silan bol. Do Pariza i do kasne večeri što je tada nastupila, pa čak, moguće, i do vrlo rane zore tog grada usred mraka, no grada sjajnog, čije su popločene ulice poput vode zrcalile svjetlost gradskih lampi i zvijezda na nebu, autobus je Samuelovo umorno i obamrlo tijelo doveo na samu njegovu izmaku, ne snage, već onoga što ga je činilo čovjekom.

Kad je došlo vrijeme da izađe iz autobusa, zapravo uopće ustane, Samuel je trebao pomoć, dodatni par ruku, bilo koje drugo ljudsko biće kraj sebe, jer sam ustati nije mogao, niti se pravilno kretati ili uopće misliti.

Njegovo orošeno čelo i suzne oči na blijedom, sada već stasalom licu, stasala tijela ugledalo je svjetlucavu parišku noć tek nakon što mu je sam vozač autobusa prišao i pomogao mu osoviti se na noge i sa njim izaći iz vozila. Tu ga je vozač ostavio, tek na par koraka od autobusa, jer sam autobus morao je dalje, i Samuel je time ostao sam.

Potpuno sam, bez ičega osim možda samoga sebe – možda, jer i to je dolazilo u pitanje – on je ostao stajati nekoliko desetaka minuta, nepomičan, i promatrati mračnu, hladnu autobusnu stanicu na kojoj sada više nije bilo niti jednog čovjeka, niti jedne duše, pa da ka njoj usmjeri pogled.

Joanne... ponovno je pomislio.

Napravio je par koraka naprijed, malaksalih, jer uvidio je da je hodati uspravno i suviše teško. Njegovi koraci bili su teži od njega. *Ovo nisu obični koraci, jer obični koraci ovoliko ne bole... A bole me... bole me...!*

Što mu je bilo činiti on nije znao, i gdje se uopće nalazio on nije znao. Njegovo znanje bilo je manje od graški znoja njegova čela. A tijelo njegovo unatoč hladnoći šibala je kupića, vrela vrućica, i on se osjećao poput vatre. *Joanne...*

* * *

Kako je dospio do tamo, nije znao. Kako je uopće odšetao tih nekoliko ulica, i kako je uopće uspio otvoriti vrata te gostionice, doista, pa da su ga mučili svi demoni svijeta tražeći priznanje, on ne bi znao odgovoriti. Sve što je znao, bilo je da mu je gostioničar zabrinuto prišao i pomogao mu.

Ime tog gostioničara bilo je nebitno.

Sljedeći dan, ne, tri dana kasnije on se probudio, a nalazio se u nekoj velikoj prostoriji sa četiri kreveta na kojima mora da je spavao, ili mu se barem tako činilo, čitav tucet ljudi. Kraj njega, zapravo, ležala su dvojica, tiho u snu dišući.

Ugledavši sve to, Samuel zaklopi oči i vrati se snu. Nije još bilo vrijeme da shvati. *Ne, ne želim znati što se dogodilo, i gdje sam i što sam... Ne... Idemo sanjati...*

Dva sata kasnije, ipak ga je probudilo drmanje.

“Gospodine... osjećate li se bolje?” upitao je taj što ga je drmao. Bio je to neki mladi gospodin, oštih crta lica i uredno podšišane brade i kose, i vrlo živih očiju, tako živa pogleda. I Samuel gotovo iznenada osjeti dragost gledajući u te oči. Na glavi je mladić nosio iznošenu crnu beretku, i doista, čitav njegov lik, koliko je Samuel iz svog položaja tada uspio razaznati, nije pokazivao ništa manje od jedne upravo iznošene, stare vanjštine, ali vanjštine koja unatoč tomu ni najmanje nije ugrožavala onu njegovu imanentnu dostojanstvenost i mladost. Opaljene je kože mladić bio, i Samuel nije mogao ugledavši ju da ne pomisli: *Talijan...*

“Bolje? Da... Ovaj... Da, bolje sam... Dobro sam... No, tko ste vi? I gdje sam ja?” Samuel je hrapava glasa rekao.

“Ah, odlično, odlično! Super!”, nasmiješeno je na to Talijan odgovorio, a potom dodao: “No, ispričavam se, žurim na pozornicu. Na stolu imate posluženu hranu. Mora da ste vrlo gladni! Jedite, i pričekajte ako želite ostale da se vrate, pa ćemo nastaviti razgovarati...”

“Ali...”

“Žurim, gospodine, žurim...” ovaj je odgovorio i veselo otišao.

Samuel ostane zbunjen. Sada je već bio sasvim razbuđen i zdrav, ali u glavi mu je ipak iz nekog razloga ostalo tiho bubnjati, i ako ni radi čega drugoga, onda radi toga je on odlučio poslušati mladića i poći do stola da objeduje, pa dalje kako bude.

Prostorija, koju iz kreveta nije mogao jasno vidjeti, sada se pokazala u svoj svojoj starosti, oronulosti, vlazi, siromaštu i truleži, i Samuelu nikako nije bilo jasno kakva bi to šaka ljudi živjela, spavala i jela u takvoj jednoj prostoriji i usto išla "na pozornicu"... a nije mu bilo jasno jer nije ni mario.

* * *

Bili su to glumci, i Samuel se htio ne htio našao u njihovu svijetu. Došli su

nekoliko sati kasnije, desetak njih, i on ih je dočekaao podosta začuđeno, ali ipak prijateljski, i nije mu trebalo mnogo da se na njih navikne.

Njihova imena on nije doznao od njih, već od Talijana, jer bili su svi naime već toliko pijani da su jedva govorili, a u prostorijsu nisu ušli sami, već sa nekoliko prostitutki, tako da na njega jedva da su se i obazirali.

Talijan je sjeo do Samuela za stol, dok su se ostali odgegali do kreveta i započeli tamo pod dekama neki hrkati, neki uzdisati, neki se uz prostitutke smijati i skvičati, a neki, opet, bili su toliko mirni da Samuel nije znao jesu li pod dekama i dalje živi, ili su pak umrli.

Talijan je također bio pijan, ali on je barem mogao govoriti. A to je, dakako, i bilo ono što je stao činiti jednom kad su se njih dva našla za stolom. On je Samuela upoznao sa čitavim tim novim svijetom u kojemu su se nalazili, sa svim njegovim teškoćama, ljepotama i gadostima. Dok su razgovarali (dok je Talijan, zapravo, govorio, a Samuel tek slušao), Talijan nije prestajao Samuela nuditi vinom, dok Samuel, pak, nije prestajao nuđeno odbijati. “Ne, ne mogu. Žao mi je, ne mogu...”

Ali Talijan kao da bi na to zaboravio par minuta kasnije, pa bi ga opet počeo nuditi.

Kad su ovi na krevetima pozaspali, Samuel ustane i stane se Talijanu na njegovu i gostoprilstvu njegovih prijatelja zahvaljivati, ali da bi mu sada bilo vrijeme poći, i da štoviše već žuri – mada ni sam nije znao gdje točno.

“Ideš, Samuele...?” rekao je njegov sugovornik, i pogledao u njega svojim svjetlucavim očima bjeloočnica prošaranih kapilarama.

“Moram...” Samuel je odgovorio i pošao spram vrata.

“No, da te otpratim.” Talijan dometnu i pokuša ustati. No uvidjevši da ovomu to ne ide, Samuel mu dobaci: “Nemoj, nije potrebno...”

“Ne, moram te otpratiti. Čekaj...” Talijan je rekao, a par sekundi kasnije i ustao. “Eto vidiš da mogu.”

Ali hodati ravno nije mogao, pa ga je Samuel morao pridržavati dok su njih dva prilazila vratima. A jednom kad su izašli iz sobe, te zašli u vlažni, mračni hodnik pred njom (ako je to uopće bilo moguće: smrdljiviji no sama ta soba), i njime prošli sve do izlaska iz te oronule zgrade, gdje ih je dočekaao pokisli trotoar mračne zbijene uličice, tu je Talijan najednom zastao i ogledao se na ulici, kanda u nekom zazoru.

“Nešto nije u redu?”

“Ma, sve je...”, Talijan je promrmljao i dalje se ogledavajući svojim mladolikim pijanim očima. “No”, dodao je nešto mirnije, “zbogom, Samuele Gide, možda ćemo se vidjeti nekom drugom zgodom...” i rekavši to, on se vrati u zgradu, te time ostavi Samuela na ulici samog.

* * *

Samuel nije znao kuda bi, kako i zašto, jer čitav svijet njemu je sada bilo jedno strano i mračno mjesto, mjesto koje niti voli niti mrzi, kao grob nekoga koga ne zna i ne želi znati, a pred kojim se slučajno našao; grob koji je mnogima drag, a njemu predstavlja ništavilo.

Veliki strah on je osjećao, ali ne radi sebe, niti radi svijeta, već zbog Joanne. Mjesecima on već nije znao što se sa njom dogodilo.

Ona je sada sama na svijetu, i nema nikoga da joj pomogne, on je mislio, vukući nogu pred nogu u toj uskoj uličici ledene pariške večeri, i tko zna koliko li je suza prolila tražeći da je svijet prestane ubijati barem na trenutak...

Ljudi obično ne priznaju to, ne priznaju da su osjetljivi poput štenadi, a da su im duše ranjivije od leptirovih krila, i oni takvi, u zabludi, pokušavaju sami ići naprijed unatoč svemu, u nekoj lažnoj hrabrosti i nadi, a sve stoga što odbijaju reći da im je ipak prisutnost drugog ljudskog bića potrebna.

Samuel se mnogo puta upitao zašto je to tako; zašto je ta iskrenost tu samo u djece, a jednom kad dođe do odrastanja, suze zamjenjuje čvrstoća. Pitao se je li to dio prirode? Je li ta hladnoća morala biti?

Predugo je vjerovao da jest, sada, promatrajući ulicu u noći on je shvaćao. *Ali ja više od takvih ljudi ne želim biti. Ja si to više ne želim dopustiti...*

Svaki čovjek tek je mali glas svemira koji govori "*Ja postojim!*". A ovaj glas, čije je ime bilo Samuel Gide, od sada je govorio i "*Ja osjećam! Ja marim!*" i time nije dopuštao da više ikakva bezosjećajnost bude dio njega, ili uopće stvarna u priči u kojoj je bio i on.

Naravno, sve je to bilo tek buncanje njegovu uma uslijed vrućice, a ako ne zbog tog – jer bio je siguran da više vrućicu nije ni imao – onda već zbog nečeg drugog. Najvjerojatnije, barem kako je vjerovao on, bio je to plod godina provedenih bez Joanne. Jer sve o čemu razmišljamo a što ne postoji ili jednostavno ne može biti, ma koliko o tome mislili i koliko iza tih misli bježali, nikako ne može čovjeka dovesti do nečeg dobrog... ili suviše dalekog od ludila.

"Dobra večer." Samuel promrmlja, ali četiri čovjeka lica skrivena u tami što su ga mimoišla ne odgovore ni riječi, već tek žustro i nekako uznosito prođu. Samuel ne pomisli poradi toga ništa, jer ni njemu nije bilo do ikakva komuniciranja, pa makar to bilo i puko pozdravljanje.

Ali možda je bio dah ominočnosti u njemu, to nešto što ga je ipak natjeralo da se ovlaš okrene par sekundi kasnije.

A okrenuvši se, on je ugledao vrata zgrade od glumaca što su se glasno na kraju uličice otvorila, i ta četiri čovjeka što su uz treskanje palica po zidovima u tu zgradu ušla.

Samuel osjeti prvo strah, na jednu vrlo tešku i značajnu sekundu, a

odmah potom i mržnju, i nije stigao pomisliti niti jednu riječ a već se uhvatio sasvim trijezan od razmišljanja kako trči brzo koliko je samo mogao spram tog ulaza kroz koji su ona četvorica ušla.

Bilo je to pitanje on nije znao čega. Jednostavno, mržnja je zavladala njime, jer to što se događalo nije se smjelo događati. Bilo je, takoreći, čak i zlo. Jer oni koji su tek maloprije pomogli jednom čovjeku, makar taj čovjek bio i Samuel Gide, ipak takvog čega zaslužili nisu, ma kakva njihova ranija djela bila.

Samuel je dotrčao do vrata zgrade i brzo poput vjetra ušao u hodnik, a zatim i u sobu od glumaca. Tu je njegove oči dočekalo točno ono što mu je um ranije i očekivao da će vidjeti.

Palicama su četiri čovjeka udarala i udarala po onim pijanim jadnim ljudima u krevetima čija su tijela polako krvlju natapala deke, i naguravala se sa onima koji su stigli ustati i spram njih zateturati. Od onih na nogama bio je i Talijan. On je u rukama držao stolicu i njome se branio.

“Samuele!” Talijan je viknuo ugledavši mladića na ulazu, ali njegov glas gotovo istog trena tada zamre, jer palica ga je jednog napadača zakačila po licu i on se srušio na stol.

Njegov povik učinio je da se spram Samuela ti ljudi okrenu. Ali to učinivši oni se iznenada zaustave.

Zašto me ne napadaju? Samuel se upita, ali već sekundu kasnije primijeti ono što ranije primjećivao nije. On je nosio vojnički kaput. Narednik mu je bolesnom zaboravio reći da ga vrati. Zaboravio... ili namjerno prešutio. Ti ljudi, ljudi sa sada već krvavim palicama, njegova su se kaputa bojali, ili, bolje rečeno, onoga što se zbog tog kaputa u Samuelovim rukama možda nalazilo. Njegovoj desnoj ruci barem, čiju šaku nisu mogli vidjeti.

Napadači ne rekoše ništa. Tek se neka prostitutka, koju je jedan od njih držao za kosu, tada javi u vrisku: “Bježi! Bježi! Trči...”

“Šuti!” ženu je prekinula šaka onoga što ju je držao.

“Prestanite.” konačno Samuel progovori, glasa iz nekog razloga tako jednolična i neprijeteća da se njegova riječ jedva činila i zamolbom a kamoli zapovijedi. On nije znao zašto je to rekao, kao što nije znao niti zašto je bio tu, ali kao što se nije mogao oduprijeti tu doći, on nije mogao a da tu riječ ne izgovori.

“Vojnik.”, jedan od razbijača se javi. Bio je to čovjek u četrdesetim godinama, brkat, prosijed i iako uredne vanjštine, lica puna ožiljaka. “Na dopustu si, pa si došao 'vamo kod ovih?” kimnuo je spram jedne od polugolih prostitutki što su sada klečale na koljenima.

“Nisam zato došao.” Samuel je odgovorio, sada promatajući mješavinu krvi, alkohola i stakla na zidu iza tog čovjeka.

“Svejedno. Otiđi ma radi čega da si tu.”, javio se onaj što je maloprije

prostitutku udario. “Ne znaš što se događa i ne tiče te se ništa od ovoga...”

Da je bio pri sebi, Samuel bi zasigurno čovjeka poslušao, i nestao odandje što prije. Ali on nije bio pri sebi, i umjesto u tog čovjeka, on je sve vrijeme gledao u onu ženu kraj njegovih nogu. I umjesto njegov glas, iz nekog razloga, on je slušao njezino isprekidano i uplašeno disanje.

Samuel je znao o čemu ona misli: *Bježi, dječače, ta bježi...!*

Hoće li me ovi ljudi sada ubiti? Samuel se tada upitao. *Je li to kraj mene? Ako je tako, zašto onda ne osjećam strah? Sigurno, sasvim je sigurno da ću sada osjetiti one četiri palice na sebi, i one će me lomiti i lomiti i lomiti dok me ne usmrte... Ali ne bojim se. Što bi sada Joanne rekla? Bi li uopće marila...? O Bože...*

“Radije vi otidite...”, on tada prekinu tišinu, iznenada postavši svjestan svoje skrivene desne šake, koju je tada sakrio još više. Mirno zatim udahne i izdahne, te doda: “Dok vas još pošteđujem.”

“Arslan! Pravi arslan!”, uskliknu najednom onaj što se Samuelu prvi obratio. U glasu tog čovjeka unatoč njegovoj glasnoći dala se osjetiti doza uznemirenosti. “Čujete vi to? Prijeti čak i kad je sam. Ne... Ovo ipak treba poštivati.”, on reče i kimnu glavom. “Odlazimo, onda. Neka bude, mladi čovječe, neka bude... Samo, makni se sa vrata...”

Samuel ne odvoji suviše vremena na razmišljanje o riječima tog čovjeka, već učini kako mu je rečeno. Od izlaza iz prostorije on se udaljio za dva-tri spora i teška koraka. Potom je prošla sekunda, a onda je onaj od njegovih suparnika vratima najbliži, onaj što je udario Talijana, vratima počeo prilaziti. Koraci njegovi bijahu jednako spori kao i Samuelovi ranije. Samuel tog čovjeka iz vida nije gubio. Oružje u njegovim rukama u pogotovu.

“Eto, sve smo...” nečiji glas tada je izustio, kadli ga prekinu povik:

“Nije naoružan!”

Povik je taj pripadao onom čovjeku kraj vrata, čovjeku koji je povikavši to već sljedećeg trenutka spram Samuelova lica palicom zamahnuo.

Da ga je oružje udarilo, to bi vjerojatno bio njegov kraj. Ali Samuel je napad dočekao spreman, i stoga se on brzo drvetu izmaknuo, i napadača udario prvo desnicom u vrat, a onda nogom u prepone, nakon čega mu je iz ruku oružje oteo te čovjeka srušio na pod.

Našavši se sa oružjem u rukama, Samuel ovoga na podu njime brzo po licu udari, te se od njegova tijela za par koraka odmakne, lijevo, bliže Talijanu i stolu.

Sve se to dogodilo u tek par sekundi. Ništa od toga dogoditi se nije trebalo. A jednom kad se odvijalo bivalo je uzrokom kaosa.

Razbijanje, naguravanje, režanje, zadihanost... sve to uz mnogi osjet probadajuće boli uzrokovane tvrdim i teškim drvetom uskoro je postalo dio Samuelove stvarnosti. Težina i opori miris ljudi, udaranje palicama po

Samuelu, Samuelovo branjenje lica i ponovno naguravanje. Udaranje napadača svom snagom palicom koju je sam držao u rukama...

A onda je sve prestalo. I Samuel se prije nego je i shvatio što se dogodilo našao ležati na podu. Sve što su mu oči vidjele bile su noge Talijana koji se uz jednu od prostitutki sa preostalom dvojicom ljudi hrvao.

Žena je sljedećeg trenutka završila bačena na pod, gdje se raskrvarila na komadićima stakla, a Talijan je dobio palicom po nozi, i nije se našao u ništa boljoj situaciji od nje.

Štoviše, kad je Samuel obrisao krv koja mu je najednom priječila gledati, on je mogao vidjeti da je Talijana odmah potom drvo pogodilo posred lica. A udarivši ga po licu, ona dvojica sa udaranjem nisu stala, već su nastavila to činiti po njegovim leđima i rukama, izivljajući se iz nekog razloga nad njegovim skupljenim tijelom poput zvjeradi. Samuel je to jasno mogao čuti, isprva zvuke udaraca, a kasnije i pucanja kože i lomova kostiju, i od zvukova se tih on sve više ježio što ih je duže slušao.

Uskoro je Samuel pokušao ustati, ali čim se rukama upreo u glavi mu je zavladala tolika vrtoglavica da se odmah srušio natrag na tlo.

Ubit će ga... pomislio je, nakon čega se stao ogledati po podu sa onim jednim krvavim okom kojim je još mogao gledati.

Da je bio hladne glave, ne bi to učinio. On ne bi posegnuo za tim nožem kojeg je tada ugledao ležati na korak od sebe. Ali ovo sada nije bio takav Samuel. Ovo je bio uplašeni, u kut stjerani stvor koji nije imao izbora – a izbora nije imao jer si ga on nije htio dati; naime, ne micati se, čekati da razbijači sa onime što su činili završe, nadati se da isto neće učiniti njemu i polako disati dok ne odu.

Bolnom rukom stoga on spram noža posegne i drhtavim ga prstima dotakne. Nož je potom primio u šaku, nakon čega se ponovno pokušao osoviti na noge.

Ovoga puta to je uspio.

Našavši se na nogama, on pola koraka zatetura, ali onda se rukom uhvati za zid i dođe do ravnoteže. Tako učinivši, on odvoji par otkučaja srca da se pomiri sa svime što će se dogoditi, duboko udahne, stegne u šaci nož koji je držao... i priđe najbližem napadaču, te mu zabije nož u leđa do drške.

Ovaj se na to iskrivi i tiho krikne, a palica mu ispadne iz ruke. Njegov krik natjera drugog napadača da se spram njega okrene, ali i prije nego je ovaj to učinio, Samuel je već izvukao nož iz leđa prvog i zabio ga ovome u trbuh.

I tako je Samuel Gide počinio svoja prva ubojstva.

* * *

Svi su se tresli poput šaša, a Samuel najviše. Trebalo je proći nekoliko

trenutaka, nekoliko desetaka minuta, zapravo, kako bi svi uopće i pomislili uzeti u obzir sve što se tokom zadnjih trenutaka dogodilo, i da u paklu mješavine isparavanja krvi i alkohola i vlažne, hladne i kišne noći te betonske zabiti gdje su se nalazili, izgubljeni u jednoj nebitnoj zgradi neke nebitne ulice, da u svemu tomu shvate: ovdje se upravo dogodilo nešto nezamislivo i zlo.

Ovdje su upravo ubijeni ljudi.

“Daj, obriši to... Ne, čekaj, ja ću...” stala je govoriti jedna od prostitutki, što je sada ogrnuta podrapanim kaputom sjedila za polurazbijenim stolom, kada je ugledala Samuelove krvave ruke. Ona mu je pružila svoj rubac na kojeg je izlila malo vodke, ali uvidjevši da Samuel uopće nije mogao upravljati svojim rukama ona je njegove ruke odlučila očistiti sama. “Ne brini, dječaće, ne brini, samo nemoj brinuti...” govorila je dok joj je u ustima nagorijevala neka jeftina cigareta. Na njenu, premda vrlo grešnom licu, što bi i ona sama priznala u svakoj sekundi svoga života, sada se mogla vidjeti jedna doza ljudskosti i gotovo majčinske brige spram Samuela, koji je iako u vojnom kaputu, u ono vrijeme ipak bio jedva nešto više od pukog djeteta.

“Nisi to trebao učiniti... Nisi to trebao učiniti...” ponavljao je Talijan par koraka od Samuela i prostitutke, sjedeći na podu podignute majice i promatrajući svoj ljubičasti i krvlju isprljani torzo.

“Ne diraj ga. Da ih mali nije zaustavio i nas bi poubijali.” dodao je drugi glumac, koji je sjedio na rubu kreveta držeći komad krvave krpe na svome čelu.

“Isuse, hoće li prestati krvariti!” iznervirano je rekao sljedeći glumac, stojeći nad mrtvim tijelom jednog od napadača, onoga što je dobio nož u leđa, i promatrajući njegovu otvorenu ranu.

“Daj, prekrij ga nekom plahtu, deder, ovu, ovu, debelu...”

“Požuri, molim te, nemoj da ga moram gledati!” doda jedna od prostitutki.

I tako su se ondje nalazili. Samuel Gide i ljudi koje nije pravilno ni poznao, a za koje do jučer nije niti znao da postoje, i čije postojanje je za njega bilo nebitno koliko i život bilo kojeg seljaka što je možda stajao na mjestu ove zgrade prije tisuću godina, i zajedno, baš kao prava ljudska bića kada ništa osim patnje između njih ostane, oni su svoju patnju dijelili, u nadi da će se ako ju podijele na sve njih jednako ona možda raspršiti u izdržljivije dijelove, i da će im možda njihova ljudska toplina tada čak i moći pomoći. Bilo je to, dakako, zavaravanje, ali zavaravanje to bijaše jedino što su imali.

“Cigaretu?” netko upita.

“Daj.” netko odgovori.

Tko je upitao i tko je odgovorio, tko je disao, tko nije disao, koga je

obasjavala svjetlost bijedne žarulje, koga nije, tko je bio krvav i mokar, izubijan, pun modrica, a tko nije, sve to Samuel nije znao, jer gledao je u pod, a čak, morao je imati hrabrosti priznati, i na to se tjerao, jer svim svojim bičem on je htio zatvoriti oči i nikada, možda baš nikada ih opet otvoriti, već ostati takav, namjerno slijep spram svijeta, pa čak i da dođe policija i odvede ga, da on očiju nikada više ne otvara, i možda provede vječnost u zatvoru, iza čelika i kamena, ali da ih ne otvara... da ih ne otvara... Ali on je gledao. I u vidno polje, u dio tog smrdljivog starog otrcanog sivog tepiha u kojeg je on gledao tada su došli, kao neželjen i nepozvan pijani gost, krajevi krvi što se širila iz onog mrtvaca.

Netko tada opsuje boga, a Samuel podigne glavu. "Š... Što je sa ostalima?" Samuel upita.

"Mrtvi su." neki glumac odgovori.

"Nisu mrtvi, samo je nesvjestica..." reče prostitutka.

"Mrtvi su." glumac ponovi.

"Krvvari kroz plahtu." začuje se nešto dalje.

Samuel najednom osjeti nešto snažno i smrdljivo pod svojim nosom. "Popij." začuje Talijana.

"Ne želim.", Samuel polako odgurne bocu od svoga lica. "Ne želim..." ponovi.

Ipak su bili mrtvi. Šestero glumaca. Tako ih je izvijestio sve onaj koji je tijela u krevetima provjerio. Bio je to jedan od glumaca koji za Samuela, baš kao i svi ostali, nije imao imena. Te riječi, nakon provjere pulsa, "mrtvi su", i ta tišina koja je potom nastupila, tišina u kojoj ne samo da se nije znalo tko je taj koji se može nazvati vođom ljudskog čopora pa da ju prekine i kaže gdje dalje, nego se nije znalo ni jesu li svi oni skupa uopće ljudi i je li sveukupno to dio stvarnosti ili pak sna nekoga od njih, ona je utjerala jezu, onu najgoru jezu kakvu samo ljudi koji shvate da nisu besmrtni i da će u jednom trenutku i oni ići u zemljanu raku osjete. I u toj jezi, Samuel nije znao ništa drugo do li jedne stvari, jer samo do tog jednog njegovo ga je biće tjeralo, a to bijaše za njega utočište.

Bilo je to jedno ime, temelj svega bitnoga: *Joanne...*

Toliko tisuća dana sam bez tebe, Joanne, Samuel je tada pomislio. A ti vjerojatno ne znaš više niti da ja postojim. I pitaj boga jesi li ikada i znala za mene, ili sam bio tek usputna pojava, ništa bitnija od vjetra. Ali ti si za mene uvijek bila hrid mene samoga; hrid koja ma što da oko nje padne ipak stoji, makar i jedina u tom postojanju. Bože... koliko godina... ta zar je toliko godina prošlo otkako sam bez tebe...? Toliko godina, svakoga dana misli su usmjerene spram tebe, i dio si svakog, baš svakog mog sna, Joanne... Zašto je to tako? Je li to bolest mene, ili tvoja stvarna ljepota koju samo ja mogu vidjeti? Ili je pak to ljepota svakoga od nas, ali samo rijetki dobivaju priliku to vidjeti, pa se vežu uz prvoga u komu to

ugledaju? Ili je istina jednostavnija, pa ja doista tebe volim više no što išta na svijetu voli išta? Ne znam, a ne znam ni zašto mislim sada o tome, Joanne... Možda jer ne želim misliti o ovoj tvrdoj klimavoj stolici, i ovome polomljenom stolu, i ovim jadnim ljudima, uništenim, bez ikakve budućnosti. Ova djevojka ovdje, i ova dva čovjeka – zašto im lica djeluju tako masna? Primijetio sam to, da su pijanim ljudima uvijek masna lica. To je odvratno. Pitam se zašto i oni to ne shvaćaju? I one boce razbijene, i ovaj smrad, ah, smeta mi, jer smrdi tako jako. Bože, koliko li alkohol na starom tepihu može smrdjeti. I ovi...

Daljnje misli nisu postojale, jer sam pokušaj pomisli na mrtve ljude vraćale su Samuela u stvarnost, i on se našao ponovno okružen ne samo smradom alkohola, već i smradom krvi.

“... siguran si da se tako može?”

“Da, ako mali želi. Želiš li...?”

“Mali, želiš li?”

“Samuele.” Talijanov glas trgne Samuela iz posljednjeg nesvjesnog pokušaja bijega u svijet misli. “Želiš li sa nama napustiti Pariz?”

Možda, u nekom drugom svijetu, čak u nekom drugom vremenu, ili da to uopće nije bio Samuel, tek bi tada postojala neka šansa da se na to pitanje odgovori drugačije. Ali u drugačijem svijetu, niti bi bilo ovog pitanja, niti bi bilo ikoga ubijenog.

“Želim.” Samuel je odgovorio.

I rekavši to, on zatvori oči i osjeti mršavu, mekanu, i žilavu ruku prostitutke na svojoj, koja ga je povela za ostalima, otvori oči i nađe se na nogama, ponovno ih zatvori, pa otvori i ugleda mokri trotoar, ponovno zatvori i osjeti na kopcima svjetlost uličnih svjetiljki i poneku kap kiše, ponovno otvori, osjeti poznatu mu bol poradi dugog i brzog hodanja, ponovno zatvori...

8.

Sigurno, sve je to skupa trajalo vrlo kratko, dva dana najviše, i bilo je ništavno naspram onoga što se dogodilo ranije, naspram mrtvih tijela u onoj sobi koju su u Parizu ostavili – ali iz nekog je razloga donosilo novi teror i novi strah. Strah, naime, da su gonjeni, da ih se traži, i da će biti uhvaćeni svakog časa. Pred tim strahom, i glad i hladnoća bili su ništavni.

Na jug Francuske ih je odvezao neki Talijanov prijatelj, vozeći ih satima u svom hrđavom i štopotavom kamionu. Vlakom nisu htjeli ići jer su se bojali – Policije? Napadačevih prijatelja? – Samuel nije doznao, niti je bio siguran da želi znati.

Da je trajalo duže tko zna bi li oni to bili sposobni izdržati, ili bi u jednom trenutku samo odustali, vratili se i predali vlastima. Ali srećom je trajalo točno onoliko koliko su izdržati mogli, i oni su uskoro bili u drugom gradu.

A oni su bili, uz Talijana i Samuela: jedan Bugar, jedan Rom, jedan Francuz i dvije prostitutke. One u umu Samuela imahu pak imena Crnka i Brineta. To bijahu imena tih ljudi, jer iako oni možda tih podrijetla nisu ni bili, i iako se tako Samuelu nisu predstavili, oni su za njega takvi ostali, jer uz takve ih se on bojavao, uz takve ih je bježao, i jedino ih je takve stoga on tada bio spreman prihvatiti.

Jer bilo je sve to poput jedne rijeke pune događaja, u kojoj Samuel nije mogao ništa drugo do li se prepustiti njenoj struji, i promatrati ta nova lica što su iz njene struje izranjala, neka puna patnje, neka puna sebeljublja i osude, neka natopljena tugom, a opet, neka puna hrabrosti, ali niti jedno od njih, ma kakvo bilo, nije moglo iz te rijeke izaći, niti su ona zapravo bila nje i svjesna. I svi su njome tekli, i svi su njome tonuli, bez obzira na njihova imena i bez obzira na njihovu povijest.

Jedno od tih lica bilo je i Samuelovo, ali za razliku od drugih, njegovo je bilo kanda nedokučivo. A takvim se činilo jer u njemu nije bilo ničega. Samuelovo lice bilo je prazno.

U čitavoj ovoj rijeci, u svemu ovomu što jest, ja sam bez ikakve želje, jer mene zapravo i nema. Ja sam, naime, sebe dao tebi, Joanne, još odavno. Da, moj pogled i dalje gleda sve oko mene, i ja sam naizgled živ... ali nema tu ničega, nema tu ničega... mislio je Samuel držeći korak za

ostalima u nekoj ulici tog velikog novog grada.

“Tu je negdje...” čuo je Bugara govoriti. *Što to?* Samuel se upita, i odvoji sekundu prisjećajući se starijih njegovih riječi: “... tamo se nalazi kazalište, primit će nas, jer rekao je...” Riječi su se te nastavljale dalje u Samuelovu umu, ali on ih je pustio da nestanu, jer ništa dalje nije ga zanimalo.

“Eno, ono mora biti. Da, eto vrata...”

Vrata se stražnjeg izlaza zgrade u kojoj se, vjerovali su, nalazilo kazalište, nisu gotovo ni u čemu razlikovala od onih prošlih, što su pripadala jednom kazalištu Pariza, i gotovo im je jednako bilo čak i okruženje, jednako tmurno i mračno – samo što ovdje cesta nije bila od kaldrme, već od betona, i čitav prizor kao da je bio kud i kamo pepeljastiji. Oni tim vratima, što bijahu od hrđava željeza, tada priđu – tu Samuel primijeti i veliku kantu punu smeća – i na njih tiho pokucaju.

Prva sekunda – ništa.

Deseta skunda: “Izvolite?” obrijano lice što je provirilo kroz poluotvorena vrata upita, a u njegovu pogledu Bugar prepoznava svog prijatelja. “Pa to ste vi!”, lice veselo uskliknu, pa dodaje, otvorivši vrata još šire: “Uđite, uđite!”

U sljedećem trenu, Samuel se nađe u toj novoj nepoznatoj mu, a opet u neku ruku tako neobično poznatoj prostoriji, običnom polumračnom hodniku vjerojatno beskonačne starosti, i vukao je korak u njemu za tim novim čovjekom koji im je, sudeći po tonu njegovih riječi, iz nekog razloga pokušavao pomoći.

Prostitutke bijahu sretne, jer jedino o čemu su razmišljale bila je vruća kupka, pa čak i ako za nju budu morale dati tijela, a glumci samo osjećahu umor i ništa više.

Samuel pak nije mogao dočekati konačni dolazak do njihove sobe, sobe što se nalazila na drugom ili trećem katu, i lijezanje u jedan od kreveta, koji je dijelio sa svojim novim prijateljima, jednakim patnicima, i tonuće u san, gdje se našao u svijetu nije znao čega, nekom svijetu mračnom i muljavom, ali svijetu u kojemu je bila Joanne.

* * *

Nedugo zatim došlo je ono što mu je i bilo najviše potrebno, kao lijek za dušu i njega samoga: jutro. Već ujutro onaj ih je čovjek, kako se pokazalo, voditelj kazališta, upoznao sa svime, i objasnio da imaju izbor glumiti nebitne uloge ili kazalište čistiti, a za sve to da će dobivati nešto malo novaca i tu sobu u kojoj su prenoćili. Objasnio im je da će morati pomagati u svemu, čak i u postavljanju prospekata i izradi rekvizita, a to im poručivši on im je naveo i glavne predstave koje su se u tom kazalištu izvodile.

Glumcima sve te predstave bijahu poznate, a čak je i Samuel čuo za većinu njih, jer ta je djela čitao uz fra Maximea tokom svoga djetinjstva.

A spomen tog svećenika, i uopće njegova djetinjstva, u Samuelovu umu kao na zapovijed pokrene čitav jedan novi zanos, i čitav jedan novi val emocija i čuvstava. I on je stao misliti:

Čovjek se rađa, sasvim iznenada i bez ikakva razloga, u ovom bezrazložnom svemiru, i otvara oči okružen velikim verzijama sebe, naime drugim ljudima, i on promatra, i promatra, i promatra, i u promatranju on nalazi ljubav i povezuje se sa tim ljudima, jer takvo što vrijeme jednostavno čini – uz dovoljno vremena sve će se povezati, pa i ljudi – i čovjek uviđa da je dio svijeta. Sada, možda bi to bilo čak i ugodno, da kažem "pošteno" da taj svijet ostaje takav kakav jest vječno, ali nije tako, jer on se mijenja! Taj prokleti svijet mijenja se iz dana u dan, iz daha u dah, i ide naprijed ma koliko se ja sa tim slagao ili neslagao, i gura me da hodam naprijed i prilagođavam mu se, ja, baš ja, jer ja eto sam čovjek. I htio ne htio, ti ljudi sa kojima se povezao, sa kojima sam se ja povezao, nestaju, odlaze, brišu se sa pozornice postojanja, a ja ostajem zakinut. Ostajem sam, prazan takoreći, jer tim ljudima što su nestali dao sam dio sebe, i nestankom njih dakako da je nestao i taj dio koji je ja, i uz dovoljno ljudi, ako ne da sam nestao u potpunosti, a ono barem da ono što je ostalo od mene, nije ništa više od praznog ničega. Ne čak ni ljuštore.

Fra Maxime, Joanne, fra Davide i svi ljudi koje sam ikada upoznao i volio... zašto, zašto ako sam vas već upoznao, zašto ste me izdali i nestali iz mog života? Možda čak i nije tako. Ne, zasigurno nije tako. Niste me izdali, jer naprosto me niste mogli izdati. O svemu tomu vi niste mogli odlučivati! Ali ipak, ja se osjećam izdano, ako ne od vas, tada od samoga sebe...

A ako ne od sebe, onda od samog postojanja.

I ne mogu se prestati pitati: Koja je svrha postojanja, i koja je svrha svega ovoga, ako jedina radost koja se može naći uvijek biva zakopana pod gomilom patnje, a ako ju čovjek već i iskopa, ona nestaje tako brzo...?

9.

Gospodin Gide i glumci, zajedno sa prostitutkama, u njihovu novu kazalištu živjeli su dobro sljedeće dvije godine, ako se dobrom mogla nazvati činjenica da tokom tog vremena oni još uvijek nisu bili uhićeni, niti je itko na njih u vezi ičega posumnjao. Bila je to prava sreća, jer onoga zbog čega su mogli biti uhićeni bilo je napretek, s obzirom da niti su prostitutke prestale prodavati svoja tijela, niti su se glumci udaljili od svog starog raskalašenog života i narkomanije.

Ali ako bi promatrač pomislio da je Samuel zbog toga možda bio kivan, da je od njih očekivao nešto više, ili da mu je bilo žao što su takvi bili životi koje su ti ljudi vodili, promatrač bi se našao u krivu. Bez obzira na to što je Samuel bio taj koji je one ljude ubio, što je on bio taj od kojeg bi se stoga trebalo očekivati da se oda opijatima, i što je on bio taj koji, ako bi završili zbog njihova kalašanja uhićeni, bi otišao u zatvor na najdulje vremena (jer bi, dakako, pri ispitivanju priznao sve). Jer on je, naime, poradi svega toga bio hladan. Njegov pogled na svijet bio je suviše drugačiji. Toliko drastično drugačiji da stvari poput kivnosti na njega nisu imale utjecaja. Stvari poput kivnosti nisu jednostavno bile dovoljno snažne da ga sa njegova neba na zemlju spuštaju. A to nebo, ako je to uopće bila riječ kojom bi se to moglo opisati, ne bijaše trezvenost. Ne bijaše čak niti dobrotu, a najmanje od svega mir. Ono je bilo čekanje. Čekanje jednog imena. Jedne osobe.

A u čekanju od jetkosti koristi nema.

Najviše što se Samuel u vezi svojih novih prijatelja mogao natjerati činiti, bilo je razmišljanje:

Ovi ljudi oko mene nesretnici su. Ali ne stoga što su, kako su me učili svećenici sirotišta, grešni. Oni su nesretnici jer su od nesretna okruženja i nesretnih okolnosti. Istina, možda su to okruženje oni sami stvorili... a možda su se u njemu i rodili. Kako bilo, oni su tu, i tu je njihovo okruženje, i oni zbog toga pate.

Oni su preslabi da svoje probleme riješe, i stoga traže utjehu u destruktivnu ponašanja. U opijatima traže odgovor na svoj vapaj. I lažu si da ga čuju.

Ja od njih nisam, iako sam među njima, ali ne stoga što sam bolji. Ja od njih nisam jer moji su opijati skriveni. Moji opijati od drugačijih su opijata.

I stoga smo svi mi maleni pred svojim nesrećama, i svi tražimo utjehu i spas u svojim zlim rutinama. I svi smo zarobljenici samih sebe.

I svi mi svoji smo dželatni.

Tako je on razmišljao nakon što je počistio kazalište i iz njega izašao, te se zaputio sutonom obojanim ulicama sam nije znao gdje, ali kamo se zaputio bez zastajkivanja.

Kamo je pošao on reći nije znao, niti je znao reći misli li se ikada uopće i vratiti. Jer to nije bila obična šetnja. To je radije bio produkt želje za bježanjem uslijed shvaćanja da se pobjeći ne može. Produkt jednog zenita misli, i spram misli osjećanja totalne odbojnosti. On je misliti morao, ali nije mogao i stoga je pošao šetati.

On nije znao niti koliko je dugo u toj šetnji proveo vremena. Znao je samo da je šetao sve dok nije odlučio da je naišao na ono što je od njegove šetnje bilo veće. Možda, da nije na to naišao, on bi šetao i godinama, ali ono se te večeri ipak tu našlo, i on je pred to stao.

A to nešto bijaše izlog jedne stare prodavaonice knjiga.

Izlog taj bio je prljav, muljav, prašnjav i ovdje-ondje čak i blatnjav, i činilo se da nitko nije položio ruku na njega godinama. Štoviše, činilo se da ga prala nikada nije čak ni kiša. Ali Samuel je u njemu vidio ono na čemu je konačno mogao odmoriti svoj pogled.

Nije on stao promatrati knjige, niti uopće išta iza tog izloga, a kamoli svoj odraz na njemu, već sam taj izlog, samo to njegovo staro, izgrebano staklo i prljavštinu. To se nekim prolaznicima možda učinilo nebičnim, jer kroz blatnjavi su se izlog jedva knjige i vidjele i mladić je naizgled piljio u prljavštinu – ali on o tomu niti je mogao misliti niti je radi toga išta mogao učiniti. On je tek izlog promatrao, ne znajući niti zašto ga promatra.

“Interesiraju te knjige?” napokon, iz snatrenja ga probudi glas nekog starca.

Samuel osjeti kao da je otvorio oči i osvrnuo se, iako oči nikada nije ni zatvorio, a osvrnuvši se on ugleda čovjeka jedva kao desetogodišnje dijete visokog, i starog, starog kao sama povijest, i mršavog, oronulog... gotovo mrtvog.

“Ne.”, Samuel hladno odgovori. “Tek... tek, ovaj... tek gledam.” *Ako i to*, pomisao se u njemu stvori. *Zapravo, čak ni to.*

“Ako te zanimaju knjige, rado ću ti dati jednu, u zamjenu za čišćenje ovog prašnjavog izloga.”, starac reče i blago se nasmiješi. “Zapravo... znam jednu savršenu knjigu, koju nitko nikada nije čitao, pa ni ja, ali za koju znam da bi ti se svidjela.”

“Knjiga koju nitko nije čitao?” Samuel upita, iako za knjigu nije mario niti najmanje, već je štoviše gorio od težnje da odandje otiđe.

“Hajde, pristaješ li?”, umjesto odgovora starac će na to, i dalje se smiješeci. “Pristaješ li očistiti izlog? Ali pazi, izlog je ovaj velik. A knjiga koju

ću ti dati...”

Samuel dalje nije čuo, jer neki je automobil u tom trenutku kraj njih prošao. Umjesto odgovora, on je na starčeve riječi tada kimnuo glavom. Ali unatoč tomu on je primijetio da je starac i dalje odgovora čekao, i to čekao, Samuel je primijetio jednom kad je uopće odvojio trenutak da shvati, ne gledajući u svog sugovornika, već u neku udaljenu točku. *Slijep je...?* Samuel pomisli.

“Pristajem.” tada je rekao.

Starac ne odgovori ništa, već tek žurno ode do starih drvenih vrata prodavaonice, u nju uđe i vrati se jedva minutu kasnije sa malenim vjedrom vode i krpom prebačenom preko njegova ruba.

“Izvoli.” on je rekao pruživši vjedro Samuelu.

Samuel to vjedro prihvati, primi krpu i uroni ju u vodu. Potom napravi korak bliže izlogu, gotovo kao u snu, te ga počne prati.

Da ga je netko tada upitao što čini, on bi mu odgovorio sa "ne znam", ako bi mu uopće išta i odgovorio, jer što je činio njemu samome doista je bila nepoznanica već one sekunde kada je krpom izlog dotaknuo.

Njegova ruka sama je prolazila krpom po staklu, krpom sada suhom poput pijeska, a sada tako natopljenom da se činilo da sa nje kapaju litre i litre vode. A i ta voda, malo je bila ledena, malo kipuća, gotovo zakuhala, a malo nije bila voda uopće, već nekada ulje, nekada nafta, a nekada čak i krv – krv što je sa njegovih rasječenih ruku mrljala staklo i na betonu pravila crvene lokve.

Ali on je prao, i promatrao je to što je prao, iako nije znao niti pere li išta uopće niti promatra li. Ono što je prao bijaše izlog, ali on biti siguran nije mogao niti u to, jer ni to nije uvijek bilo tako; krpom je sada on prolazio po nečemu doista veličine izloga, sada pak po nečemu jedva i pedalj širokom, a sada i širemu od same ulice u kojoj se nalazio, od same planete i čitava njegova života, i što sigurno nije bilo staklo.

Tako se to odvijalo, a Samuel nije znao zašto, i ne samo da nije znao zašto, već nije ni htio znati. A osim što nije htio znati, on nije htio niti da prestane.

Što se događa? da se mogao upitati, on bi se upitao.

Ali upitati se nije mogao, jer prije nego je uopće i započeo, posao je bio priveden kraju, a Samuel Gide našao se upravo ondje gdje se na početku i nalazio: pred starom prodavaonicom knjiga, slijepim starcem kraj sebe, i jednom oronulom i gadnom knjgom, gotovo neugodnom za gledati i držati, u svojim rukama.

“Recimo da je izlog to što si očistio... I recimo da si zbog toga dobio ovu knjigu.”, starac je rekao. “Ako želiš, pročitaj ju. Ako želiš, uništi. Ovo je knjiga koja zatvara sva vrata. Zato je tako dotrajala, i zato su joj stranice tako spaljene.”

Samuel se pomisli starcu zahvaliti, ili ako ne to, a ono se barem od njega oprostiti i nastaviti dalje, ali starca kad se spram njega okrenuo nije bilo. A kada je bolje pogledao, niti on se nije nalazio kraj stare prodavaonice knjiga, već stotinama metara dalje.

“Jesmo li se već rastali, ali ja to nisam upamtio?” Samuel je šapnuo.

Bilo je to nebitno. Ako ni radi čega drugoga, onda stoga što je bio umoran, i ništa bitno više bitno za njega nije bilo.

Ono što je sada stvarnost predstavljala bio je hod ulicom, pružanje teške noge pred nogu u tom čudnom vrtlogu postojanja, i uopće takvog nekakvog jasnog shvaćanja da on, Samuel, ipak postoji, diše, misli, živi, dakle nije mrtav, nije nestvaran, i u toj stoga stvarnosti da mora naći nekakav smisao, nekakav temelj samoga sebe. No, gdje god pogledao, nigdje taj temelj nije mogao naći, pa čak ni u toj knjizi koju je držao u rukama, jednom kad ju je pod uličnom lampom prolistao.

* * *

Ali knjigu je tu on u konačnici pročitao. Zvala se ona Veliki pad, a autor njen bijaše čovjek za kojeg Samuel nikada ranije čuo nije, neki čovjek odavno pokojan, Aleksej Zanrev. I bila je ta knjiga gadna, sasvim svojim sadržajem opravdavajući spaljene rubove njenih stranica, jer ne samo da Samuel u njoj nije upamtio ništa, već u tom ničemu on uvidje refleksiju samoga sebe.

A to ništa na njega je imalo utjecaj tako ogroman, i glumci ne mogaše da tu Samuelovu promjenu ne primijete. Ali iz perspektive njih, ta promjena bila je rađanje osude.

Bio je Talijan taj koji je nakon tih nekoliko dana, pogleda svjetlucava od neke droge što mu je kolala krvlju, nakon orgije sa ostalim glumcima i nekim drugim, nepoznatim ljudima, ustavši iz kreveta i zateturavši gol spram stola za kojim je sjedio Samuel i po tko zna koji put iznova čitao tu raspadajuću knjigu, glasno upitao: “Zar ti misliš da si bolji od drugih?”

Samuel na pitanje nije odgovorio. Tek se spram glumca okrenuo, knjigu zaklopio i položio ju na stol.

Zar si ti toliko iznad svih nas, pa kaljuža u kojoj se mi valjamo tebe ne dotiče? pogled je Talijana govorio, iako je šutio i on. *Ti iz nekog razloga, kojeg ja smatram običnim egotizmom, ni ne pomišljaš na opijate i opacine. To je vrijeđanje nas ostalih, jer gledajući tebe, mi vidimo da nam se ti rugaš; ti letiš iznad nas propalih ljudi, i rugaš nam se samim time što je taj let koji činiš ništa više od onoga što smo i sami mogli, ali nismo, jer odabrali smo trulež.* njegove su sjajne zjenice govorile.

Ali umjesto da te riječi izgovori, on je udahnuo i izdahnuo nekoliko teških puta i malo se umirio, a jednom kad je to učinio on je odlučio i kraj Samuela za stol sjesti.

“Zar ti... Samuele... Ne...”, on je promrmljao kad je konačno odlučio svoje misli iznijeti. “Reći ću ovako... Oprosti mi što sam ono rekao... Ali... misliš li da smo i mi mogli biti takav kakav si ti?” prevalio je riječi glumac sa svojih usana, i okrenuo svoje lice sa kojeg je kapao znoj spram Samuela, koji ga je sve to vrijeme širom otvorenih no nikako i uznemirenih očiju promatrao.

“Svakoga od nas život bičuje drugačije.” Samuel odgovori.

“Ali što to znači...?”, Talijan je rekao. “Ne! Ustvari, idemo odavdje. Idemo prošetati, i tamo ćemo razgovarati, tamo, na klupi kraj rijeke. Znaš onu klupu...?”, stao je on brzo govoriti, nakon čega je ustao i pošao prema vratima. “No, hajde Samuele! Molim te...!”

Samuel se niti ne potruđi razmisliti o njegovu prijedlogu, već ga odmah prihvati i ustane, te za glumcem pođe.

Njih dva iz zgrade su kazališta izašla i prošetala tih nekoliko ulica bez ijedne izgovorene riječi, dok su ih prolaznici mimoilazili a narančasto sunce obasjavalo. Ali i kad su došli do te mirne rijeke na rubu grada, i kad su sjeli na tu drvenu klupu koju je Talijan spomenuo, oni su ostali u tišini čak i tada, barem nekoliko minuta.

Tek i tih par minuta kad je prošlo, vjerojatno koliko je čovjeku pod utjecajem droge trebalo da pribere misli, oni su razgovor zapodjenuli.

“Samuele...”, Talijan je progovorio gledajući odsjaj sunca na površini tamne rijeke, “... reci mi, vjeruješ li ti u Boga? Ovaj, ne... krivo sam upitao. Već radije, vjeruješ li u dobrotu?”

“Moralnu dobrotu?” Samuel upita, na što se prisjeti svih onih sati koje je proveo sa fra Maximeom kada mu je ovaj objašnjavao što to dobro jest.

“Moral sam.”

“Kod morala se nema u što vjerovati. On ne postoji, već su ga ljudi izmislili kako bi se obranili od sebe samih.” Samuel odgovori.

“Kad ja, znaš već... kad činim to što činim sa njima.”, Talijan nastavi ne odajući da je uopće čuo što mu je Samuel rekao, “činim li ja time nešto nemoralno, nešto protiv sebe?”

Samuel ovdje izdahne. Neka vrst uznemirenosti prošla je njime, jer on je htio reći toliko toga, toliko mnogo riječi od kojih su mnoge mogle biti i od neke pomoći, ali riječi kojih se nije mogao doticati bez sagledavanja čitave slike, ili barem jednog velikog njenog dijela. No čovjeka kraj njega čitava slika nije zanimala, već samo onaj mali dio u njoj što se ticao njega. Stoga je govoriti i biti od pomoći bilo teško.

“Ne bi te tu trebalo zanimati što ja kažem”, konačno Samuel odgovori, “niti što ja mislim, jer ja doista ne mislim ništa, već što ti osjećaš poradi toga, kakvim ti to smatraš, onda, mislim, kada se maknu sva zavaravanja. Onda kada si sa sobom iskren.”

“To je istina, taj dio mene? I stoga ga se bojim dirati?”, Talijan upita.

“Ali tako je mučno sve to činiti...! Tako je mučno i teško mijenjati se!”

“I jest teško...”, Samuel je tiho odgovorio. “Teško je razbijati iluzije bez da itko završi porezan.”

“Ne znam...”, Talijan se zagleda u travu pod svojim nogama i stane govoriti, “nisam pijan, sada kad govorim, odmah da to napomenem, niti sam više nadrogiran. Trijezan sam već, Samuele, i trijezno govorim sada... Mislim da je u pitanju strah, zapravo, strah mene prema tomu što mogu biti, i u tom strahu ja odabirem ono što je lakše. Ne govorim ovdje o narkomaniji i svemu tomu, već o onomu višem. Kada se sve to makne, mislim, kad ostanem ja sam, kao ljudsko biće, izložen postojanju i svijetu oko sebe. Ja vidim, uistinu, ja vidim jer je tako očito da ja mogu biti bolji, i da svijet može biti bolji... ali ja se toga bojim. Ja se bojim napretka, jer taj napredak traži od mene iskrenost. Istinu... A istina, ona je tako ružna.”

“Da.”, Samuel je prihvatio njegove riječi. “Laž je ljudska da je istina pozitivna. Jer tragalac, filozof, ako je uopće dobro da koristim tu riječ, kao onaj koji je možda do istine došao, on je ništa više od čovjeka unutar septičke jame koji je tek eto isplivao i shvatio gdje se svi oni skupa nalaze. On je možda uistinu veći od ovih ostalih pod površinom, jer on vidi ono što oni ne vide, i što možda, jer se tješe ovom mišlju ili onom, oni ni ne žele vidjeti, ali kako bilo, ni oni kao oni koji su u laži, ni filozof kao onaj koji je spoznao istinu, nisu nigdje dalje od te septičke jame.”

“Ali u svemu tomu ipak postoji ljubav, i dobro, i mogućnost da ti ljudi kažu: "K vragu, ima nas toliko, pa možemo izaći iz te jame ako jedni drugima stanemo na ramena! Možemo izaći iz ove rupe!". No nemoguće je, jer se boje, jer misle da je ono što ih čeka van te rupe strašnije od onoga što je u njoj.

Ostaje tek jedinka. A jedinka sama izaći ne može... A čak i da može, kao što doista i može, samo se ja, Samuele, priznajem, kao bijednik izvlačim odgovornosti, svejedno taj koji se i izvuče i spozna istinu, on ostaje sam. Na površini, na istini, dišući zrak spozaje, ali ipak sam. Toga se ja bojim: besmisla u napredovanju. Kada onaj koji se izbavio ne može ići dalje jer nisu svi ti koji su izbavljeni.”

“Besmisao je u napredovanju.”, Samuel ponovi njegove riječi. “A utjehu pružaju opijati. I utjehu pruža destruktivno ponašanje... Vidiš, stoga, da ja nisam na ništa boljem položaju od vas ako pokušavam biti dobar, kako si me optužio danas.”

“To su bile krive riječi, Samuele... oprosti mi na tome.”, glumac odvrati. “Ne, ti si veliki čovjek, i ti shvaćaš mnogo toga. Ti pokušavaš, za razliku od nas. Mi ne pokušavamo. Mi smo jadni. I u tom jadu...”, on se zagleda u rijeku što je i dalje nesmetano tekla. “Ne znam... oh, Samuele... ne znam...”

Samuel na to ne odgovori. Nije se, po njemu, tu imalo što odgovoriti.

Bila su to dva svijeta. Dva svijeta dva nesretnika, od kojih je jedan odustao, a jedan se borio. Od kojih je onaj što je odustao osjećao jed spram onoga što se borio jer i on nije odustao, ili, ako ne radi toga, onda stoga što ovaj čak nije niti zamjerao njegovu jedu. Ovaj što je odustao, mislio je: *Pa makar mi zamjeri, makar zamjeri mojoj ljubomori spram tebe. Okreni se prema meni i reci mi da sam tu neželjen. Zar nisam dostojan ni zamjerke? Ni toga?*

“Zanima te uživam li, ako već ništa drugo, u tomu što činim?”, Talijan progovori. “Osjećam li ikakvu ugodu kad unesem opijum, ili se napijem pa postanem svinja...? Ne. Ne uživam. Mrzim to.”

“Ali za drugo ne znaš... I to je tvoj svijet.” Samuel zaključi.

“Da.”, glumac polako kimnu glavom. “Dalje od toga ne mogu.”

Ima jedan dio čovjeka, nevjerojatno veliki i nevjerojatno mali, naime upravo veličine samog čovjeka, a koji se da vidjeti samo ako se gleda kroz tišinu. Taj dio čovjeka temelj je njegovog postojanja.

I taj dio čovjeka, dok su sjedili u ma koliko dubokoj tišini, u Samuelu i Talijanu nije se dao vidjeti.

“Danas odlazim.”, u jednom trenutku Samuel je prekinuo tišinu. “Razmišljao sam o tome već ranije, ali sada je to odlučena stvar.”

“Gdje bi otišao?” njegov sugovornik upita.

“Vidio si već plakate po gradu... Potrebni su vojnici.”

Da je to izrekao onako kako je stvarno razmišljao, obojica bi se tada od srca nasmijali, jer Samuelu je doista bilo oličenje ironije da u svijetu u kojemu ljudi nemaju ništa do li jedni druge i malenu, u svemiru sasvim nebitnu planetu koja im je jedini dom, da ljudi pucaju jedni po drugima, ubijaju se, šire strah i nesreću, bacaju bombe na gradove, mrze se i unakazuju jedni druge.

“Vojnik? Baš sada, uslijed svih ovih nemira?”, Talijan upita. “I još od svih baš ti? Ti, koji si pacifist... kozmopolit...”

“I običan čovjek.”, Samuel dodade. “Zapravo, tek čovjek.”

“Ali ako te pošalju ratovati...?”

“Onda što bude.”

Talijan dalje nije postavljao pitanja, već je dopustio tišini da preuzme riječ. On je u jednu ruku htio da Samuel ostane, jer bio je siguran da će ga vojska ovih dana dovesti samo do prerane smrti... a u drugu mu je ruku pak zavidio. Čak i na tome on mu je zavidio. Jer odbaciti tako svoj život, pljunuti na njega i izgubiti ga u ime nečega u što on sam ne vjeruje i za što je svjestan da je farsa, i to ne zbog kaprica, već čistog prepuštanja, možda čak zbog jedne parodije koja nije smiješna ni njemu niti ikome drugome, to je Talijan htio svim srcem. Ali on to učiniti nije mogao.

Konačno, glumac izdahne: “Već si se prijavio?”

“Jutros, da. Mogu već večeras otići, ako želim. A kako nemam stvari,

sve što me sputava su ljudi, prijatelji...”

“Samo ljudi.”, Talijan ga ispravi kiselo se osmjehnuvši. “Vjeruj mi, a sudim po sebi, možeš otići i sada, a oni ne bi ni primijetili da te više nema. Jer takvi su to ljudi... Oni ne dijele tvoju empatiju.”

“Nemoj tako govoriti.”, Samuel reče. “Znam ja dobro da sve što ja osjećam, da osjećaju i oni, baš kao što osjećaš i ti. Ovo sada rekla je tvoja ogorčenost spram njih, a ne ti sam. Ti ih voliš, zapravo... Pa i ja, jer mi svi volimo sve što je ljudsko.”

“Ah, Samuele...”, Talijan odvrati, sagne se, ubere neku travku i njome se počne igrati među prstima, “kad tako govoriš, dođe mi da im svima oprostim... pa čak i sebi.”

Samuel ne odgovori, već ustane. Stojeći, on se od rijeke okrenuo spram grada, i počeo promatrati betonske planine zvane zgrade, i zatvore zvane stanovi, i – Štakore zvane ljudi? Stoku zvanu ljudi? Ne... – ni više ni manje nego ljude zvane ljudi, ma kako na prvi pogled izgledali. I ne spuštajući pogleda, on stane govoriti:

“Opraštati je dobro, iako nisam siguran više ni što dobro i zlo znače. Ali oprostiti samome sebi... Ipak je bolje, čini mi se, učiniti dobro djelo više, kako je Nietzsche rekao. Jer mir sa sobom je opasan. Oprostiti sebi graniči sa sujetom. Barem u današnjem svijetu, gdje je sve sterilno ljubav, a sve iskreno opsesija... Nego, odlučio sam da sada odem. Najbolje vrijeme za završiti razgovor onda je kada razgovor nije priveden kraju. O, a ovo...”, Samuel posegne rukom u veliki džep svoga kaputa i iz njega izvuče onu staru knjigu koju je dobio od starca. “Ovo ću dati tebi. Ne vjerujem da ćeš ju razumjeti, a možda uopće i pročitati, ali kako je nelogično dati ti ju, mislim da je učiniti to upravo savršeno.”

Talijan u ruke knjigu uzme pažljivo, kanda ju se ne usuđujući još otvoriti. “Nećeš se pozdraviti sa ostalima?”

“Neću.”, Samuel odgovori i nasmiješi se. “No, prijatelju... zbogom.”

10.

Tako malo trebalo je da se vrati onomu što mu je zadavalo toliku gorčinu, što je bilo toliko protiv njegova bića i u čemu se ma koliko gledao nalazio kao disident, kao neistomišljenik, gotovo i neprijatelj, ali što je ipak poznavao vjerojatno sada i najbolje od svega. Tako malo je trebalo da sruši svoj svježe izgrađeni svijet i tomu se vrati, pozdrav jedan običan, naime, tek pozdrav sa jednim glumcem polupomračena uma.

“Oprostite, je li ovdje...?” učtivo se Samuel obratio toj srednjovječnoj ženi što je stajala iza pulta unutar jedne zgrade na periferiji grada.

“Da, gospodine. Vaše ime je...?”

I tako je počelo. Bila je to neka vrsta kantine, koliko je on mogao i uopće bio voljan shvatiti, u kojoj se nalazilo nekoliko desetaka, a možda i čitava stotina ljudi, od kojih su neki nosili civilnu odjeću, a neki vojnu uniformu. Moglo se reći da se u toj kantini osjećao zadah odsustva epoleta, i te jedne mješavine na trenutak oslobođenih vojnika i slobodnih građana koji će to uskoro prestati biti. Bila je to naime neka mješavina smrada dima cigareta i mokrih kaputa, te hladnoće i zamagljenih prozora.

Nije znao zašto, ali jednom kad je sjeo za najbliži stol on je gotovo istog trena pokušao zamisliti tu kantinu praznu, bez ljudi i bez stvari. Onakvom ju je, naime, zamislio kakva bi izgledala da se tada napusti, i ostavi takvom napuštenom dvadesetak godina. Plijesan bi se raširila po kutevima. Trava, držao je, pojavila bi se na podu između pločica. Vlaga bi uprljala zidove, a prašina bi podsjećala više na blato no na prašinu. Hladnoća i vjetar, uz mijazmu ustajale vode, tu bi vladali, a sve što bi se čulo bilo bi ledeno ništa. *Fićuk vjetra, možda, sporadično i dokono... Ne znam, ne znam zašto uopće o tomu i razmišljam*, mislio je Samuel promatrajući prostoriju u kojoj se nalazio, dok je njegova mašta ignorirajući okolinu činila da sve u njegovu umu izgleda oronulo, prljavo i napušteno. U Samuelovu umu, on se tu nalazio sam, sjedeći prekrivenih nogu za poluraspadnutim stolom, jedinim u prostoriji.

Možda je unutar tog solipsizma on zapravo pokušavao uskladiti svoje misli sa svime što se oko njega događalo, utišati svoje strahove, natjerati se da abada i osjeća naklonost, jer nekada udaljiti se od ljudi znači približiti se čovječnosti. Možda je sve to on činio... a možda i nije. Možda je tek sjedio u

svome ludilu.

Nekoliko stvari Samuel je bio svjestan, sada kada je već odlučio misliti o tome, dok mu je pogled piljio spram neke prazne točke. Prva stvar bile su tračnice van kantine na kojima je trebao doći vlak koji će vojnike odvesti, koga je uostalom i on sam čekao. *Gdje ih odvesti? Ne znam... Vjerojatno van grada, garnizon neki, a možda i van države, tamo, bliže ratištu, gdje se puca i pogiba. Je li me strah? Opet, ja ne znam...* A druga stvar, na koju se iz tko zna kojeg razloga također usredotočio, bili su zvuci zveckanja nekog čovjeka – *Je li i on novajlija kao i ja? Ili puki ulični šibicar koji se nekako ovdje našao?* – koji je posljednjih desetak minuta uzrujavao nekolicinu vojnika oko sebe varajući ih, kako se činilo, u igri traženja kuglice pod kutijicama šibica.

Bilo je to Samuelu zanimljivo, promatrati kuglicu kada bi ju šibicar pokazao, i pratiti kutijicu kojom bi tu kuglicu odmah potom prekrpio, te počeo praviti brze pokrete... zanimljivo ne stoga što je Samuela zanimalo pod kojom kutijicom se nalazila kuglica, već u kojem trenutku bi šibicar kuglicu uklonio.

A osim što mu je bilo zanimljivo, činilo mu se i umjesnim. Jer ima nešto u ljudima što ih u trenucima dosade i čekanja tjera da i u najmanjim stvarima nalaze kardinalne spoznaje. Tako i sada, Samuel je, moglo se reći, asociirao šibicarenje sa životom. Kuglica je predstavljala jasne ciljeve, jasna čuvstva i snove, sva priželjkivanja i sve vrhove jednog čovjeka. Kutijica je, pak, predstavljala život, a ruke šibicara vrtlog vremena, događaja i samog svemira. Negdje, činilo se, unutar tog vrtloga, i pod tim životom, snovi jednog čovjeka, iako su u početku bili tako jasni, tako opipljivi, nestajali su kao da ih nikada nije ni bilo.

Ono čega se najviše u životu bojim, zaključujem, to je mogućnost da izgubim svoju gorljivost. Jer ako ima ičega opasnijeg od same gorljivosti, to je mogućnost da se ona ugasi.

“Dvadeset maraka! Ta sada si mi uzeo deset...! U redu, dat ću ti, no pokaži kuglicu!” Samuel se trgnu kad je jedan od vojnika udario dlanom u stol, nadivivši se nad novajlijom što ih je varao u šibicarenju.

“Trebalo bi biti fer! Ta ionako su šanse da se ne pogodi veće nego da se pogodi – zašto tada varati?”

“Zašto misliš da varam...? Kakvo varanje, he-he, daj sjedni, molim te, evo, od ovih deset ću ti platiti da popiješ...”

“Ha-ha-ha! Pa ovaj čovjek je lud!” javi se netko sa kraja prostorije.

“Radije vrati novac koji si uzeo!” vojnik odvrati.

“Ali...” šibicar izusti, no riječ mu bijaše prekinuta rukama tog vojnika, koji ga je tada iznenada zgrabio za kaput. Vojnik se šibicaru u sljedećem trenutku unio u lice, ali iz nekog nepoznatog razloga – što je stvar činilo kud i kamo strašnjom no što je bila – njegov pogled nije pokazivao niti

najmanji trag jarosti.

Nastupi tada tišina, koju ne prekinu riječi ni vojnika ni šibicara niti ikog drugog od onih koji su to promatrali, jer nitko se riječi izgovarati i time možda uzrokovati nered nije usuđivao. Tri ili četiri sekunde ona je trajala, i mogla je biti prekinuta uistinu bilo čime – od psovke do udarca.

Ali ono što je prekinu bijaše škripa Samuelove stolice.

“Evo.”, rekao je Samuel, polako ustajući i gurajući ruku u kaput kako bi izvukao lisnicu. “Koliko duguje...?” dodao je približivši im se par koraka.

“Meni ništa. Zaboravite.” rekao je ovaj što je šibicara zgrabio, sada ga pustivši, te se okrenuvši i pošavši za svoj stol nešto dalje.

“Meni duguje petnaest...”, jedan od onih kraj stola se tada javio. “No ne želim da ti plaćaš, kad sa tim nemaš nikakve...”

“Izvoli.”, Samuel ga prekinu, izvukavši iz lisnice petnaest maraka. “Je li sve sada u redu?” upita ostale.

Vojnici ostadohu šutjeti. Tek neki promrmljaše par odobravajućih riječi. Moglo se reći da im je svima bilo neugodno, a ponajviše onomu što se šibicaru u lice unio. Taj je, sve se Samuelu sada činilo, zapravo tek htio ovoga zaplašiti i od toga učiniti čitavu jednu šalu, a sada je ispao negativac i satrap. *No dobro*, Samuel je mislio, *kao da je bitno...*

“Želiš li zaigrati?” upitao je šibicar sjevši za Samuelov stol jednom kad se ovaj vratio na svoje mjesto.

“Nije ti dosta?”

“Pa...” , šibicar pođe odgovoriti, no najednom se kanda nečeg sjeti, pa usred rečenice posegne u kaput i stane njime tražiti. Trenutak kasnije, kraj Samuela se pojavi bijeli dim cigarete. “... i ne. To jest”, zastane, ponudivši Samuela cigaretama, što ovaj odbije, “... ne znam.”

“Bojim se da te nisam razumio.” Samuel reče blago se nasmiješivši.

“Ne znam je li mi dosta.”, šibicar odgovori, osjećajući vjerojatno neku originalnu nadolazeću misao, ali ne znajući niti imaju li njegova usta dovoljno snage tu misao izreći, niti je li uopće pravi trenutak da se u to upušta. Samuel je to, naime, mogao osjetiti, taj drhtaj bića njegova sugovornika pred bezdanom ideja, i sve je to promatrao zainteresirano i tiho, sa jednim velikim dijelom sebe uživajući u tomu.

“Sada kad o tome razmišljam... Oprosti mi, možda naklapam besmislice... No sada kad o tome razmišljam... mislim da živimo život da bi ga živjeli. To jest... mislim da je čitav naš život jedna dugačka opasna igra, koju zbog njezine ispraznosti tu i tamo – a nekada i zauvijek – volimo ispuštati iz naših šaka, pa neka sve ide kako ide. Jer ne možemo podnijeti tu dosadu kontroliranja, jer moramo odmoriti svoj um. Pa imamo izbor: trpjeti bol i težinu držanja i promatranja dosade i živjeti zbog toga u nekakvoj sigurnosti - ili sve pustiti, pa da budemo odmorni. Ranjivi i vrlo vjerojatno u opasnosti, ali odmorni...”

Samuel se opet nasmiješi, jer bijaše mu drago što se ovaj usudio upustiti se u takav razgovor. Šibicar u je na trenutak bilo neugodno, jer umom mu je proletjela misao da je upravo izgovorio svoje besmislice nekomu koga besmislice ne zanimaju. Ali to je bilo samo na trenutak, jer upravo taj smiješak, i ono što je potom Samuel rekao, pokazali su šibicar u da besmislice koje je izrekao nije mogao izreći prikladnijoj osobi. Jer njegov sugovornik, takoreći, bio je majstor besmislica.

A Samuel tada reče:

“Znači šibicariš zato što si preumoran da ne šibicariš. Vidiš”, na sekundu je utihnuo, “i ja sam. No, ja ne šibicarim, pak... jer sam umoran šibicariti.”

“Ovo je burgija, to što govorimo...”, šibicar gotovo nečujno promrmlja, što je Samuelu dalo do znanja da ga je prošla ta ideja koje je posljednjih par sekundi bio rob. “No, ja sam N...”, on se tada predstavi. “Dolazim iz K..., nedaleko od N..., čudne jedne zabiti; čuo si vjerojatno za onog što je ubio ženu i dijete, onaj, kako li se više zvao...”, on se namršti, “... Ne, ne mogu mu se sjetiti imena. No, od tamo sam. Čudno”, doda, namrštivši se, “taj skot bio mi je susjed, a nikada mu se nisam potrudio upamtiti ime. Ah, da si to mogao čuti, kako mu je žena, jadnica, znala vrištati... No bolilo je mene briga. Eh, kad si moj susjed, ubij i ženu ako hoćeš, samo mene ne diraj i dobri smo. Nego, i ti si nov ovdje?”

Samuel je pozorno slušao, i možda je baš to bio razlog zašto se ovaj tako otvorio. To Samuelu nije smetalo. Dapače, uživao je u govoru svog sugovornika. Je li shvatio išta rečeno – ne. Je li uopće mario za išta rečeno – opet ne. No bilo je nečeg u Samuelu što ga je tjeralo da ide spram iluzija i konfabulacija, bez obzira pripadale njemu ili nekomu drugomu, gotovo bježi, samo kako ne bi mislio o onomu što mu je uporno pokušavalo obuzeti um. Naravno, bila je to misao o Joanne, o Joanne, njegovoj ljubavi... i godinama što su ih dijelile.

Ta misao tražila je od njega ono što nije imao. Ta misao tražila je previše.

* * *

Nekoliko je sati prošlo otkako se Samuel upoznao sa šibicarom u onoj kantini, i otkako su se svi, izuzev Samuela, unutar nje opili a šibicar se svom starom društvu vratio, vjerojatno i nastaviti varati ih – vjerojatno, jer Samuel ih više nije promatrao, pa nije ni znao što se odvijalo – tokom čega je čitava ta noć, ne tekla poput rijeke, već se kotrljala poput razbijenih komadića leda, baš kao što se, vjerojatno, i da očekivati da će prolaziti noć onih koji provode posljednju večer slobodni.

Nije Samuel mogao reći otkada točno, ali od jednog se trenutka

kantinom stao prolamati i smijeh nekih djevojaka. Bile su to prostitutke, kako je ubrzo ispalilo, i pijući uz njih, one su se sa vojnicima zabavljale. Taj detalj, ako je to uopće detalj i bio, Samuel vjerojatno ne bi ni primijetio, ili u najmanju ruku ne bi ni obraćao pažnju na njega, da nije bilo jedne osobe koja se tada među njima pojavila, i samom svojom pojavom njemu oduzela mir.

Bila je to, naime, neka djevojka toliko mlada da se djevojkom nije niti mogla nazvati, već djetetom, a jednom kad ju je ugledao Samuel zadrhta, ispuni se gorčinom, mrakom, a njegove oči dođu na rub plača.

To nije bila Joanne.

Oče Maxime, rekao si da je bog pravedan... Rekao si da je bog dobar... Ta rekao si! Obećao...! Oče Maxime... zašto si lagao?

Djevojčica se ta nalazila tik do druge, nešto starije i vjerojatno iskusnije prostitutke, zasigurno njene prijateljice, oskudno odjevena i promrzla, koliko se od Samuelova stola dalo primijetiti, jer osim što je bila blijeda kao alabaster, prolazili su je i trnci po izloženim rukama i bedrima. Kako bi uhvatila pogled kojeg vojnika smjesta bi usilila osmijeh na svome našminkanom licu, a dok bi se to odvijalo – što je primijetio samo Samuel – njena bi ruka suptilno posegnula za rukom starije prostitutke.

Ne želim... Ta znam da ću samo osjetiti bijes... Ali ipak je to Samuel učinio. Kao da ga je sam Lucifer tjerao, on je tada prestao promatrati djevojčicu, te je bacio pogled na oči vojnika što su je promatrali.

A vidim li išta drugačije od onog što sam očekivao? sa boli u srcu on je nastavio misliti, sada njih promatrajući, pripite vojnike. Bilo je to dvostruko bolno za njega, jer sa jedne strane, potaknut sažaljenjem spram djevojčice, on je prema njima i njihovim požudnim, prljavim pogledima osjećao odbojnost, ali sa druge strane, što je bio taj drugi usijani žig koji je palio Samuelovo srce, s obzirom da su se ti vojnici po svoj prilici spremali za pogibelj, da je u pitanju bila ista čeljad istog puka kojemu je pripadala i ta djevojčica, sve ljudi strašne prošlosti i pune patnje, i s obzirom da su se među njima nalazili njegovi budući suborci, on nije mogao a da ih i ne cijeni.

Ali nije... nije svaki patnik jednako svet, konačno, on je odlučio, u nadi da je time ugasio barem dio disonanci svoga uma. *Ideja o djetetu što se sprema prodati tijelo za šaku novaca kobnija je od ideje odraslih ljudi što se spremaju poginuti u ime neke države. Jer ona daje ono što postoji, a oni pogibaju za ono čega nema.*

Mada... to tako ne mora biti, jer umrijeti nizašto možda je još i gore, a možda su i svi oni, i ja zajedno sa njima, čitava jedna močvara kobi, i nitko nije u gorjoj situaciji od onog do sebe... Ali neka bude, neka bude ona, barem sada neka bude, najkobnija usuda od nas.

Samuel tada ustane i teška koraka po tim hladnim pločicama hladne

prostorije pune ljudi pođe do toaleta. Jer on je trebao mir, pa makar i na trenutak.

Prišavši tim starim vratima na kraju prostorije, sa kojih je boja gotovo u potpunosti pootpadala, on ih je otvorio, te ušao u novi, kratki hodnik, hodnik pun pločica, u kojemu se nalazilo vrata još tucet, koliko je procijenio umornim letemičnim pogledom, vrata iza kojih su se nalazili toaleti. Taj hodnik, zapravo, na njega je Samuel mislio kao na mjesto svoga mira.

Našavši se u tom hodniku i naslonivši se na pljesnivi zid, on je zatvorio oči. Učinio je to jer je, naime, još uvijek njime vladala ona laž da ako oči zatvori, da će slike i misli njegova uma nestati. Ali spoznaja na kraju puta od usijane žari jednako je usijana, i zagrliti ju peći će jednako kao što je pekao i put, jer spoznaja ne znači odmor, već tek čestitanje što je čovjek do nje došao, i pokazivanje kojim bolnim putevima dalje.

Je li osjetio glavobolju i je li mu se vrtjelo u glavi, uistinu nije znao reći, jer iako su se slike u njegovu umu, slike njegova života i njegove ljubavi, Joanne – *Joanne... Samo jedna tvoja riječ, i ja bih ustao iz ovog blata svoga duha. Samo jedna riječ, i nastavio bih dalje... Što je to, Joanne, u čovjeku što čini njegov temelj, a što slabi ako kraj čovjeka nije voljena osoba? Tisuću kilometara dugo putovanje do spoznaje svakim te korakom čini stotinu godina starijim. Možda... možda uz tvoju riječ, možda tako i ne bi bilo...?* – vrtjele i kidale, tako da on nije mogao razabrati jednu od druge ali je mogao osjetiti svaku, ipak, koliko se mogao sjetiti, dok je hodao do ovog hodnika, niti je klonuo ili imao ikakva problema sa hodanjem, niti je skretao s puta, već je hodao ravno. Do njegova tijela, stoga, ništa od toga nije bilo, već određene ideje, misli određene bijahu uzrok njegove klonulosti.

Samuel se tada sjeti glumaca, i svih onih dana koje je proveo uz njih dok su oni propadali kraj njega prljajući si krv drogama. *Jesu li ovakvi trenuci čovjekova života razlog njegova posezanja za opijumom?* on se upitao. *Ne, radije. Droga je nešto sasvim nisko. Ovakvi trenuci, ili možda trenuci koji korak ispred ovakvih trenutaka, uzrok su prestajanja uzimanja opijuma.*

U um mu tada uđe jedna večer od prije pola godine kad su se glumci na ulici napušili hašišom i takvi došli u njihovu sobu kazališta. Oni su bili napušeni, nadrogirani, pod utjecajem svega toga... Ali Samuel, trijezan čovjek, koji je sjedio za stolom, nadrogiran jedino vlastitom mišlju, nadrogiran patnjama svoga uma i svoga duha, svojih, naime, shvaćanja, on je u svome umu vidio više toga, od halucinacija do jednostavnih misli, od svih tih nadrogiranih glumaca zajedno, i oni ga nisu mogli pratiti. *Droga, dakle, impresivna je za obične ljude, ali ne i za putnike ljudi. Onaj tko želi ići dalje, tko želi upoznati sebe, on treba oružje jače od svih droga svijeta. Svoj um. Samoću svoju. Nadir svoj...*

Mada je i to sve laž.

“Pa ovdje smrdi manje nego u kantini!” uskliknuo je vojnik koji je tada otvorio vrata hodnika.

Za njim je ušlo još nekoliko njih, koji su svi redom prtljali oko remenja dok su hodali spram vrata toaleta ispred Samuela. Između njih hodale su i smijuljile se prostitutke, ili doista takve bivajući, ili se tek praveći da su pijane. Samuel pomisli izaći, ali kako tada ugleda onu djevojčicu među njima, ipak ostane stajati.

On je promatrao, naime, što će se sa djevojčicom dogoditi i sa kojim će se vojnikom naći s onu stranu vrata. Ona starija prostitutka, ona od koje se djevojčica nije odvajala, činilo se, bila je od istih takvih briga, ali trudila se to ne pokazati.

Napokon, nakon što su se gotovo svi u toalete zatvorili, a u hodniku pred Samuelom ostali tek djevojčica, starija prostitutka i neka dva vojnika, Samuel uvidje da se starija prostitutka nećka kome će djevojčicu predati.

“Mogu ja sa vama dvojicom...” govorila je ona, bezuspješno pokušavajući sakriti nelagodu iz svoga glasa.

“No, ona je sama...” kaza jedan od vojnika.

“Daj nju meni.”, doda drugi. “Daj ju 'vamo, da ju naučim...”

“Ne, nek' ona ostane.” starija prostitutka odgovori i položi ovom drugom dlanove na prsa, zaustavivši time njegov korak kojeg je ovaj pošao spram djevojčice učiniti.

“A ti curo, što ti misliš, ha?” taj drugi vojnik upita.

“Gubimo vrijeme, još ću se otriježnit’!” onaj prvi reče.

“Deder...”, drugi ga ušutka. “Da čujem...”

“Ne...” djevojčica tiho odgovori.

“Znači da. Idemo.” vojnik će na to i priđe djevojčici te ju primi za ruku.

“Nije li rekla ne?” Samuelov glas tada se javi.

“Prijatelj šibicarov? Ti kao biljka, jedva te i opazišmo.” taj vojnik što je držao dijete za ruku progovori. U njegovu pogledu Samuel primijeti onu zlobu kakva se da vidjeti u mnogim pijanim ljudima prije nego si dopuste raspravu eskalirati u sukob. Samuelu do toga nije bilo, pa brže-bolje nastavi: “Evo ovako”, on je rekao i gurnuo ruku u džep, “platit ću tebi koliko bi platio za nju, i platit ću njoj koliko bi ti za nju dao, a ona ide sa mnom. Može?”

Vojnik nije odgovorio, ali Samuel je svejedno nastavio sa vađenjem lisnice i novca iz nje.

“Koliko?” on upita okrenuvši se spram starije prostitutke.

“Ped... pedeset maraka.” pomalo zbunjeno ona odgovori.

“Evo.”, Samuel reče i pruži pedeset maraka tom drugom vojniku, a kad je ovaj uzeo novac, on isto učini i sa djevojčicom. “Sve u redu?” Samuel će okrenuvši se spram vojnika.

“Ti zbilja mora da si nastran čovjek, kad toliko za djecu plaćaš...” vojnik promrmlja, a u njegovu pogledu kraj mješavine privlačnosti prema novcu i pripitosti Samuel ipak ugleda i onaj tračak ljudskosti koji ga je tjerao da osjeti gađenje prema onomu tko bi htio općiti sa djetetom, pa makar i on sam tek trenutak ranije isto namjeravao učiniti.

Samuel na njegove riječi ne odgovori.

“Idemo, ta idemo više!” onaj prvi vojnik se javi, nakon čega primi prostitutku i drugog vojnika za ruke i sa njima pođe do najbližeg slobodnog toaleta.

Sekundu kasnije, Samuel i djevojčica u hodniku se nađu sami.

“Idemo se i mi zatvoriti?”, Samuel je upitao. “Ili ti je draže čekati da naiđe neka pijana svinja i učini... sve što pijane svinje već čine...”

On je pošao polako i umorno do najudaljenijeg toaleta u tom hodniku. Hodajući, on se spram djevojčice nije osvrtao, niti je osluškivao njezin hod. Išao je, naime, spram tog toaleta radi vlastite potrebe za osamljenošću i tišinom, a djevojčica, ona je tu bila tek suputnik.

Trenutak kasnije, Samuel tom najudaljenijem toaletu priđe, njegovim masnim izgrebanim vratima i staroj poluhrđavoj kvaki. On zatim njegova vrata otvori, tek tada se ovlaš spram djevojčice osvrne, i u malu prostoriju iza njih uđe.

Ono što je zatim učinio – ta to je bila za njega u tom trenutku najlogičnija stvar čitavog svemira! – bilo je naslanjanje na zid leđima, podizanje lica ka stropu i zatvaranje očiju.

Vrata toaleta bila su otvorena. Uplašena djevojčica i dalje je pred njima stajala. Toalet je jedva izdrživo smrdio... ali sve je to prestalo biti bitno. Jer on se u tamu svoga uma povukao.

Ona je tu bila dobrodošla. A hoće li se usuditi pridružiti mu se, bilo je na njoj.

Zatvorenih očiju, Samuel Gide bio je daleko odandje. Toliko daleko od svijeta da ni sam nije znao gdje, i toliko daleko od uma da to pitanje ne samo da ga nije zanimalo, već nije bilo nikoga da ga postavi. Nije to bilo ono što je on tada istinski trebao i što mu je bilo lijek, taj mir zatvorenih očiju i samoće, ali bilo je najbolje što se nudilo. A vjerojatno, bilo je najbolje od svega što će tokom sljedećih godina, ili uopće tokom ostatka njegova života, tom čovjeku i biti nuđeno.

Joanne... Nisam ni mislio da će proći mnogo prije nego pomislim na tebe. Da vidiš kakvu sam prijateljicu našao! Prijateljicu u patnji! Otvorio sam joj naše srce – nadam se da se nećeš ljutiti – i dopustio sam joj ući u njega da se ondje ugrije, jer vani su i suviše ledene zime. Bio sam vani, Joanne... Kad bi samo znala... Bol sniježi, patnja škripi, strah smrzava... Ne želimo toga nikome, Joanne, pa ni njoj.

Vrata se zatvore i zaključaju. Samuel niti se pomakne, niti otvori oči.

Prođe sekunda, a onda ono što je donedavno bio tek jedan dah, postane dva. Samuel se nasmiješi.

“Izvoli sjedni, jer nitko u mojoj palači ne mora stajati, kad su tako brojne i prekrasne stolice oko nas...” on prošapće.

Djevojčicu njegove riječi iznenade, ali ona zbog toga ne progovori ni riječi, već ga poslušala i spusti sve daske na školjci te na nju sjedne.

“Doista... doista je neobično ovo sve, ne misliš li? Ovo more postojanja.”, Samuel tada progovori. “More postojanja... a ne volim more. Više volim rijeke. Ne znam zašto.”

“I jezera.” djevojčica prošapće.

“I jezera...” Samuel ponovi, a njegove riječi bijahu više poput pukog izdaha no stvarnih riječi.

Samuel tada oči otvori i na djevojčicu spusti pogled. “Hladno ti je.” reče. On to nije pitao, već je znao. Djetetu kraj njega je bilo hladno, jer naprosto je tako moralo biti. “Izvoli.” on dometnu, te skinje kaput i to malo čeljade ogrne.

Tek sada, pod njegovim kaputom, on je mogao vidjeti koliko je zapravo ta djevojčica bila malena, krhka, uskih ramena, i uopće čudo postojanja, kao pahulja ili paučina, nešto veličanstveno, a opet slabo. Nešto slabo, a opet meta svih artiljerija svijeta.

“Ne razumijem što se događa...” njezin šapat prekinu tišinu.

“Tada imaš sreće.”, Samuel odgovori. “Jer ne razumijem ni ja. More postojanja, rekao sam. No uistinu, niti sam rekao išta smisleno, niti sam to i htio. Govorim...”

“Zovem se X.”

“X? Baš kao da sam i mislio da ćeš se tako zvati, da sam se uopće trudio misliti o tomu. Ne znam jesi li primijetila, X, da ljudi često imaju lica koja bi baš nazvao onako kako se ti ljudi zovu. Evo, ti si X, a ja bih te svakako baš tako nazvao...”

“Čudne su vaše riječi. Kažete da se ne trudite misliti. Što onda činite?”

“Misliš "da sam se uopće trudio misliti o tomu"? Vidiš, riječi, rečenice, iz nekakvog mog pogleda, nisu samo sredstvo komuniciranja i prenošenja ideja. One su rijeka, niz, štit, oružje, ples, uglavnom sve što može biti. Kao simfonija... Ne želimo zaustaviti simfoniju, je l' da?”

“Osim ako želimo tišinu.”

“Sviđaju mi se tvoje misli. Da, tišina. Dvije su vrste krajnosti unutar postojanja onoga koji samo u krajnostima može slobodno disati: tišina i beskonačni, brzi niz izgovorenog. Nego... razumiješ li o čemu govorim?”

“Pravite riječima tepih po kojemu se može hodati, nije li tako...?” ona progovori, sada i sama bivajući zaklopljenih očiju.

“Naravno.”, Samuel odgovori. “Jer očita je stvar, X... ja ne znam tko si ti, i ti ne znaš tko sam ja. U tišini se ne možemo naći, jer bića smo različitih

tišina. A napadnuti smo, jesmo, da, oboje, zbijeni u kut, a sve što ostaje, rijeke su besmislenih i nepovezanih riječi, riječi što lete, lepršaju, jedna za drugom, bez ikakva temelja, bez težine, bez i želje za smislom...” on je šaputao.

Djevojčica što je sjedila kraj Samuela sada je već mirno disala, baš kao i on, i čitava njena pojava postala je ništa manje od smirenosti i prihvaćanja svega. Ništa manje od ataraksije. Kao list kada pluta na površini vode, bez lijevo, bez desno, naprijed ili nazad – već samo list i voda. Bez da voda ikuda naročito teče, i bez da list i želi ikuda naročito voda da teče. Tako je bilo i sa Samuelom i X; oni su tek postojali i tekli, i tekli i tekli... bez da su igdje odlazili. Bez da su igdje otići mogli.

“Drago mi je da sam upoznala nekoga poput vas.”, konačno, u šaptu dijete kraj Samula stane govoriti. “U ovom trenutku, možda će vam biti smiješno, ali čak vas niti ne smatram čovjekom. Jer nemoguće je, možda ćete se i sami složiti, sasvim je nemoguće... da takav čovjek uopće i postoji. Vi mora da ste dobri duh, a ja mora da sanjam. To mora da je tako, gospodine... Ali kako god da jest, i ako je tako i ako nije tako, ja svakako ne želim biti nigdje drugdje u ovom trenutku nego upravo ovdje gdje jesam, pokraj vas, u tišini, razgovarajući ni o čemu.”

“Čak niti odmarajući...”

“Da, primijetila sam. Čak ni to. Je li moguće da kad se dvije osobe nađu, koje nemaju jedno o drugome baš niti jednu želju, već su tu tek poradi samog bivanja, radi potrebe za ničim – jer i ništa, čini mi se, postalo je preskupo za siromašne duše kakve su naše – i još ukoliko su gonjeni mnogim zlobnicima, da im je ta tišina i samo to bivanje dovoljno da zamijeni sve, pa i potrebu za odmorom?”

Samuel se nasmiješi.

“Reci mi, X, koliko dugo se baviš time čime se baviš...” on nakon par sekundi šutnje upita.

“Mjesec dana.” dijete odgovori.

“Osjećam... ne znam ni sam što osjećam. Neka se gone k vragu i osjećaji, i tuga i bijes i svekolika ta gomila...”, Samuel reče. “Nastavi, molim te. Govori, govorom mi gasi misli. Molim te, ne dopusti mi da počnem misliti...”

“Boli vas to da si četrnaestogodišnji čovjek prodaje tijelo, jer je takav svijet u kojemu živimo?”

“Ne želim znati boli li me. Ali svakako... znao ili ne znao, tu bol svakako osjećam.”

“Gadan je svijet i postojanje u njemu.”, djevojčica zaključi. “Razmišljala sam o svemu tome... Oh, pa ja vam ne znam ni ime...”

“Zovem se Samuel Gide.”

“Samuele, razmišljala sam o tome tokom ovih mjesec dana, a i prije,

ma kako se činilo da netko mojih godina o tomu ne bi mogao misliti ili barem pokušati mislima obuhvatiti... Svijet je takav kakav jest. Patnja je takva kakva jest. Gadni su, i svijet i patnja. Ali da nema gadosti, da nema grijeha, ne bi li šansa za pokajanjem bila nemoguća?"

"Volio bih kad bih ti na to mogao odgovoriti, no u ovom trenutku ne znam niti ima li mene, a kamoli odgovora na to što si upitala. No svakako, svakako sam čuo to već. Da, mnogi su iz nekih neobičnih razloga došli do istog zaključka, ili niza zaključaka, ni sam ne znam što li je točno posrijedi, baš svi koje sam sreo a koji su bili šibani životom... Je li taj zaključak ruka koja zaklanja lice jer lice više ne može izdržati niti jedan udarac od strane života, niti jedan jedini udarac šibe? Ne znam..."

"Drago mi je da postojiš, Samuele Gide.", djevojčica prozbori gledajući u pločice na tlu, prljave, hladne, stare i vlažne. Samuel očekivao je da će još nešto reći, ali ona više nije progovorila ni riječi.

"Moja palača, X, jednako je stvarna koliko i ja.", napokon, nakon par sekundi ničega do li mirnog udisanja i izdisanja, on prošapće. "Jer niti sam ja tu, niti ona. Ali koliko god sam mogao, učinio sam je ugodnom tebi, svome gostu u patnji."

Konačno, djevojčica se nasmiješi.

"Posvađala sam se s roditeljima, znaš. O Bože...", ona izdahne, "ne sjećam se točno kako i zašto, i kako je sve to bilo. Sve je bilo nekako... prebrzo. Kao treptaj brzo. Bio je tu jedan muškarac u kojeg sam se zaljubila, kojeg sam zavoljela, i koji je, mislila sam, to jest vjerovala sam tada svim svojim srcem, koji je volio mene. Ali moji roditelji nisu ga podnosili, čitavih tih pet minuta ili koliko više, koliko je već proveo u našoj kući, koliko je trajalo to upoznavanje sa mojim roditeljima, već samo toliko bilo je dovoljno da im se zgadi. Ne znam zašto, valjda su vidjeli što ja nisam, ali zamrzili su ga gotovo odmah. Istjerali su ga. Ali ja sam ga voljela! Moja majka, moj otac, jednako koliko su oni bili bijesni na njega, ja sam bila na njih. Ponosita, ali glupa, glupa, Samuele, glupa i stoput glupa... Zalupila sam vratima, sjećam se, i otišla za njim na ulicu... Primio me za ruku i otišli smo."

"Poznavala si ga dobro?"

"Nisam. Mislila sam da jesam, ali nisam. Ljudi nisu ono što se čine, sada to tek znam, nisu ono što se pred tobom nalazi prvih ne mjesec, ne godinu, već ni čitav život. I čitav život ono što su pred tobom tek je krinka onoga što je iza... Oprosti, osjetila sam sada onaj bijes i mržnju, ali ne želim toga više osjećati, ne ovdje s tobom... Valjda", osmjehnula se i prvi puta pogledala Samuela u oči, "valjda te i dalje smatram dobrim duhom..."

Samuel polako spusti pogled, ali ne reče ništa.

Ona nastavi: "Nije bio siromašan. Bio je bogat, mislim, ili barem nešto između. Nije imao automobil, ili ga ja možda nisam vidjela, ali njegov stan

bio je jedan od najraskošnijih u kojima sam ikada bila. Bilo je nešto profinjeno u svemu tome. Sjećam se, ugodno i toplo, zaštićeno sam se osjećala... Ali on nije bio zaljubljen u mene na isti način na koji sam ja bila u njega. Nije volio moj duh, tek sam tokom sljedećih dana shvatila. Bila je to zamka, krletka, a on me je htio zatočiti. Ne mene, već moje tijelo. To je bilo ono što je on htio... To je bilo sve što je on htio.”

“I pobjegla si?”

“Da. Zvuči djetinjasto, ali... nisam htjela sa njim činiti... ono. Otrgnula sam se kad je pokušao... Pobjegla sam. Nisam ponijela ni stvari što sam imala, ono što sam uzela iz kuće svog oca. Bila je neka torba, neke stvari u njoj, par sitnica, nešto novaca, znaš već... Bez svega sam pobjegla na ulicu. Znala nisam nikoga, a da budem iskrena nisam znala ni gdje sam se točno nalazila. To je par gradova od ovoga. A rođena sam u drugoj državi. Kuća mog oca, ona je u drugoj državi. Nevjerojatno! Oprosti, ne znam zašto se smijem... Ali jest, smiješno je, nije li? Sve kao neka parodija...”

“No”, ona nastavi, “kući nisam mogla. Mada, možda sam i mogla, ali ponos, Samuele, ne znam kako to objasniti. Možda ponos, a možda stid. Nešto je od toga. No kući nisam mogla, čak i da sam imala novaca da se vratim. Lutala sam dan ili dva, mislim da su dvije večeri bile, dakle dva dana, i spavala sam na nekim klupama. Pazila sam da su one udaljenije, gdje me nitko neće u noći, već... je l'... a trećeg dana, sad... mislim da je treći dan ujutro, ali to više nitko ne zna, našla me je ona, Y, koju si vidio. Ona i još nekoliko starijih djevojaka.”

“Prostitutke...” Samuel prošapće.

“Da. I to je moja povijest, moj život.” djevojčica je zaključila, pogleda kao da se čudi sama sebi kako li je uopće mogla izreći toliko riječi, jer samo njeno biće bilo je od onih što nisu, makar ih stotinu zvijeri na to tjeralo, nisu mogli govoriti mnogo, a još manje govoriti mnogo o sebi. No možda, sada je razmišljala i odmah tjerala od sebe te misli kao nebitne, s obzirom da se kraj Samuela osjećala tako sigurno da se više nije htjela ograđivati ni mislima, možda su tolike riječi bile izvaljene sa njenih usana, i to uz takvu nekakvu žustrinu, stoga što je htjela što prije sve izreći, sve odbaciti od sebe, kanda očistiti se od toga... No je li to doista bilo posrijedi ona nije znala. A nije se, dođuše, niti usudila znati.

“Tvoji prijatelji hvalit će tvoju izdržljivost.” nekoliko trenutaka kasnije, X je rekla.

“Znam.”, Samuel odgovori, i dalje zamišljeno promatrajući tlo. “Tek su ljudi. Grijeh je kriviti ih... No da, hoćemo li ići?”, nekako odsutno je potom upitao, a odmah zatim dodao: “Mislim o onomu što sam rekao, što sam ponudio, zapravo. O palači, naime, koju sam spomenuo upravo mislim. Vrlo mi je žao, X, što kad bih imao palaču od papira, sa njom bih ti mogao ponuditi više no što ti nudim sada. Jer ovo nije ni palača od misli, doista, jer

i misli su moje već stare, ne, ne stare, oprosti mi, krhke, možda, da, predmnijevam, krhke su, gotovo nepostojeće, pa i manje od toga...”

“Samuele...”, djevojčica je šapnula, a da ju je samo pogledao na taj trenutak, ma samo da je bacio pogled na sekundu, on bi mogao vidjeti kako je X tada brzo obrisala jednu malenu, svjetlucavu suzu sa ruba svoga oka. “Nemoj da odemo, molim te. Barem ne još neko vrijeme. Ovako je... ugodno. Samuele”, ona ponovi njegovo ime, izgovarajući svako slovo sa takvom pažnjom kao da sve to nije bilo izgovaranje imena već zašivanje ranjenika koji samo što ne iskrvari, “makar bila od ničega, i makar bila samo to ništa, čak i bez imena, a ne "palača od ničega", svejedno bih pristala provesti tih par trenutaka ondje i bila ti zahvalna. Žao mi je što ne mogu riječima objasniti što jest na neki bolji način...”

“Znači ostajemo?”

“Molim te...” ona kimnu.

Potom je prošlo još nekoliko trenutaka u tišini. Samuel je osjetio da ga djevojčica želi upitati o njemu, o njegovu životu, ali ne stoga što ju je to zanimalo, već stoga što je htjela pitanjem, bilo kakvim pitanjem ili uopće bilo kakvim razgovorom zadržati te trenutke. Kao zagrljajem, on je uviđao, ta je djevojčica htjela te trenutke zadržati i učiniti da potraju makar još neko vrijeme. To je tako vječito u onih koji su upoznali veliku bol, da žele zaustaviti tok vremena i mučeništvo od kojeg je to vrijeme sazdano.

No ništa ne traje vечно, pa ni ti trenuci. Trenuci ti, koji su, i Samuel i X su morali priznati, trajali sirotinjski malo.

Ubrzo se začuje kucanje na vratima.

“Dobro, hoćete li vi više? Il' ćeš plaćat' još!” bio je to glas one starije prostitutke, za koju je djevojčica rekla da se zove Y.

“Ma pusti čovjeka, što vi žene znate što su muke, još u ovom skučenom prostoru. Ne obaziri se.”, s onu stranu vrata začuo se veseli glas jednog od one dvojice vojnika. “Samo ti idi svojim tempom, ionako do vlaka ima još...”

“Neka požuri! Platio je, ali ovo traje previše...”

“Reci mi...”, Samuel nastavi šaptom kao da ih ništa nije prekinulo, “želiš li doista živjeti ovakav život?”

“Misliš, želim li prestati baviti se prostitucijom?”

“Da.”

“Svi mi želimo nešto, Samuele. Voljela bih kad bi bilo moguće. Ali sada je gotovo. Previše je ljudi oko mene, previše toga kako bih se vratila na staro.”

Nije znao zašto, ali Samuel na to prošapće: “Dijete... Joanne...”
Volio bih kad bi svijet pružio djetetu ljubavi koliko bih ja pružio i običnom psu, pomisao mu prođe umom.

“Reci mi...”, nekoliko tihih sekundi kasnije, on ponovi te riječi. “Reci mi, X... sa koliko si ljudi dosad sve to činila? I molim te... laži mi.”

“Vi ste mi prvi.” ona se jadno osmjehnu.

Još jedanput tada se začuje kucanje i neke riječi s onu stranu vrata. Samuel na te riječi tek otegnuto reče: “Pričekajte, ta molim vas!” a onda i to prestane.

“Svijet je takav kakav jest...”, nedugo zatim Samuel tiho progovori. “O, prozor! Nisam ga dosad primijetio.”, on doda pogledavši u maleni prozorčić što je bivao na samom vrhu zida tog toaleta u kojemu su se nalazili, jedva pedalj udaljen od stropa. Kroz staklo tog prozorčića, što se doista i jest moglo nazvati tek prozorčićem, s obzirom da je u pitanju bilo nešto toliko maleno da se ni dijete kroz njegov okvir ne bi moglo provući, kroz staklo tog prljavog prozorčića, nekako jedva vidljivo ali ipak tu, vidjela se zvjezdana noć što je vladala van svega toga hladnoga, oronuloga i vlažnoga, a što se trenutno nazivalo njihovim svijetom.

Djevojčica polako ustane. Ne radi prozora, već stoga što nakon onih riječi i kucanja više nije ni mogla sjediti. Mir tog toaleta, naime, bio je uništen, i ona više nije vidjela smisao u sjedenju, kada joj je duh, sjedila ne sjedila, ponovno bivao uznemiren i meta kohorti svih mogućih demoni. Sve što je preostalo, ona je učinila: slijediti Samuela, njegov pogled, njegovo interesiranje, jer svakako, taj mladić sada je bio sve što joj je preostalo a kraj čega nije osjećala straha, bez obzira što je to "sada" bilo jedva još nekoliko sekundi prije konačna rastanka, i bez obzira što mladić kraj kojeg se nalazila uistinu nije bio ništa više od stranca.

“Kad sam bio malo dijete, X, znao sam čitave noći provesti promatrajući zvijezde.”, gledajući u prljavi prozor oko kojega je visjela paučina Samuel je stao šaputati. “Ali o njima nisam ništa znao. Jer otac Maxime, moj tutor, učio me je filozofiji. Čitali smo knjige, knjige o životu... Hegela smo čitali, Roussaua smo čitali... i oni su nam govorili što je to svemir. Ali svemira naše oči nisu gledale... I sada ja promatram uz tebe ovo noćno nebo, X, i vidim da smo tu mi ali njih da ovdje nema. Oni su tek mrtvi ljudi mrtvih knjiga. Ono što jest veće je od njih, i uvijek će biti, i nikada neće biti zarobljeno papirom. Svemir nikada neće u lance čovjekove... Ja ne poznajem svemir. Ne mogu ti reći imena zvijezda... Ne znam koji su ono planeti. Ali i ne priznajem imena kojima su ih ljudi pokušali žigosati. Svemir je slobodan, X, i odbijajući da ga upoznam ja ga od hrđe svojih ljudskih lanaca čuvam.”

“Misliš li da će jednom doći taj dan, kada će ljudi moći pogledati u nebo i vidjeti sebe? I u tom gledanju ne činiti ništa. Ništa htjeti mijenjati, ništa proglašavati...”

“Mogu ti samo dati obmanu.” on šapnu.

Djevojčica na to kimne.

“Taj dan već je došao. Čitav tvoj život bio je taj dan...”

“Samuele...” konačno, ona šapne.

“Znam.”, on odgovori. “Ne brini se... Samo straha nemoj osjećati, i sve će biti dobro...”

Prošlo je još nekoliko trenutaka u tom njihovom promatranju neba i tjeranju stvarnosti od sebe, možda tek par sekundi, njima tako bitnih... Ali kao i sve što jest, i to je moralo prići svome kraju.

“Uskoro se rastajemo, X.”

“Da.”, ona kimne. “Drago mi je da sam vas upoznala.”

“Htio bih...”, on pogleda u kaput kojim je ona bila ogrnuta.

“Oh...”, ona odvratila i kaput svuče te mu ga pruži, “naravno...”

“Ne...”, on se blago nasmiješi i pokuša objasniti na što je mislio. Nije kaput bio to što je on htio, već lisnica, ili točnije dokumenti unutar nje. Ali unatoč tomu, jednom kad je Samuel kaput uzeo u ruke i lisnicu izvukao, X je kaput odbila uzeti natrag.

“Ovdje imaš dovoljno da se vratiš kući.”, trenutak kasnije Samuel je rekao. “Molim te, molim te vrati se kući i nikada više nemoj ovim putem.”, on nastavi gurnuvši ne novac, već samu lisnicu djevojčici u ruke jednom kad je iz nje izvukao dokumente. “Ne osvrći se ni za kim, već idi kući. Prvim vlakom ili autobusom, bilo čime, ali idi. I voli svoje roditelje, voli ih dok su još tu! I uči, uči, uči... molim te...!”

“Vi... Suze... Nemojte plakati...”

Samuel ne osjeti suze što su tekle niz njegovo lice, ali njima se on niti ne iznenadi. “Ne brini za to...”, on tek šaptom odgovori te rukavom suze otare. “Sve što jest onakvo je kakvo treba biti...”

Zašto plačem radi jednog djeteta koje ni ne poznajem, a nisam kad sam ubio tri čovjeka? Zar sam od onih koji iako su kadri i ubiti, nisu dovoljno jaki da prođu kraj bespomoćnog paćenika bez da izgore od stida? on je stao misliti, doista i osjećajući ne toplinu, već upravo vrućinu kako mu prolazi tijelom dok se nalazio pred tom djevojčicom što ga je uplašeno gledala.

“Otići ću kući.” tada se začuju riječi, a riječi te bijahu više kao tihi povjetarac u kojemu se nalazilo neko značenje nego riječi. “I voljet ću svoje roditelje. Obećajem to. Obećajem i kunem se sama sobom, mada znam da time ni ne nudim ništa vrijedno...”

Samuel polako spusti pogled i pogleda u njene oči. I one, kao i njegove, bile su u suzama. Ali to nije bilo bitno.

“Hvala vam, gospodine Gide! Svojim riječima, podjelom svoje boli sa mnom omogućili ste mi gledati, a time, ne znam hoćete li to ikada spoznati... spasili ste mi život.”, ona je rekla, na što Samuel osjeti čvrsti stisak oko svoga trupa. Bio je to brzi i kratki zagrljaj, čije je trajanje bilo manje od jedne sekunde, ali koji je za njih dvoje, u tom toaletu, ondje, na kraju svega, trajao duže i od vječnosti.

“Zaboravit ću vas...”

“Idi, idi, idi...!”, Samuel na to tek šaptom stane govoriti, kao da je to bila jedina riječ koju je njegovo biće sada moglo skovati, a govorio je, ni sam ne znajući zašto, upadajući joj u tu posljednju riječ od koje je osjećao toliki strah. “Idi!”

“... nikada.”

I tako se Samuel Gide upoznao i rastao sa djevojčicom imena X.

11.

Samuel Gide, Samuel Gide, Samuel Gide... kao beskonačno mnogo orkestrara u njemu su se ponavljale te riječi dok je izlazio iz toaleta, pokušavajući pružiti ruke, za koje nikako nije mogao zaključiti jesu li njegove ili tuđe, i opipati barem nešto oko sebe, u nadi da će ako to osjeti to i shvatiti – da će ga to stvarnosti vratiti. Njegovi prsti, dok mu je u umu bubnjalo, opipavali su hrapava vrata, ledene zidove, a zatim i ništavilo samog zraka. Njegove noge vukle su se jedna za drugom, a pogled mu je bio kao u mrtvaca.

Nije on bio ni pijan ni pod utjecajem ikakva opijata, već je to što se događalo bilo nešto što se, naime, moralo dogoditi: On, Samuel Gide, već i ranije tog dana obuzet uobraziljama, umoran i duhovno izranjavan, sada je bio takoreći dokrajčen, zgažen, kao toliko puta pregaženi kukac kojeg više nije moguće na takav način ozlijediti, ma koliko puta se stalo na njega.

To što se događa sa mnom i oko mene... – Zapravo... prvo treba biti poduprto kakvim temeljom pa da sa sigurnošću mogu reći da sam ja ja, a ono oko mene moja okolina, jer ovakvo, bestemeljno, nikakvo, gotovo je labavo i nisko kao i moje misli, raspoloženje moje, moji udisaji i izdisaji, srce što u meni lupa, i sve ovo što mi pogled upija... – ... bunilo je. Da, sjećam se da je fra Maxime i o tomu govorio, kad smo sjedili jedne večeri, jedne večeri pod suncima. Bunilo nastaje... kada? Kada zaključimo da ne možemo dalje? Oh, ne, ne, već kada želimo dalje, ali sami sa sobom ne možemo surađivati...

Samuel se nije čudio tomu što ga je pogodilo u tako kratkom vremenu nakon rastanka sa djevojčicom, a nije se čudio stoga što je, kad je bolje razmislio, to vrijeme što je prošlo bilo sve samo ne kratko. Jer on nije ostao par minuta u tom toaletu nakon što ga je ona napustila, pa čak ni par desetaka. Ne, stojeći i zureći u zid on je ondje proveo četiri, pet, a možda i šest sati...

Mislio sam da me svijet ne može više ozlijediti jednom kad sam se našao na dnu. Ali, nije istina da čovjeka na dnu više ništa ne može ozlijediti. O, tada tek prave patnje počinju! Tada, naime, čovjek počne patiti radi tuđih patnji. Svijet mi je danas pružio dijete koje prodaje svoje tijelo kako bi preživjelo. Postojanje je to pred mene postavilo. Bez stida, pa čak i bez sažaljenja spram mene, ono je stvorilo takve jedne trenutke,

Samuel Gide je mislio tokom tih nekoliko sekundi, koliko mu je trebalo da pride vratima iza kojih se nalazila kantina. *I ne znam gadim li se samome sebi više zbog toga što mislim da paćenik ne pati niti upola koliko onaj koji je primoran paćenika promatrati, ili se gadim više stoga što znam da je to istina... što sam se svojim bičem usudio zadirati u to... ja, Aleksej... ne, ne, ne... Ja, Samuel Gide, Samuel Gide, ponavljam, ne lik iz one prljave knjige, već ja, stvaran čovjek, Gide...*

Otvorivši vrata, Samuel u isto vrijeme pomisli da će ga dočekati i ljudi i prazna prostorija – a bio je jednako nespreman za oboje – ali ono što je zapravo ugledao bilo je kao nešto između: kantina gotovo prazna, jednako hladna kakvom je se i sjećao, tek nešto manje zadimljena dimom cigareta. A u njenu kutu, za jednim stolom, dva usnula vojnika. Par koraka im se približivši, Samuel ih prepozna oba: Bili su to šibicar i onaj kojeg je šibicar sinoć prevario za dvadeset maraka.

“Vi ste bili u toaletu?” Samuel se tada trgne, jer prepadnu ga riječi neke starice koja se najednom digla iza pulta, a koju ranije nije mogao vidjeti jer je nešto tiho preslagivala po donjim policama prije toga. “Mislila sam da je netko od ovih zaključao vrata... Što, zaspali ste ondje? Ajme, mora da se sinoć mnogo pilo! I neka, neka vam, ionako ćete po svoj prilici uskoro u rat. Eh, u redu je sve to, provesti se malo, znate, jer tko zna tko će sutra biti živ, tko mrtav...”, starica je govorila. Za razliku od one djevojke za drugim pultom koju je jučer sreo ona nije nosila zelenu uniformu, već bijelu. “Želite li kavu ili čaj? Ili ćete možda doručkovati? Spremim ja za sekundu, znate...”

“G...” Samuel pokuša progovoriti, ali umjesto toga iznenada počne kašljati.

“Pokupio si prehladu, momak, u tom toaletu? Ne, ipak, ne bih rekla, prije kakvu bolestinu, koliko je sve to tamo čisto. A rekla sam im... Jer nisu vojnici takvi da će se od hladnoće prehladiti. Daj da ti skuham čaj...”

“Ne, to je otrprie nešto... Ali nisam prehladen. Nije mi... Nije mi ništa.”, jednom kad se iskašljao, on je rekao. “No, pustimo to. Nemojte mi ništa kuhati, zahvaljujem, no nemojte... Radije... Znete li gdje su ostali?”

“Momci? Oni su otišli kad je došao vlak. Ova dvojica su vam vjerojatno tak' kao i vi, pa su zaspali. Narednik će se ljutiti, stari vrag, ali na isto vam dođe zakasnili sat vremena ili nekoliko sati, jednako će vas kazniti, pa kad je tako, pustila sam ih nek' spavaju. Pa da...”

Samuel poželi ne reći više ništa, ali nije mogao a da ne upita: “Sljedeći vlak je kada...?”

“Imate još dva sata do njega, možda koju minutu više.”, starica reče pogledavši u usnule vojike. “Ne brini se ništa, tu sam ja već godinama, niste ni prvi ni zadnji vojnici koji su zaspali. Znam ja kako je to u vas, mladih ljudi, ehe, bila sam i ja nekoć... Pa da... No, sve je to dobro, mladiću moj...”

Nego, smijem li znati kako se zoveš? Ne stoga da vas prijavim nekome, jer svakako ste nagrabusili, već tek, eto...”

“Sa... Samuel Gid-de.” Samuel zadrhturi ulijed izgovaranja svog imena.

Starica se na njegovo drhtanje ne osvrnu. Umjesto toga, ona se nasmiješi i također se predstavi. Bila je to gospođa J., glavna kuharica i voditeljica vojničke kantine, koliko je Samuel uspio razaznati između njenih riječi koje je jedva čuo od svoje slabosti, a koje je ona izgovorila nastavivši raditi nešto iza pulta. U pitanju je bila jedna od najstarijih, ako ne i najstarija osoba te kantine, koja je u mladosti htjela biti chef u nekom slavnom restoranu, ali se rano zaljubila u jednog vojnika, radi kojeg je došla u ovaj grad. Za tog vojnika se ovdje udala i rodila mu djecu. Djeca su sada već odrasla i van grada, a on, vojnik, njen muž, umro je prije desetak godina. Sve to bilo je ono što je Samuel mogao čuti, dok je na mahove u svojoj bolesti sada bio svjestan svoje okoline, a sada ne, dok se njegov život malo ispreplitao sa njenim, a malo bivao negdje drugdje.

“I što da čovjek čini... Moraš živjet', moraš radit'. A i ne bih mogla bez toga, znaš... Ja sam od kuhinje, od pločica i lonaca, i to ti je moj život... Tako ti je to...”

* * *

Ima nešto u ljudi što ih čini neuništivima, dragi čitatelju, a što se naziva prihvaćanjem trenutnog stanja, ma kakvo ono bilo. Jednom kad čovjek nauči zagrliti sve, ama baš sve, od najveće patnje do samog nepostojanja, nitko, niti jedan jedini dio svemira ne može mu više nauditi. Naravno, Samuel je znao, kod takvih se ljudi nema niti čemu više nauditi, jer čovjek je prestao biti čovjekom. Ali to je već nešto drugo.

On je prvo pomislio izaći iz kantine, otići šetati onom već ulicom koju bi njegove oči van te zgrade ugledale, i šetati, šetati, šetati, pružati nogu pred nogu, lutati, što svijetom, što samim sobom, i rastopiti se, takoreći, kao nešto što je ništa jer je bez misli i bez samoga sebe, rastopiti se u onomu što ga je okruživalo, što je okruživalo to ljudsko meso zapečaćeno imenom Samuel Gide... ali nije mogao. Pomisao nije pala u vodu, već je bila zapaljena. On je bio preumoran. Na rubu postojanja. Usred sraza samoga sebe sa... sa čime? Tko to zna? Sa svemirom? Sa onim u što ljudi tisućama godina vjeruju, i što nazivaju bogom? Sa plodom vrućice u kojoj se nalazio? Nije znao. Ali znao je da je borba ta bila paklena.

Ja sve više padam, sve više slabim, sve manje postojim... u njemu su gorjele misli, pržeći mu polako sam elan. I ne mogu... ne mogu a da ne mislim: Najgora od svih borbi, borba je u kojoj ne znaš niti protiv koga se boriš.

* * *

Njegove oči bile su poluzaklopljene, ali i da su bile širom otvorene, jednako ništavilo Samuel bi mogao gledati. Jer on je bio u svijetu vrućice. On, iako je sjedio u vlaku, tresući se u svom kaputu i drhtureći svojim ispucalim usnama koje je staklo prozora doticalo poput usana najljepše djevojke, u svome duhu klečao je.

Tutanj. Pa još jedanput. Pa još tko zna koliko puta. Nekakav govor kraj njega; netko je govorio. Netko, zasigurno, tko ga je i doveo u taj vlak. Ona dva vojnika... Zaboravio je kako su se zvali. Da, činilo mu se, njihov je glas čuo. Njihov je smrad, uz smrad dima cigareta, vlage i uopće ustajalosti kupea – jesu li se nalazili u kupeu, zapravo, ili ne, Samuel nije znao – ulazio u njegove nosnice, širio se njegovim plućima, trovao ga. Ali Samuel nije mogao ništa. On je bio rob samoga sebe.

Joanne... Je li spomen na robovlasništvo, ili na bespomoćnost bilo to što je učinilo da pomisli na to ime? *Joanne...*

Tutanj. Škripanje. Buka prolaska željezne zvijeri kroz svijet. Buka prolaska željeznog zrnca prašine po zrcu prašine koje zovemo svijet. Samuel Gide nalazio se u vlaku, da, u kojega su ga doveli vojnici, i vozeći se tim vlakom on je išao spram onoga za što, da je mogao misliti, bi vjerojatno mislio da je njegova propast.

Joanne Beckett... Zašto mislim na tebe sada? Zašto mislim na tebe sve ove godine? Postojiš li uopće, ili si plod mojih misli? Je li to bitno, zapravo? I da postojiš, i da si tek iluzija, ta nema zrna u meni koje kaže: To je razlog da prestaneš mariti za nju...

A nije li, Joanne, nije li i to komično? Htjeti biti uz osobu iako znaš da ćete mladi biti vrlo kratko, stari još i kraće, i sve što učinite da će odletjeti u vječnost svemira, bez da se ikada vrati, kao da se nikada nije ni dogodilo... A onda se sjetiti da nemaš čak ni to.

12.

Sjećam se kad smo ležali u zatvoru, znaš, nas četvorica, dvadeset i devete, mislim, jer smo se napili i istamburali nekog pandura. Sjedimo, nema duhana, nema ničega, koga god pitaš, koji god čuvar naiđe, nitko ništa ne zna, ni koliko ćemo ležati, ni hoće li nam donijeti hrane, ili nas barem mlatiti. Nešto da se događa barem, bilo što, ali ne, tišina da poludiš, kao na groblju... I tako mjesec dana. Pomislio bi čovjek "Pa što, mjesec dana", ali vraga, to je trebalo biti barem jedno dvije, tri godine, kako su nam rekli negdje pri kraju tog odležanog mjeseca. Skoro sam umro od straha kad sam čuo, ali sreća pa je bilo novaca, znaš, pa daj jednom, pa daj drugom, pa dovlači prebijenog pandura, pa ga moli, pa mu nudi lovu... I moj otac, i očevi mojih prijatelja, pristali su poslati novac, što od prodaje svinja, što od zemlje... Slali su, ali svi smo znali da kad izađemo da ćemo takve batine dobiti da nam je bolje ostati u zatvoru. I tada sam naučio da se pandura ne dira. Diraj ma koga hoćeš, ali pandura nikada..."

"Vidiš, dvadeset i devete se to još i moglo, daš pare policajcu i slobodan si..."

"Ma može se i danas, sigurno. Novac je novac. Samo je stvar u tomu koliko imaš, i kakav je drot. Ako je neki poštenjačina, onda sve ide k vragu... No, da ti kažem sad nešto zanimljivo: taj drot, taj zbog kojeg sam ležao, je l', njegovu kćer mislim ženit'... Ali on to ne zna."

"Ajme..."

"Ma znam, samo tražim probleme, no k vragu, kad nisi ti vidio tu kosu, taj stas...!"

"Ma kakva da mu je kćer, ne znam baš bi li mu se ja..."

"Nemoj odustati od nje." rečenicu prekine neki novi glas. Dva vojnika što su razgovarala tada se okrenu spram prozora vlaka. "Jer jednom kad ju pustiš, nikada ju više nećeš naći. A ako ju i nađeš... to više neće biti ista osoba." Samuel Gide je rekao.

"O, pa naš je prijatelj budan!"

"Je li ti imalo bolje?" upita taj vojnik što je bio u zatvoru, pomalo zamišljen zbog riječi koje je Samuel upravo izgovorio, iako se to trudio ne pokazati.

"Vidjet ćemo uskoro... No mislim da jest.", Samuel je rekao. Sekundu

kasnije stao je tražiti po džepovima kaputa. “Jesam li pokazao... Ajme, ne mogu se sjetiti...”

“Vidjeli su isprave. Još kad smo te nosili u vlak, pokazali smo im i tvoje... No, odmah da se i za to ispričam, za to što smo te džeparili. Ali kasnili smo na vlak, a već smo prvi prespavali...”

“Nego, jesi li možda imao uz sebe lisnicu? Jer kad smo tražili isprave po džepovima, samo si imao njih... Ako si imao i lisnicu, možda ju je netko...” drugi je vojnik dodao.

“Da, ovaj, ne. Ne, nisam ju imao.”, Samuel odgovori. “No, hvala vam, zbilja, jer ne znam što mi je bilo proteklih dana. Nisam jučer bio sav svoj. Zahvaljujem vam... No, sad nas vode do...?”

“Garnizon. Neko vrijeme ondje, kako mi se čini, zatim možda ratište, ako baš budemo takve sreće, a onda tko zna...”

“Vječna lovišta.” vojnik do ovoga što je bio u zatvoru se kiselo osmjehnu.

Nakon toga na nekoliko je trenutaka zavladała tišina, a Samuel, iako je svim svojim bićem htio ne misliti na nju, tada se vrati svojim sjećanjima na Joanne Beckett. Ta zlatokosa djevojčica, kakvom ju je i sada zamišljao, bila je pred njegovim otvorenim očima što ništa drugo nisu vidjele jasna i lijepa kao i onog trenutka kakava je bila, one sekunde kad ju je prvi puta ugledao. Po tko zna koji put u svom životu on se tada upitao: *Ta što se to nalazi u toj osobi da me toliko fascinira i opčinjava?* I po tko zna koji put našao se bez odgovora, ali sa boli u srcu jednako snažnom kakva je bila svakoga dana njegova života otkako ju je posljednji puta ugledao.

A vrlo vjerojatno neću je više nikada ni vidjeti... Jer ubili smo, Samuele... Naša nas zemlja ne treba. Svoga smo doma neprijatelji. Bez obzira što smo se infiltrirali među njene vojnike. A čak i da nije tako... Joanne našega uma ne postoji, svjestan si toga. Ona je sada odrasla žena; ti ju vjerojatno ne bi ni prepoznao u gomili. Potpuno drugi čovjek, druga osoba, drugi život. Joanne koju znaš, Samuele... ona je pokojnik koji živi samo u tvojim sjećanjima. Ona je samo, eto, proizvod tvoga uma, tu na sjedalu sučelice tebi, tu kraj prozora, ovakva maglovita, i to je sve što će od nje ikada i biti. polako i teško dišući, Samuel je razmišljao dok je promatrao prašnjavo i staro sjedalo nasuprot svog ispavanog, ali ipak nevjerojatno umornog tijela. *Jer ne kucaju sva srca radi življenja. Neka kucaju radi stvari bez kojih se živjeti ne može. Takvo je i moje srce, a ja tomu tek sam bespomoćni, mučeni svjedok...* njegove misli su govorile, čak niti u skladu sa njegovim disanjem pa da mu pružaju barem tu satisfakciju, već bivajući upravo nekontrolirane, divljačke, i time ga kanda gušeći.

“Kažu da bi rat uskoro mogao prestati. No opet, je l'... mnogi ljudi kažu mnogošta.” jedan od vojnika, Samuel nije točno znao koji, tada je rekao.

“Pih, rat ti nije ni započeo. Ta samo pogledaj koliko je trajao prvi! Ovaj

će trajati barem duplo, ako ne i triput duže. Uopće se ne bih čudio da svi pomremo u njemu, čitav svijet, jer su takvi grabežljivci ti što ratove započinjū, bljutavih duša. Samo da im je krvi! Samo krvi da im je...!”

“Ta nismo mi krivi što se Nijemcima hoće sve. Oni nas napadaju...”

“Ma znam to, samo... Oprosti, možda je ironično od čovjeka poput mene to govoriti...”, Samuel uvidje da je taj vojnik onaj što je bio u zatvoru, “... pa čak i drsko, s obzirom da time samo odmažem svima nama...”, reče letimice pogledavši sad i u Samuela, nakon čega obori pogled. “Ali kad je tako teško prihvatiti, znaš, tu životinjsku okrutnost... Mislim, bio sam u Njemačkoj toliko puta, i stekao toliko prijatelja ondje, i vidio toliko ljudi... Poštenih ljudi, razumiješ... A sada pucamo jedni po drugima.”

“I ja isto smatram, tako da se nemoj osjećati krivim ako kažeš što misliš. Ali tako je kako je. Mislim da je u prihvaćanju stvar... Da, mislim da je do prihvaćanja... Ljudi su ljudi, a ratova će biti uvijek.” Na trenutak se nasmiješi. “Misli na pandurovu kćer. Eto radi koga se ideš boriti!”

“Moguće da imaš pravo...” zamišljeno na to njegov sugovornik promrmlja. Ali otkucaj srca potom ne prođe a on već podignu pogled i nešto glasnije doda: “To jest da. Da, imaš pravo.”

I tu su se vratili tišini. Iako su posljednje njihove riječi govorile da su odgovor pronašli, a u tom odgovoru i mir svojih duša, uistinu su oni sami sve samo ne prestali biti mučeni, jer pitanja koja je svatko od njih postavljao, makar ih ne prevaljavajući preko usana, makar ih čak niti postavljajući u svojim umovima, nisu bila od onih pitanja na koja se lako daje odgovor, ili, ako ništa drugo, od kojih se barem lako bježi. Jer pitanja koja su se pojavljivala u njima bila su postavljana od samih njihovih bića, od principa njihovih života, i doista, ona i nisu bila toliko pitanja, koliko vapaji.

Zašto, iz kojeg razloga, ta čemu... glasilo je bilo tih pitanja. Što je uzrok tolikoj zlobi, tolikoj mržnji, želji za ubijanjem? Što potiče grupu ljudi klati drugu grupu? I konačno, zašto sam i ja dio toga? Zašto i moje ruke moraju biti krvave?

* * *

Bila je vrlo kasna večer kad je vlak sa zakašnjelim vojnicima konačno stigao do odredišta, iako se to odredištem i nije moglo nazvati, jer vlak nije stao ni na kakvoj stanici, već nasred neke pustopoljine, odakle su vojnici do garnizona morali nastaviti pješke.

Je li to doista bilo mjesto na kojemu je vlak trebao stati ili je šaćica vojnika što je iz njega izašla zapravo bila žrtva vlakovođine šale, oni nisu znali, a nisu se, doduše, to niti pitali – čak ni onda kad je na red došlo probijanje kroz naizgled neprobojne trnovite guštike i slijeđenje onoga za

što su se nadali da je puteljak, a što se u noći malo vidjelo a malo ne.

Bilo je sve to nekako neobično, a možda u neku ruku i čarobno. Jer što je tu stvarnost predstavljala? Tri čovjeka, ne čak niti srednjovječna, već mlada i, htjeli to oni sami priznati ili ne, neiskusna, nenadisana života, koja je život, eto, gurnuo na to nekakvo mjesto, mjesto tko zna gdje, iz toplog i glasnog vlaka koji je sada već bio stotinama metara udaljen. A na tom mjestu, koje su njihova srca smatrala svojim krajem, ne samo da taj kraj nisu doživjeli, već ih stvarnost čak nije udostojila niti strahom za kojeg su do prije samo nekoliko trenutaka bili sasvim sigurni da će im zavladata kostima jednom kad na to mjesto stupe. Umjesto toga, ono što su doživjeli bila je noć puna zvijezda, hladnoća koju i nije bilo tako teško trpjeti, miris metala i uglja – što su zasigurno bili plodovi vlaka – zvuci pucketanja suhe zemlje pod njihovim koracima i, konačno, bol ogrebotina trnovitog grmlja i granja mladica kojekakvih neobičnih stabala tog obronka.

Tri čovjeka, koja su još jučer živjela svoje živote niti ne znajući jedno za drugo da hodaju zemljom, sada su bila tu, uistinu nigdje, ili ako ne nigdje a ono nigdje vrijedno spomena, i išla su do mjesta do kojeg da ih je netko tada upitao zašto idu, ona bi sigurno odgovorila: *A eto... zato.*

13.

Prije nego su im oči ugledale ijedan dio vojnih baraka, njihove uši potvrdile su da su do odredišta stigli, jer naime se između stabala pred njima u jednom trenutku prolomio povik: "Stoj!" Oni izvor tog glasa nisu mogli vidjeti, jer ondje gdje su stajali čak se i mjesečina kroz krošnje i guštike jedva probijala, ali to nije bilo ni bitno, jer kraj tih zvukova vlastita disanja i šuštanja lišća krošanja koje je nježno mrsio vjetar, oni su uskoro mogli čuti i zveckanje oružja, kao i teške korake ljudi.

Jednom kad su im vojnici na straži prišli i upitali ih tko su i što tu rade, Samuel je pustio svoja dva prijatelja da situaciju objasne i pokažu dokumente, jer iako se nije moglo reći da je osjećao strah, Samuel je svakako držao da mnogo manje problema može proizaći iz njegove šutnje nego govora.

Vojnici uza se nisu imali svjetiljku, jer nitko ju se nije sjetio ponijeti, a mjesečina bijaše tako slaba da se sa dokumenata jedva išta moglo razlučiti, ali ono što su mogli vidjeti iz nekog razloga im bijaše dovoljno. Oni naime bijahu preumorni za išta više.

“Mogli bi vas još zadržavati”, bez trunke podozrivosti jedan od vojnika na straži je rekao prije nego su se sa njima rastali, “no nećemo. Mada mi se čini da ćete dobiti takvu kaznu da ćete žaliti što to nismo učinili...”

* * *

Kako je ispalo, ominozne su se riječi tog stražara pokazale istinitima, i prije nego su uopće dobili i odore, Samuel i njegova dva prijatelja bili su kažnjeni sa dva dana stajanja ispred baraka.

Kazna to bijaše koju su vojnici tog garnizona navikli vidjeti, ali ono što je bilo novo, i čija pekulijarnost je u mnogima od njih izazvala čak i strah, bio je način na koji ju je narednik zadao. Naime, on ju je zadao sasvim miran, uopće glasa ne podižući, a to je mnoge natjeralo da se pitaju: *Je li sve u redu sa njim? Planira li možda kazniti i nas ostale? Da nije dobio kakvu zlu vijest u vezi rata pa zna da ćemo poginuti i žaliti nas?*

Od svih vojnika, to su se najmanje pitali upravo oni kažnjeni. Njima je pak bilo drago da se ono što se trebalo dogoditi konačno dogodilo, i da

iščekivanja kazne, što je uistinu za njih i bio najgori dio kazne, više neće biti. Ruku iza leđa i okrenuti spram ograde obrasle bokorima, Samuel i njegova dva prijatelja stajali su pognutih glava, tiho pod suncem razgovarajući. Zapravo, samo dva prijatelja, jer Samuel, kakav je već bio, radije je svoje vrijeme provodio bivajući u tišini, većinu vremena zaklopljenih očiju.

Iako ga je sunce udaralo, iako su ga noge boljele, i iako je već nekoliko sati morao na toalet pomokriti se, Samuelu Gideu sve manje i manje, kako su sekunde i minute prolazile, bilo je svoju kaznu teško izdržavati. Riječ "kazna" onog trena kad je čuo da će biti kažnjen u njemu je kanda iznenada probudila neka stara, sada već dobrim dijelom zakopana ali i dalje usijana čuvstva koja, ma koliko ponad njih toga on izgradio, nikada, činilo mu se, neće prestati biti dio temelja njegovih djela. A najveće od tih čuvstava bilo je ono vrijedno najgoreg kažnjavanja: ubojstvo tri čovjeka one noći u sobici glumaca.

Sada mu se počinjalo činiti neobičnim kako li je uopće proveo sve ovo proteklo vrijeme od tog incidenta bez da u potpunosti skrene umom. Dio njega vjerovao je da je razlog tomu tama njegova srca; nekakva drakonska, možda dijabolična zloba koja je zavladala njime tko zna kada. Možda nakon čitanja Velikog pada? Možda nakon određenog vremena provedenog bez Joanne kada je konačno njegova svijest došla do svoje granice i stala pucati bez da je to on i primijetio? To nitko nije mogao znati, a činilo se, od svih, najmanje on sam. Pak je drugi dio njega držao istinitim nešto drugo: naime, da kad dođe vrijeme za to da će priznati sve svoje grijehе i predati se bez opiranja, a kako to vrijeme još nije došlo da nema razloga suviše se brinuti.

Ima nečega u ne činjenju apsolutno ničega što dovodi čovjeka do stvari do kojih se ne može doći niti hodajući stotinu godina. Stvari do kojih čovjek dolazi samo miran i razoružan, a za koje, jednom kad do njih dođe, on svakako pomisli da ih nije trebao takav dočekati. Te stvari, između ostalog, njegova su nikada preispitana djela.

Samuelov um plesao je između njegovih učinjenih djela, mrtvih tijela njegovih žrtava i njihovih krvi čijeg se smrada čak i sada sjećao tako jasno, i između njegove voljene Joanne, malene Joanne, promrzlog tužnog djeteta, i opet krvi, pa opet djeteta, pa opet krvi, pa mu kroz zatvorene oči prodre svjetlost sunca, od oblaka oslobođenog, pa u glavi kao da začuje one strahotne vriske prostitutki, i povike vojnika i naloge narednika koje je doživio još kad je kao dijete odsluživao vojni rok, pa se sjeti starca koji mu je dao Veliki pad, i njegova pogleda, i one vječne širine prozora kojeg je morao oprati kako bi tu knjigu dobio... A onda opet krv. Opet leševi. Opet djevojčica. I sve to vrtjelo se oko njega, Samuela Gidea, dok je tako stajao... a možda... možda je... možda... Ne. To je, nažalost, bila njegova stvarnost. I on od nje nije mogao pobjeći.

“Stražaru! Hej stražaru! Pa je l' se čovjek mora ovako upišati stojeći, ili ćete nas kao ljude puštati na toalete...!” glas je kraj Samuela vikao, dok se Samuel pitao, osjećajući toplinu mokraćne na svojim hlačama: *Je li to, dakle, to? Je li ovo granica moga uma...?*

* * *

Dva su dana brzo prošla, a nakon njih i još mnogo desetaka drugih. Kazna stoga ne samo da je bila izdržana, već je u konačnici bila i zaboravljena. Ono što je od nje ostalo bili su tek Samuelovi novi prijatelji, prijatelji, naime, sada dovoljno veliki da im je on upamtio i imena. Jer imao je taj običaj Samuel, koji je dolazio negdje iznutra, da nije olako pamtio imena ljudi oko sebe. On je pamtio samo imena koje je bilo greška upamtiti. Imena od kojih ne bi uspio pobjeći. Imena ljudi čiji gubitak ne bi mogao podnijeti. A šibicar Nikolaj i Pierre, onaj čovjek što je dvadeset i devete prebio nekog policajca, sada bijahu od tih ljudi.

Možda je to bilo stoga što su ti ljudi bili njegovi budući suborci, i on ako ni radi čega drugoga iz puke skrupule je odlučio prihvatiti ih kao jedne od pivotalnih ljudi svoga života, a možda je to bilo tek stoga što onih ljudi koje je čekao, koje je čekao toliko godina, i dalje nije bilo na horizontu, pa mu je biće odlučilo njihova prazna mjesta barem nakratko popuniti drugim dušama.

Ja ne znam što je posrijedi, on je pomislio otvorivši oči i našavši se u krevetu vrućem kao žeravica i mrklom mraku, u prostoriji prepunoj usnulih vojnika čiji je zvuk disanja, sada je polako shvaćao, bio bolno glasan. *Jer nemam smionosti ni snage da se odgovora dosjetim. Ali i kad bi bilo moguće, kad bih mogao reći što se sa mnom događa... kad mi duša ne bi bila satrvana... ono što bih rekao... ono što bih rekao...*

“Budan si, Samuele?” riječi njegova uma prekinu neke druge, stvarne, ali toliko sanjive i tihe da su se činile tišima od riječi njegovih misli. Bio je to šibicar, koji je ležao u krevetu jedva na korak od njegovog, a koji je Samuelovo pomicanje primijetio.

“Izgleda... izgleda da jesam.” Samuel odgovori.

“Uopće se čudim da je itko uspio zaspati s obzirom na sve... Ali možda je samo do nas. Mislim, i ti ne spavaš zbog sukoba...?”

Samuel oblikuje usnama tu riječ "sukob", pogleda zamišljena, jer prvih nekoliko sekundi nije se mogao sjetiti što je ta riječ značila i na što se uopće odnosila. Za njega, činilo se, sve što je postojalo bilo je u granicama njegovih snova koje je upravo budan sanjao. Sve dalje od toga, iako bi promatrač za njega rekao da je već nekoliko trenutaka sasvim budan, bilo je s onu stranu shvatljivog.

Ali nije mnogo moralo proći vremena, i zbunjenost je ta nestala, a

Samuel se prisjetio prethodnog dana i trenutaka što su u njemu zbili; dolaska, naime, vijesti o nekakvoj bitci o kojoj među vojnicima nitko nije znao ništa, kao i naredbe da se pješaci mobiliziraju i onima na bojištu pridruže.

“Nisam mislio da će me toliko pogoditi...”, prije nego je Samuel odgovorio, šibicar je nastavio. “Ne mogu zaspati. Umoran sam, znam da mi treba sna, a ne mogu zaspati... A jutro se bliži. Je l' i s tobom tako...?”

Na to pitanje Samuel odgovora nije znao. Možda se bojao, možda nije. Što god da je bilo istina, izgledalo je, bilo je nadvišeno drugim brigama njegova uma.

“Kad sam bio dijete, učili su me da suočen sa propašću tijela ne dopustim da mi se isto dogodi i sa umom.”, Samuel odgovori i pokuša se osmjehnuti. “Brodolomac je brodolomac samo tijelom. Um mu posrnuti nikakvi valovi ne mogu, Nikolaj, već je jedini koji to može učiniti on sam. Nadam se da ćeš iz toga izvući nešto korisno.”

Šibicar zamišljeno pogleda spram udaljenog, mračnog kraja prostorije. “Učinio sam toliko toga, Samuele... Ha! Da čovjek ne povjeruje kako mu se učinjena djela u duši stanu vagati jednom kad se zatekne pred njenim krajem. Ali ne radi Boga, ne, ne, štoviše, ja uopće sumnjam da i postoji nešto takvo kao što je Bog... Već radi mene samoga, mislim, iako to niti sam tražio niti to smatram poželjnim. Čovjek je, Samuele, sam sebi sudac. Slažeš li se?”

“Veliki čovjek”, Samuel odgovori. “Jer samo veliki čovjek gleda da sebe prilagodi putu, a ne put sebi.”

“No mi ne tražimo to, je l' da?”, stao je govoriti šibicar promatrajući crnilo ponad svoje glave. “Nije u tomu odgovor, sve mi se čini da ćeš reći. Živimo život da bi ga živjeli, sjećam se da sam ti rekao kad smo se upoznali. Sad mi se čini, kako sam proveo više vremena kraj tebe, da to nije tako. Osjećaj nekakav vlada u meni, koji mi govori da ćeš se svakog trenutka ispraviti u vezi ove primjedbe sa čovjekom i putom, ili barem nadodati par riječi...”

“Pogodio si.”, Samuel će mirno. “Veliki čovjek možda se prilagođava putu, ali onaj koji jest veći je od velikog, a onaj koji jest ne čini niti jedno niti drugo, pa čak ništa niti ne osjeća pred riječima "veličina" i "bivati". Sada... tko ili što je onaj što jest? Nije promatrač, jer ne promatra ništa. Nije Bog, jer nije mu do toga. Nije ni putnik, jer nikuda ne ide. Ono što on jest, s obzirom stoga da takva pojava niti ne postoji, sve je ono što bi čovjek koji sluša ovaj naš razgovor mogao zamisliti. A među svime, i on sam. Dakle, "Čovjek je sam sebi sudac", neka ne bude istinito. Radije neka bude "Čovjek je sam sebi sve", ili "Čovjek jest". A i to, prijatelju, naravno da mi se čini netočnim...”

“Mislim, kad umremo – ako umremo – da će mi nedostajati tvoje

neobične riječi, Samuele.”

“Strah... je nestao?” Samuel je upitao.

Ali odgovora nije bilo. Njegov prijatelj Nikolaj spavao je.

14.

dlazak na ratište dogodio se jednoga dana, i možda je upravo to i bilo ono čega su se svi toliko bojali: što dan u kojemu je do njega došlo nije bio puka izmišljotina ljudskog uma, već doista još jedan stvarni, opipljivi, svijetli dan. Bio je to dan pun onih trenutaka, naime, za koje nam odvajkada govore da se doživljavaju uz najviše osjeta i života, i o kojima nam govore tako živopisno da ih često i sanjamo, a ponekad čak i sporadično na rubu jave možemo vidjeti, iako su puka uobrazilja i priča prije spavanja. Šokantni trenuci, naime, trenuci vriskova, divljački brzog udaranja srca i straha tolikog da zatruje jetru. Takvi su to trenuci bili, tako oštri, tako bolni i od tako velika utjecaja na čovjeka – ali doživljavali ih oni nisu u živosti, osjećajući svaki dio sebe, već kada u kakvoj zatomljenosti osjeta, kao nekakvom polusnu, čak nečemu nestvarnom. A bol, činilo se, iako je bila tu, ona je bila rezervirana za kasnije. Bol ta bila je tek sjeme truleži tada zasijano u njima, koje je trebalo niknuti godinama u budućnosti. Ono sjeme, naime, koje čini da i četrdeset godina od rata čovjek usred noći iznenada osjeti da se smrzava, da se boji, da ne može pravilno razmišljati a tijelo da mu propada, sjeme truleži koje čini da ga smijeh vlastita unuka može podsjetiti na fićuk granate i učiniti da ga oblije znoj, sjeme boli koja ma koga god da čovjek upita, ne postoji. Za koju mu nitko ne vjeruje...

Bili su to ljudi, par desetaka njih, svi mladi i preplašeni, željni svojih djetinjstava, domova svojih i obitelji. Većinom zaljubljeni, i većinom puni nade da će jednoga dana ponovno ako ne zagrliti, a ono barem vidjeti one za koje im je srce bilo tako vezano. Reći ćemo i o toj zanimljivosti koju je tokom tih trenutaka Samuel primjećivao: ti mladići oko njega, ne svi redom, ali većina, sada su žalili što nisu iskoristili životne prilike koje su se godinama ranije pred njima izlagale. Mnogi su žalili što nisu okrenuli glavu kad su prvi puta vidjeli letak o priključivanju u vojsku. Mnogi su žalili što se nisu školovali i otišli daleko od svoga zavičaja. Ali najviše ih je žalilo što nisu imali smjelosti samo koju godinu ranije reći kakvoj dragoj što su osjećali prema njoj. Zanimljivo je to, zbilja: trenutke za koje je potrebno nebrojeno mnogo manje smionosti nego za biti tu gdje su sada bili, u prošlosti su propustili jer su ih se previše bojali. A sada... sada kada se sve stalo srozavati u vrtlogu kojeg nazivamo stvarnost i ozbiljnost, kada im je polako

svima počinjalo biti jasno da su ideje o postojanju drugih šansi polako postajale puki snovi, sve što su mogli je... A što su mogli? Tresti se i tješiti kojekakvim snatrenjem, “Možda preživim?”, “Možda izdržim?”, “U redu, umrijet ću, ali barem će draga čuti za mene kao heroja...?” znajući vrlo dobro da su i te misli kojima su se tješili bile ništa više od bijednih deliričnih laži.

“Ako preživim, unucima ću reći da ako ni radi čega drugoga, barem radi toga što nisam morao na toalet ovi trenuci i nisu bili toliko strašni.” Pierre je promrmljao Nikolaju i Samuelu, dok su napredovali zajedno sa svojom postrojbom po nekakvoj blatnjavoj zarasloj njivi, gdje ih je ostavio kamion tek nekoliko desetaka minuta ranije. Narednik je naložio da se do odredišta, nekog gradića za kojeg ranije u životu niti jedan od njih, a vjerojatno niti jedan od neprijateljskih vojnika nije ni čuo, a u kojemu se odvijala bitka, dođe alternativnim putevima, jer napredovanje cestom, on je držao, bilo bi suviše opasno.

Na Pierreove riječi nitko ne odgovori, a u tišini što je nastupila, sve što je Samuel mogao čuti bilo je šaputanje Nikolaja samome sebi u bradu: “Samo polako... Samo polako...”

* * *

Je li to doista bilo tako ili se to tek takvim Samuelu činilo, probijanje kroz tu prvu njivu, pa kroz kojekakve parloge i šumarke, a onda kroz još pokoju njivu trajalo je nekoliko sati, gotovo čitav dan, a udaljenost koju su prevalili zasigurno je premašivala deset kilometara. No iako su toliko hodali, niti u jednom od njih briga nije nestala, što bi se od hodanja možda dalo očekivati. Upravo suprotno, kako su spram poprišta napredovali i kako su grmljavinu granata mogli čuti sve jasnije, misli su u njima tokom hodanja bile sve teže, i kanda sve manje moguće za obuhvatiti.

Nikome od njih nije se ubijalo. Nitko od njih nije htio biti tamo. I svi su bili sigurni da je jednako bilo čak i sa neprijateljima. Jer čovjeku se obično ne gine. Čovjek ne voli rat i strah i sve te goropadne i gadne sile. On voli život. On voli ljubav i sreću. Smijeh je ono što on voli. Nikakav rat njemu ne ispunja srce. Nikakva prolivena krv.

Svi velikani prošlosti uzdizali su ovo u što gledam... A što vidim? Dim na horizontu. Uništene vinograde... Je li to ono što su u tolikim epovima slavili? Je li to ta veličina čovjekova?

Nije znao zašto, ali Samuel se tada prisjetio one mlade prostitutke sa kojom je razgovarao posljednju noć svoga bivanja civilom. *To je ono radi čega idemo umrijeti? Svijet u kojemu dijete mora prodavati tijelo kako bi došlo do hrane? Je li to razlog zašto nosim ovu pušku i hodam kroz ovo blato...?*

Joanne... Evo si opet dio moga uma. Ovo spram čega hodam, Joanne... A i ove čizme puštaju vodu... Ovo spram čega hodam, moj je kraj. Vidiš, Joanne... težina patnje težina je spoznaje, misli mu najednom prekinu udarni val neke granate što je pala tek nekoliko desetaka metara dalje, koji ga je gotovo srušio sa nogu. Ali težina moje spoznaje... pokušao je dovršiti misao.

“Samuele!”

Težina moje spoznaje...

“Samuele, trči!” najednom je začuo narednikov glas. U isto vrijeme osjetio je i kako ga Nikolaj povlači za ruku.

Samuel se trgne i shvati da se većina postrojbe nalazi već nekoliko desetaka metara ispred, i da vojnici trče spram prvih ruševina kuća, dok su narednik i Nikolaj pak zaostali radi njega. Samuel tada i sam pohita, ali najednom se zaustavi i vrati, jer se sjeti da mu je ispala puška. Uočivši i pokupivši pušku nastavio je. Narednik zbog toga, primijetio je dok je trčao za njim, nije bio ljutit, već radije zabrinut, baš kao i Nikolaj. Sa Samuelom se događalo nešto na što nitko nije računao, činilo se. Nešto što se vrlo lako moglo pokazati opasnim.

Uskoro prasne još jedna granata, a Samuel na svome šljemu osjeti udarac šrapnela. No ovaj puta moglo se reći da je bio naviknutiji, pa je reagirao takoreći toplje, i nije se zaustavljao. Primijetio je da ništa nije mogao čuti, ili je mogao čuti ali ono što je čuo nikako nije imalo smisla.

“Ovuda!” začuje nečiji glas, za kojeg nije bio načisto je li ga doista čuo ili je i on bio plod njegova uma.

Blato, krhotine cigli i crjepova, pa neki komad zida, pa triješće koje je nekoć zasigurno bilo dio nekih vrata, pa komadi kojekakve tkanine slijepljene za pod, pa dim cigarete... sve to činilo je Samuelovu okolinu, prolazeći kraj njega poput vizija sna, dok je on tjerao svoje tijelo da ide naprijed.

Nije samo dolazak bitke to čega se plašim, uviđam, već i gubitak mene... Tako brzo, tako nevjerovatno brzo stalo se događati to gubljenje samoga sebe...

Nekoliko desetaka ruševina kuća, koliko je Samuel uspio primijetiti, još su prošli, gazeći kroz bijedne ostatke onoga što su nekoć bili domovi ljudi – po čijim su podovima prije samo nekoliko godina hodali užurbani očevi, trčkarala suncem opaljena i bosa djeca, gegale se žene u svojim širokim haljinama, pozivalo se susjede na dokono sjedenje, ispijanje vina, jedenje kolača... bez i najmanje slutnje da će se njihova filigranska vremena tako brzo raspasti poput pepela, a njihov sentiment i smijeh postati tek dio žari kakvog palucajućeg ugarka, zdrobljenog pod čizmom nekog vojnika – a onda su pronašli one ljude kojima su došli u pomoć.

No naravno, to "došli u pomoć", s obzirom da je u pitanju bio rat, nije

bilo od gotovo nikakva značaja. Tako je to bilo samo na papiru. U stvarnosti, jednoj grupi dezorijentiranih i uplašanih mladića uhvaćenih u neprirodnu mrežu iz koje su mogli izaći samo ako ih nekoliko prestane postojati pridružilo se još malo istih takvih mladića. Naoružanih, da, ali kao da to i nisu bili...

Samuel oko sebe uskoro začuje razgovore i hod ljudi kako je tko već kuda išao. Riječi je njihove jasno čuo, ali značenja im nije razabirao. Kako se narednik izgubio iz vida, Samuel priđe nekom mladiću u uniformi što je sjedio na vlažnom razbijenom podu naslonjen uza zid poispadale žbuke, a koji je učmalim, upijenim licem promatrao neku udaljenu točku, točku vjerojatno van te polurazrušene kuće i uopće situacije u kojoj su se nalazili.

“Koliko ste vi ovdje?” Samuel upita mladića prišavši mu.

“Pitaj boga, no ja mislim dva tjedna. Jest, dva tjedna...” odgovori mu nešto stariji vojnik što je par koraka od tog mladića stajao.

Samuel sjedne do vojnika na podu, iako da je bio pri zdravoj pameti to vjerojatno ne bi učinio – ne samo radi narednika, pred čijim se očima trebao pojaviti što prije, već i stoga što mladićevoj povučeniosti nije znao razloga. No ljudski je umor bio ispred svega drugoga, i Samuel se našao gotovo rame uz rame sjedeći uz čovjeka za kojega do prije minutu nije imao pojma niti da postoji.

“Imate sreće.”, onaj vojnik što je stajao progovori. “Njiva kojom ste prošli minirana je. Izgleda da vam nije bilo javljeno.”

“Nekako se svakako mora napustiti svijet...” , ne znajući zašto, Samuel na to hladno odgovori. “Nego, nared...”

“Ne brini za njih.”, vojnik ga prekine stavši motati cigaretu od tankog papira neke knjige i zdrobljena lišća pomiješana su duhanom. “Oni su otišli dogovarati nešto svoje. Cigaretu?”

Samuel ponuđeno odbije. Odmahom glave, jer nije htio nikakvim riječima zaustavljati tog vojnika u govoru. Bilo je nešto, naime, što je u njegovim riječima Samuel mogao čuti a za što nije htio da tako brzo nestane. Iskrenost, najvjerojatnije, ona iskrenost koju ljudi obično čuvaju u sebi zakopanu, često i čitav život, ali koja se, nakon što čovjek doživi stvari koje nisu dostojne niti pasa lotalica, obično zapali u njemu poput petroleja, i kojoj on više ne može, iako možda u početku i jest pokušavao, u sebi plamenje zadržavati.

“Dva tjedna ratujemo. Smrzavamo se, je l', sjedimo, pušimo, obično pod kišom, tu i tamo se zapuca i tako... Danas su umjesto kiše padale granate. Pitaj boga zašto. Znaju da smo tu negdje. Čini mi se da znaju, ali ne znaju, izgleda, gdje smo točno, pa pucaju unaokolo, vjerojatno da nas prestraše, što li. Zanimljiva je stvar, taj rat”, vojnik se osmjehne. “Djed mi je govorio da kad je on bio u ratu da je sve bilo veličanstveno, herojski. Puca, oslobađa sela, pjeva sa seljanima... Sad vidim da nije bio nigdje. Kao što

nigdje nisu bili ni svi oni što su me nagovarali da se prijavim. Još se mogu sjetiti njihovih riječi... "Djevojke će bacati bijelo perje po tebi ne odeš li u vojsku", govorili su mi, "Sramota, velika sramota!". Ma, sad sve mislim, neka se gone i oni i djevojke i perje. Točno mi se... no, nemoj me krivo shvatiti. Ovaj vod, i naš narednik. A i vaš narednik isto, jer smo sada čini mi se jedna divizija. Dobro, pod kime smo točno, neka se to oni dogovore... Nego za njih bih dao život. Jer prihvatio sam to. Lojalan sam. Ali van svega toga, mislim, van čitave ove države i kontinenta. Van svega, mislim... Gledano, kako su ono rekli, o..."

"Objektivno?"

"Jest, to, to! Objektivno. Objektivno gledano, pljujem na ratove. Shvaćaš?" vojnik ga pogleda bez treptaja, stavi cigaretu u usta te ju zapali, dima uopće ne povlaćeci.

"Shvaćam." Samuel odgovori i letimice pogleda u pokidane čizme njegova sugovornika, u prljave njegove ruke i blago pogrbljeni stas.

"Nego, zaboravih ti reći najbitniju stvar. Tek ste došli, a ja ti prešutjeh to... Toalet je ondje, vidiš.", vojnik reče kimnuvši spram udaljenih ruševina. "Papira zasad ima, jer srećom je netko ostavio kovčeg pun knjiga, bog mu blagoslovio dušu, no da, samo pazi da ne staneš je l'..."

"Tu si ti, Samuele! Ta što ne dođeš kod nas gdje je toplije. Narednici još ništa ne govore, pa se upoznajemo sa vojnicima... Nikolaj ih uči šibicarenju, he-he!" najednom se ondje pojavi Pierre. "Gospodo, ja sam Pierre." on se tada obrati onoj dvojici vojnika, na što onaj koji je stajao kimnu glavom, a onaj što je sjedio ne oda ničim da je uopće išta i čuo.

"Ali već sam... No dobro. Evo me..."

Tek kad su malo odmaknuli, Samuelu je Pierre objasnio da je mjesto na kojemu se našao bilo mjesto za hlađenje glave, kako su ranije ostali vojnici rekli njemu.

"Onaj što je sjedio zaklao je jutros nekog čovjeka – našao se u takvoj situaciji da je bio prisiljen.", Pierre mu je objašnjavao dok su se njih dva probijala kroz šutu. "A ovaj što je stajao, rečeno mi je, taj je prije par dana ubio neko dijete koje je pucalo po našima. On je prošao isto što i ovaj prvi – iste teškoće – pa je uz njega dok se ne smiri. Sjede i šute sami. Tako žele. I to je valjda lijek..."

Govorio mi je slično kao ti onda u vlaku, i kao što moje misli bijahu svih ovih godina. Samuel poželi reći, ali to ipak ne učini. Ne znam što mi to govori... Mislim, mislim da me tjera da se pitam: Jesmo li svi mi ljudi uistinu toliko različiti? Jer... ne znam... Ljudi, mislim... da, ljudi su kao smrznuta jezera. Pod dovoljno težine, sva pucaju. Baš sva.

15.

Poslušajte me! O ovom smo razmišljali dugo i čini nam se da je tako. Svi ste primijetili da neprijatelj posljednjih dana granate ispaljuje u intervalima. Vidite, to je stoga, imamo razloga vjerovati, što su slabi i čekaju pojačanje. Pucaju da nas drže podalje, da nas zadržavaju, a opet ne pucaju često, jer nemaju mnogo granata. Primijetili ste i da ne šalju pješake. A mi čekamo već koliko tjedana... Očita je stvar, ne šalju ih jer ih nemaju dovoljno. Stoga smo zaključili: neprijatelj je slab i granatiranjem blefira da je snažan, ali zapravo odugovlači čekajući pojačanje. Hoće li oni pojačanje dobiti ili neće, mi to ne možemo znati. Ali možemo znati da nama stići neće. Sve što imamo, imamo. A resursi se troše... Stoga, eto, došli smo do odluke: danas ćemo ih napasti, prije nego si oni povećaju brojeve i napadnu nas.”

Tih riječi sjetio se Samuel tri sata nakon njihova izgovaranja, dok je promatrao istog tog narednika kako grgljajući krv i savijajući se izrešetan mecima pokušava nešto reći. Vjerojatno Pierreu, koji je bio ranjen u nogu, da se povuče, i njega i pet ostalih kojima spasa više nije bilo ostavi da umru.

Sve to zbililo se nekako iznenada, u jednom trenutku. Prvo hod i mir, a onda kaos, prašina i prasci pušaka. Krv nije ni na komu ni stigla poteći, a već je život izgubilo nekoliko ljudi.

Odvukavši Pierrea u sigurnost nekog zida, Samuel poručio Nikolaju da mu izvida ranu kako već zna, a da će on braniti poziciju. Jutarnja magla začinjavana prašinom podizanom rafalima bijaše gusta, a iako su od nje Samuela toliko pekle oči da su mu izlazile suze, on očiju zatvarao nije, i hodajući pognut naprijed, bliže izvoru svega toga, on je grčevito držeći svoju pušku pogledom tražio ostale vojnike.

Vibracija nebrojenih pušaka koje su pucale jedne spram drugih prolazila je kroz njega i tresla ga poput kakvog demona, a iako je do ovog trenutka zasigurno već bilo ispaljeno njih i više od tisuću, on se na svaki ispaljeni metak trzao kao da mu je prvi. *Strah, strah je to*, pomislio je, trenutak prije nego je uvidio i da je prestao hodati, već sada ide naprijed na sve četiri.

Dugačak je u pitanju bio zid. Mnogo duži no što se činio kad je sa Pierreom i Nikolajem tek ondje došao. Nije bilo moguće odrediti koliko točno dugačak je bio, jer Samuel jedva da je od prašine vidio i dva koraka

ispred sebe. *Zid je...* on je pomislio, ako je to uopće bilo moguće, drhtućih misli, kadli mu misli prekine prasak cigle iznad glave koju je pogodio metak.

Nakon nje novi rafal rasprsne ih još nekoliko.

“Izgleda da je vrijeme...” Samuel šapne, te polovično ustane i položi cijev puške na rub zida iznad glave. No umjesto da stisne okidač, on u zadnjoj sekundi ipak odluči nadati se da neprijatelj možda ne zna krije li se itko iza zida, već puca naslijepo. Valjalo je radije – tako je barem tokom sljedećih trenutaka osjetio – iskoristiti sve sekunde što su preostale u pronalazak ostalih vojnika i doznati od njih što dalje, povući se ili se ostati boriti. Sam nije mogao ništa, držao je, pa čak niti održavati poziciju kako je poručio Nikolaju i Pierreu. *Jer jedan metak, samo jedan metak i sve bi bilo gotovo...*

* * *

Napravio je još desetak koraka i došao do samog kraja zida, ali ondje niti je ikog od svojih vojnika ugledao, niti začuo. Sve što je mogao čuti, mada je i to odzvanjalo iz svih smjerova, bili su parajući, kao grmljavina glasni, zvuci ispaljivanja metaka.

Pokušavao je doći do odgovora što učiniti, jer htio je biti siguran da od svih mogućnosti izabere onu najmudriju, ali njegove misli više su podsjećale na kakav paskvil spram njegova bića no na misli.

Ono što je vladalo njegovim umom možda se najbolje moglo nazvati tupošću. Samuel je u sebi isto osjećao što je osjećao i u zidu kraj sebe. Vrtlog postojanja, niz situacija, niz sekundi, sve ono što se odvijalo oko njega jer se, vjerojatno, moralo dogoditi, i sve ono u vezi čega nije mogao učiniti baš ništa.

Plan, sada se sjetio, ako se to planom moglo nazvati, do kojeg je došao kad su Pierrea odvukli na sigurno, bio je da dođe do ruba zida i brani ga, ma što god to značilo, i taj plan, sada je uviđao, s obzirom da je bio temeljen ni na čemu – osim ako se odluka donesena u trenutku kada šok ne dozvoljava mozgu misliti može nazvati nečime – bio je propao već onog trenutka kada je Samuel do njega došao, a kamoli sada, kada se kod ruba tog zida nalazio.

Sljedeći plan, sjećao se, bio je temeljen na nadi da će nekoga pronaći, bilo koga, i vidjeti što dalje, koji potez dalje učiniti, kako misliti, kako disati, ma kako uopće i postojati – jer i to je dolazilo u pitanje – ali i taj plan je propao. Jer Samuel se našao u ništavilu. U bijeloj prašini.

Joanne... kao prema utočištu, njegove su misli tada pobjegle prema toj riječi. *Ako su ovo moje posljednje misli, želim da one spominju tvoje ime... Eh da si sada tu pa da vidiš ovu komediju! Ja klečim ovdje usred ljudi što se ubijaju. Ha!* Osmjehne se. *Pravimo se odrasli, a poput djece se valjamo*

u prašini. Mislimo da puške prave razliku. Čekaj, kako se ono puca... Aha, tu povučesh, da... Dobro, eto, to znam. On pomisli i pušku odloži, bez da ispuca ijednog metka. Dječurlija. Nevjerojatno. I ovo nazivaju svetim...? Natapanje ove prašine krvlju kad mi za koju minutu komad olova prođe kroz tijelo... I sve to radi, eto... radi... radi...

Na njegovu licu zatitra osmijeh.

Ispred njega iznenada se pojavio neki Nijemac sa puškom u ruci. Iz nekog neobičnog razloga, umjesto u oružje, Samuel je vojnika pogledao ravno u oči, nadajući se valjda, na što su ga tjerale njegove dotadašnje misli, da će puki pogled biti dostatan da se sve završi. Da će pogled učiniti da ljudi oružja odlože i shvate kakvu glupost čine.

Ali pogled, naravno, dostatan nije bio. Barem ne prije nego je Samuel podigao svoju pušku i čovjeku ispalio metak u glavu. Tek tada, kada se vojnik, kako je sada Samuel mogao vidjeti, ne stariji od petnaest-šesnaest godina, srušio beživotan na šutu, njegove oči pokazale su ljudskost za kojom je Samuel tragao – no pokazale su to prekasno.

Je li sreća to što mu je oružje zatajilo...? Samuel se upita.

Začuvši tada korake drugih vojnika, on odandje pohita. Pošao je u suprotnom smjeru, trčeći do mjesta gdje je ostavio Nikolaja i Pierrea. Ali jednom ondje došavši, u buci drobljenja šute, on najednom smrznut zastane. Ispred njega stajali su neprijateljski vojnici.

Prije nego je potom shvatio što se događa, i prije nego je uopće postao svjestan uznemirenosti, zveketa pušaka i ispaljivanja metaka u njegovu smjeru, Samuel je ustao i preko jedne se ruševine nasuprot zida bacio, a onda se osovio na noge i nastavio bježati.

Poput lovljenog psa Samuel je sada trčao, preskačući i provlačeći se između komada zidova raznih oblika i prolazeći kroz ostatke onoga što su nekoć bile čitave zgrade, tražeći usput pogledom poput divljaka bilo koga od svojih ljudi. Da drži glavu pognutom podsjetio bi ga svaki metak koji bi kakav komad zida kraj njega rasprsnuo.

Ali baš kao što se dogodi i sa svakim psom prije ili kasnije, i Samuel se jednom morao zaustaviti. A on, koliko je sam uspio odrediti, zaustavio se niti stotinu metara dalje, našavši se usred prizemlja neke dvokatnice u koju je ušao kroz rupu na čijem je mjestu nekoć bio zid.

U glavi mu je bubnjalo, a do zraka jedva da je dolazio. Osvrnuvši se, on se iznenadi što mu je puška i dalje bila u rukama.

“Što činiti...?” prošapće, približivši se rupi i ugledavši na udaljenosti od nekoliko desetaka metara pet-šest neprijateljskih vojnika kako u trku prilaze njegovu skloništu. Da su ga vidjeli, Samuelu su govorili njihovi metci koji su udarali po ostacima zida iza kojeg je klećao.

“Čovjek bi rekao da će biti... Da će...”, ponovno prošapće. “Bježite!” iznenada poviče i na jedva jednu sekundu proviri sa cijevi svoje puške i

zapuca u smjeru neprijatelja.

“Bježite!” ponovio je povik.

Da je bio pri sebi, možda bi to smatrao interesantnim. Ubrzano disanje, miris željeza, cigli, vlage i baruta, buka i vibracije, želja za drugačijim postojanjem, za onim nečim, naime, zvanim mir... i smrad rata. Opojno bazdenje bezumnosti i krvoločne želje za tuđom smrću.

Trenutak postoji u kojemu čovjek prestaje biti čovjekom, i postaje vuk ili zec – jednako krznat, jednako životinjskih očiju, i jednako udaljen od bivanja ljudskim bićem – a taj trenutak budi se one sekunde kad biti čovjekom jednostavno prestaje biti moguće.

Jer nitko, Samuel je znao, ne bira dobrotu ili zlobu, već svaki put kojim ljudi hodaju upravo je onaj put kojeg im je okolina pod stopala postavila. I ti ljudi, on je zaključivao, što su ga sada gonili, htjeli ga mrtvog, da su okolnosti bile drugačije ne bi na njega pucali. Ne bi pušaka niti imali. *Jer okrutno je očekivati ljudskost, Samuel pomisli, od onih koji ju sami nisu dobili...*

Misli mu tada bijahu prekinute. Ne zvucima desetak aviona koji su tada iznenada preletjeli ostatke zgrade u kojoj se nalazio. Ne čak ni novim pucnjevima, ili pak jednostavnom željom za nerazmišljanjem.

Ne, bijaše to kolaps građevine u kojoj se nalazio i pretvaranje njegove svijesti u tamu.

16.

Mora da je umjetnost znati prihvatiti svoju patnju, jer uistinu onaj koji dođe u tu situaciju – situaciju u kojoj može nešto prihvatiti ili ne – a što čini se jedino može biti čovjek, ne može doći u nju bez saznanja da je svaka ljudska patnja besmislena. Razlika između patnje ljudi i životinja, čini se, u tomu je: Ljudska je patnja plod greške, a patnja životinja prirodnog sklada.

Samuel Gide nije znao je li u tom pogledu bio umjetnik, jer on nije mogao reći prihvaća li svoju patnju ili ne. Okolnosti su, moglo se reći, bile suviše komplicirane da bi na to bilo odgovoriti jednostavno, i ono što je možda bilo iskreni čin i plod čak nekakva altruizma, uslijed okolnosti često bi ispalo deformirano, i podsjećalo jedva i na ljigavu travestiju samoga sebe. Nije on čak mogao reći ni da mu se sviđala ideja o patnji kao nečemu besmislenom, i stoga nije mogao sebe proglasiti kakvim mučenikom čak ni na takav način. Napokon, bojao se da je smatrao, mučenik koji pati u držanju da je mučen nije mučenik, jer da bi bio mučenik čovjek ne smije smatrati da išta gubi, da je išemu škodeno. Jer ako to smatra, onda se on upušta u čin, on je već tada umjetnik a vlastito mučenje njemu je kist u ruci. On time upravlja, ma kako to neobično izgledalo, i mučenje je plod njegovih imperativa.

Ako je bio umjetnik, stoga, Samuel Gide mora da je bio od onih umjetnika koji ne samo da su od sutrašnjice ili preksutrašnjice, i koji ne samo da ne bivaju otkriveni, već i koji kao takvi, kao umjetnici, nikada ne bivaju otkriveni niti od strane samih sebe.

Samuel nije umro, ali nije bio niti živ. To nije bila koma, nesvijest ili san, i gotovo sigurno nije bilo budno stanje. Mir, možda... Da, mir, ako uzmemo u obzir, ako prihvatimo, da ono što je mir za jedne, vjerojatno je strava za druge. Jer postoje ljudi koji mirom smatraju patnju bez ometanja. Ima ljudi, da, koji mogu iskrvariti više od svih rijeka svijeta, ali ne boje se toga što krvare, već toga što bi im netko mogao oduzeti čak i to. Vjerojatno je vrhunac patnje pomisao: *Pustite me barem da krvarim. Evo, neću umrijeti, ne idem nikuda, ali barem da krvarim... Barem to...*

A to bijahu Samuelove misli jednom kad je taj čovjek, prepun modrica i izudaran ciglama, postao sposoban misliti.

Joanne... još sam ti živ. I još uvijek te volim. Zatvorenih očiju,

slijepjenih od mješavine znoja, prašine i krvi, on se blago osmjehnuo. *Da, još sam sposoban voljeti...!*

Njegovo tijelo bilo je prekriveno šutom i ugarcima, a leđima i potiljkom osjetio je da mu se veliki komad betona, tone i tone težak, nalazio jedva par centimetara ponad tijela. Pomaknuvši ruke i osjetivši prodor boli, Samuel se stane migoljiti kako bi došao u nekakav položaj u kojemu, ako mu i ne bi bilo išta udobnije, a ono bi barem bolje uvidio u kakvoj se situaciji nalazio. Tek tada, jednom to učinivši, on okrenu glavu i stane brisati oči.

Oči mu ne ugledahu ništa, jer mrak još uvijek bijaše pretežak za gledati u njemu, ali njegove uši... uši su mu začule sve što se začuti trebalo:

“Budi tiho...” glas reče na njemačkom, hrapav, kroz žedno i gladno grlo, previše umoran da bi se u njemu osjećao strah, a uz riječi se začuje i tihi zveket nečega što je samo mogla biti puška. Samuel zatvori oči na još nekoliko trenutaka, jer sada mu doduše nisu ni trebale, i u potpunosti mirna disanja, on se osloni na svoj sluh. Umor je u tom glasu kojeg je čuo govorio da su se ondje nalazili već duže vrijeme, a miris krvi, znoja i, da, dobro je to poznavao taj miris, zagnojnih rana, govorio je da čovjeku svakako nije bilo do sukoba.

Jer žele, pušku ljudi drže samo u miru. U ratu, jer moraju, Samuel pomisli.

“Budi tiho...” riječi se ponove, ovaj puta na francuskom.

“Bit ću tiho.”, Samuel šaptom odgovori, ležeći na ramenu i polako udišući prašnjavi zrak. “I neću ništa pokušavati...”

Vojnik kimnu, no kako tada shvati da ga Samuel nije mogao vidjeti, doda tiho: “U redu...”, i odloži pušku do sebe, i dalje prema Samuelu okrenutu. “Samo želim da budeš tiho... Šapući ako želiš govoriti.”, on doda i na par sekundi utihne, sekundi, kako se Samuelu činilo, tokom kojih se namještao u udobniji položaj. Potom je nastavio: “Francuz, dakle... Nisam bio načisto jesi li to ili Rus. A ruski ne znam... Ti si od onih prvih?”

“Iskreno, ne znam ni sam...”, Samuel odgovori otvorivši polako oči. “Sjećam se samo da se sve stalo rušiti...”

“Da, kad su nas bombardirali.”

“Tko to, Rusi? Mislim, kad pitaš za mene jesam li...”

“Da, oni. Bombardiranje, a zatim pješadija. Moji su izginuli. Mislim da je i tvojih izginulo dosta. Ne namjerno, čini mi se... No zapravo... tko zna na čijoj su oni strani.”, osmjehne se. “Nisam još imao prilike razgovarati sa francuzom.”

“Ni sa francuskinjom?” Samuel upita u bijednom pokušaju da se našali.

“Ni sa njom. Ni sa jednom...”, vojnik odgovori, prihvativši se na trenutak potaknut šalom otvoriti. No već sekundu kasnije ponovno se

zakopa sam u sebe, kao natjeran svim godinama iskustva koje su mu govorele da sa neprijateljem dijaloga nema, jer neprijatelju, baš kao samom vragu, vjerovati se ne smije, pa makar on bio taj spram kojega je cijev puške okrenuta.

Nastupi tišina, koju tek tu i tamo prekine disanje ta dva čovjeka okružena razvalinama, kao i vjetar koji se ovdje-ondje uspevao provući između betonskih ploča i cigli, i propuhom između njih dvoje profićukati.

Ne bijahu oni u potpunosti tami, kako se Samuelu u početku činilo, već tami proparanoj na nekoliko mjesta sunčevim zrakama što su se kroz ruševinu ponad njih uspjele probiti. A prostor koji je ta ruševina nudila, iako je tu bilo mjesta za možda još tri čovjeka, ako bi se svi stisnuli jedno uz drugo, njima dvojici ne činjaše se kao kakvo klaustrofobično mjesto slično lijesu, kako bi promatrač možda pomislio, niti su se ijednim dijelom sebe oni ondje osjećali zarobljeni, već upravo suprotno: to mjesto, taj maleni džep podno mnogo tona razvalina i šute, kako bijaše u tom gradiću sada jedan od jedinih preostalih dašaka slobode, njima se činio nečime najljepšim. Kao jezerce unutar zapaljene šume, ili otočić posred podivljala mora.

Zanimljivo je to, kako su sve ideologije zapravo krhke, i kako nestaju kao da ih nikada nije ni bilo jednom kad se pred čovjekom umjesto snova kojima je godinama bio okružen pojavi stvarnost. Kad stvarnost pritisne čovjekova prsa i izbije mu zrak iz pluća, malo slogana njegova usta mogu izreći.

Samuel nije znao točno koliko je vremena prošlo, jer uistinu sve što je i činio bilo je čekanje tokom tih trenutaka, trenutaka u kojima, makar i bio kraj još jednog čovjeka, doista kao da je bio sam samcat, kadli sve to prekine pokret tog čovjeka ispred njega, sada kanda više čovjeka nego ranije, šuškanje njegove odjeće tokom tih par pokreta nogama po tlu od blata, betona i prašine, par zapucketalih kamenčića, te riječi koje su tada stale izlaziti iz njegovih usta:

“Koliko dugo si u ratu?”

“Nekoliko dana, mislim. Vjerojatno tjedan... Ne znam koliko sam vremena ovdje proveo.”, Samuel se ovlaš osvrnuo oko sebe. “Dogodilo se kreševu trećeg dana od mog dolaska, sjećam se, i našao sam se sam, okružen vašima, i stali ste me goniti. Mislim... Da, došao sam tada ovdje i sakrio se, a onda se sve urušilo.”

Nijemac kimnu. “Ti koji su te gonili, oni su mrtvi. Ja sam došao nakon bombardiranja, nešto kasnije, sa drugom divizijom, kad su se pojavili pješaci koje sam ti spomenuo.”, on se tada kiselo nasmiješi. “Kao što su moji tebe, tako su i mene Rusi gonili, i ja sam se morao sakriti. Oboje će nas ubiti ako nas nađu, mislim... Ali ti si ipak u boljoj situaciji, jer čuo sam još kad smo dolazili da će i vaši poslati pojačanje. Eto, valjda me neće

strijeljati...”

“Ne vjerujem, jer ja sam od tog pojačanja.”, Samuel odgovori. “To su svi naši što su bili ovdje. Ima ih još vani, no ne mislim da će dolaziti... Barem ne još neko vrijeme.”

Samuel je znao da ako i jesu Rusi bili na njegovoj strani, to jest ako mu i ne bi naudili, svakako opcija izlaska nije bila dostupna, jer onaj na kojemu je bilo da donese o tomu odluku bio je onaj koji je uza se imao pušku, a to je bio njegov sugovornik. Bila je to pat pozicija; Samuel nije smio izaći, a Nijemac ga nije smio ubiti, jer zvuk puške bi privukao Ruse i Nijemac bi također izgubio život. No takvom nijedan od njih dva tu situaciju ipak nije smatrao, jer nešto je drugo zamjenjivalo onu puku formalnost po kojoj bi takvo što kao što su ucjena i prijetnja tokom tih trenutaka trebali nastupiti, a to nešto bijaše ljudskost. Ona osnovna ljudska povezanost kao produkt straha, straha, naime kakvog obično osjećaju djeca prije no što si počnu lagati da su odrasla, ili, kao što je upravo bio slučaj, straha kojeg odrasli ljudi počinju osjećati jednom kad shvate da nikada odrasli nisu ni bili.

“Iako me možda smatraš dušmaninom”, u jednom trenutku Nijemac kaza, “hoću da znaš da ti imam što ponuditi osim, eto, samog ovog življenja u ovom betonskom brlogu, ponudio bih ti. Jer znam, rat je, i tu je puška, i mnogo je mrtvih – razumijem, vjeruj mi, koliko već mogu... – ali to ne znači da ne možemo biti ljudi...”

Riječi su tog čovjeka bile tek jedva nešto glasnije od povjetarca, hrapave i spore, no Samuel je čuo i razumio svaku od njih.

“Tjedan, znači...”, Samuelov sugovornik tada je u šaptu dodao. “Mene šalju uokolo pola godine. Trebao sam biti poslan kući prije dva mjeseca. Onda, kad sam dobio geler... kad su me zatvarali... Onda sam trebao ići, razumiješ? Onda, rekao sam im... Ta rekao sam... A sada eto... Od ovoga spasa nema. Već osjetim... ovaj geler izaći neće... Ovaj geler... Ovaj...”

Nijemčev pogled padne na Samuela, a Samuel umjesto u njegove oči pogleda u znoj kojim je ovome čelo bilo orošeno, znoj koji se, kao i njegove slijepljene vlasi kose, sada vidio pod jednim tračkom svjetla. “Buncam već... Već osjetim...” on je dodao, a potom se vrlo polako srušio u prašinu.

Ranjen je... kroz Samuelov um prođe misao. “Gdje si ranjen, reci mi!”, on tada doda u šaptu te svome neprijatelju priđe i iz prašine ga pridigne u sjedeći položaj. “Je li noga...?” upitao je, dotaknuvši mu krvave hlače.

“Ne...”, čovjek je odgovorio, pokušavši prstima, za koje je sada Samuel pod onih par sunčevih zraka mogao vidjeti da su se tresli, izvući košulju iz hlača. “Stomak.” nova riječ, toliko glasnija od šapta da se Samuel na trentuak uplašio nisu li ih vojnici van razvalina čuli, tada iz Nijemčevih usta izađe, na što mu Samuel pomogne polako iz hlača izvući košulju.

Tek sada Samuel uvidje da mu je košulja bila mokra, i da je onaj smrad gnoja zapravo dopirao od nje. Podigavši mu košulju i ugledavši njegov

stomak, Samuel vrati pogled ka očima čovjeka pred sobom.

“Zašto nisi ništa rekao...?” Samuel prošapta, uvidjevši već sljedeći trenutak koliko je malo razuma u njima bilo. *Reći neprijatelju da si ranjen... Neprijatelju koji ionako ništa učiniti ne može...*

Nijemac nije odgovorio. Svojim tamnim – mada se podno ruševina sve činilo tamno – očima on je gledao u nešto drugo, ništa naročito, zapravo, tek udaljenu točku, sve samo da ne gleda u ono što je nazivao doprije u životu svojim tijelom. *To nije moje tijelo, zasigurno je mislio, jer da je moje tijelo, bilo bi onakvo kakvim mu ja zapovijedam da bude. A ja ne želim da se ponaša ovako... poput mesa iz mesnice; poput paštete kakve... Ta što je ovo? Smrad, krv, voda, znoj – ta ovo nije moje tijelo! Moje tijelo ne smije me boljeti. Ne smije biti odvratno. Ja odbijam...!*

* * *

Vrlo je gadno htjeti svim svojim bićem, ali ne moći pomoći drugoj osobi, a još je gadjnije ako je ta osoba neprijatelj, neprijatelj kojeg tim činom želimo učiniti svojim prijateljem. Samuel je tom Nijemcu mogao ponuditi ništa – Nikakvu vodu. Nikakav lijek. Pa čak ni možda kakvo znanje koje bi bilo od koristi – apsolutno ništa. I to ništa on je nudio i služio najbolje što je mogao.

“Ne razumijem...”, u jednom je trenutku Nijemac stao šaputati, “Ne razumijem... Ne... Ta ti si neprijatelj. Zašto te briga za mene...? Zašto mi pomažeš...?”

“Drugi su to rekli, da smo neprijatelji.”, Samuel je tek na to odgovorio. “Svoje ću neprijatelje odabirati sam.”

Nijemac shvati njegove riječi. Ali svejedno trenutak kasnije dometnu: “Ali ne možeš ionako ništa učiniti... Ne može se ništa učiniti.” Kanda se trgne. “Ne, ostavi, molim te, sjedni gdje si bio...” Prođe par sekundi tokom kojih on razrogači oči, košuljom prekrije ranu, te oči opet gotovo u potpunosti zatvori. “No, umoran sam, moj neprijatelju...”, on tada doda. “Oprostiti ćeš mi ako zaspem. Evo ti puška, tu je kraj mene. Ti čuvaj str... stra... kad ja zaspem... stražu...”

I Nijemac tako zaspe. I Nijemac se probudi niti pet minuta kasnije.

“Umirem li?” bile su prve njegove riječi koje je Samuel čuo i koje su Samuela gotovo trgnule iz snatrenja dok je ležao na svom starom mjestu.

“Te stvari...” Samuel zausti šaptom, no Nijemac ga prekinu:

“I treba da umrem. Kćeri će narasti. Imat će muževe. Djecu... Djeca će trčkarati, uokolo po travi... Ja ću biti trava... I to je život. Postojanje.”, Nijemac je tiho govorio ležeći na leđima i promatrajući komad betonske ploče nad sobom, dočim mu je sa trbuha tekla tekućina u prašinu do njegova tijela.

U jednom trenutku još jedna vrst tekućine stane teći. No ovaj to puta ne bijaše tekućina njegove rane, već suze njegova oka.

Prašina je upila i to.

“Govorim ti, a ne znam ti ni ime.”, rekao je Nijemac dok mu je glas prekidao nedostatak zraka, kao i onaj gadni pucketavi i mokri zvuk sluzave rane koji je nastajao dok je dišući pomicao trbuh. “Žive li ljudi kad im postane svejedno što će se sljedeće dogoditi? Ne znam. Iako mislim da sam sad jedan od takvih...”

“Probaj zaspati.” Samuel kaza.

“Ako zaspem, umrijet ću.”

U pitanju nije bila šala, i Samuel je to mogao osjetiti. No opet to ne bijaše niti istina, kao ni išta što bi se moglo nazvati ozbiljnim. Tek izdah, činilo se, izdahnut u ritmu koje je drugo ljudsko biće, u ovom slučaju Samuel Gide, moglo prepoznati kao ritam nekakva značenja.

“Ne želim umrijeti.”, Nijemac je nastavio, pomaknuvši tada ruku za nekoliko milimetara, vjerojatno u namjeri da obriše znoj sa čela, i odustavši od toga već trenutak kasnije. “Ne želim umrijeti...”, ponovio je. “A ne znam niti što je smrt... Puška je kod tebe?”

“Kod tebe.” Samuel odgovori.

“Neka ipak bude kod tebe. Ovo je zanimljivo, mislim... Umirem, znam to, trebam pomoć, ali vani me čeka samo strijeljanje. Smrt i vani i unutra.”

Samuel izdahnu. *Eto me opet tebi, Joanne, dijete kojeg se evo prisjećam čitavog života, a koje je sada već odraslo baš kao što sam i sam. Ne bih volio da si tu, iako bih volio da si kraj mene, jer ovo je još jedan ponor kojeg moje oči imaju promatrati, čini mi se... No obraćam ti se opet, tebi, uistinu samome sebi, a ne znam ni zašto... Postoje patnje koje tjeraju čovjeka da želi prestati postojati, a postoje i one koje postojanje tjeraju na želju da nemaju više uza se čovjeka. Patnje koje čovjeka čine odbojnim svemu, i čine da ga čak i ono metafizičko, ono što niti ne može vidjeti, vidi kao kakvu pijavicu... Srž te patnje spoznaja je ne da si posmatran kao takav, kao pijavica, već da to doista i jesi. Trenuci nastupaju, Joanne, u životu čovjeka kad čovjek prestaje živjeti – pa makar dotad živio i u ponoru ili usred pakla – kad ispusti život, i kad počinje biti nešto za što ne samo on, već ni sama ukupnost više ne zna što to jest. Tu, rekao bih, nastaje ludilo, poremećaj uma, i tu idu oni koji su kao ja... ali koje okolnosti ipak ne drže zatočene uza se, kao mene. A evo još jedne...*

Nijemac se zakašlje.

Da, Samuel pomisli. *Postoje patnje koje čovjeku ne daju niti da poludi.*

“Imaš li djecu?”, u jednom će trenutku Nijemac. “Mislim da sam dobro izgovorio... djeca?”

“Da... To jest, nemam. Nemam obitelj.”

“Ne znam tko je u goroj situaciji, onda. Ja imam obitelj. Barem se, je li, nadam da ju još imam...”

Samuel pomisli reći da civili gotovo sigurno nisu poubijani i da se ne treba brinuti, jer vojske civile ne diraju, ali već tog istog trenutka sjeti se da je u pitanju laž, i zaustavi se u namjeri da to izgovori. *U ratu ne postoje utočišta. Granate nije briga gdje padaju.*

“Dvoje ih imam... djece... djevojčice dvije...” Samuelov neprijatelj prošapće i zastenje pomičući ruku spram šljema u prašini do njega. “Pogledaj.” reče i šljem Samuelu doda.

Samuel šljem primi i njegovu unutrašnju stranu stavi pod jednu od zraka sunca. U prvi mah on ne vidje ništa, ali niti tri otkucaja srca kasnije, kada ga je za pola pedlja pomaknuo, iz šljema ga pogledahu dva malena, mršava lica djevojčica ucrtanih na žutoj fotografiji zalijepljenoj za njegovu unutrašnjost. Djevojčice, jedna veća od druge za glavu, bijahu obje, koliko je Samuel mogao vidjeti, mlađe od pet-šest godina, u bijelim suknjama koje su im prekrivale koljena, kratko ošišanih kosa, u malenim sandalama, okružene ljetom opaljenom livadom pred šumom. U rukama je svaka od njih držala štene psića. Neki veći pas nalazio se pokraj njih, njuškajući jedno od štenadi.

Samuel ne reče ništa. Čak niti ne pomisli. Jedina pomisao koju mu je um bio sposoban stvoriti, ono tako mu dobro poznato ime koje je pomislio toliko puta tokom svog života, činilo se da je sada bilo jednostavno preteško čak i za to, čak i za pomisao. Bezizražajna pogleda, Samuel vrati čovjeku njegov šljem.

“A otac im umire...”, Nijemac izdahnu. “Ako su i one uopće žive... Strašno je koliko su krvi ljudi voljni prosuti u ime neprolijeivanja krvi.” doda jedva čujnim izdahom.

“I vama su rekli da se borite za slobodu?” ni sam ne znajući zašto, Samuel na njegove riječi upita.

“Slobodu, mir, sreću... ljubav... Sve to. Vjernicima je rečeno da se bore za boga, nevjernicima za razum... Nije mnogo niti trebalo biti rečeno. Masa ide sama. Kao požar... Samo je iskra bila potrebna. Kad je došao red na mene, išao sam radi obitelji. Samo radi njih. Rekli su mi...”, on pomakne glavu i pogleda Samuela svojim poluzaklopljenim očima, “rekli su mi da ako mi ne napadnemo vas, da ćete vi doći nama. Da ste već na putu. Krvožedni. Tako je počelo...”

“Ne znam jesu li bili u krivu.”, Samuel odgovori. “Uistinu, čini mi se, nemam mišljenje više ni o čemu.”

“Sve su to laži...” Nijemac stane šaputati, ali se zaustavi, jer najednom začuje glasove ljudi i zvukove prevrtanja kamenja tek par koraka od njih. “Našli su nas.” reče sada normalnim tonom, uvidjevši da za šaputanjem više nema potrebe, jer su neprijatelji znali da su tu.

Samuelovo srce počne snažno udarati, jer on se opet stade osjećati poput lovljene životinje. Ali iako ga je srce tjeralo na uznemirenost, u njemu je ipak vladao nekakav neobičan mir, takoreći spremnost spram stupanja ka onomu što je dolazilo, a što je zasigurno bila smrt. *Konačno će sve biti gotovo. Joanne, gotovo je!* on je pomislio. Da je mogao vidjeti svoje lice, uvidio bi i da se nasmiješio.

“Čini da ćemo se uskoro rastati.”, Nijemac je rekao. “Moje je ime Franz Hummel. Reci mi”, dodao je te zastenjao dok je pružao ruku spram puške pokraj Samuela, koju mu Samuel nije priječio uzeti, “reci mi kako se ti zoveš?”

“Samuel Gide.”

Nijemac kimnu glavom, sekundu nakon čega napravi grimasu jer je namještao pušku na svome trbuhu. “Dva su metka u puški.”, rekao je, te nastavio: “Znaš, Samuele... Sav taj svijet... Svi ti ljudi... čine da klečiš”, začuje se napinjanje oružja, “ali ne znaju da klečiš nebu, a ne njima.”

Samuel okrenu glavu. Nijemac si prospe mozak.

I tako završi i ta pustolovina.

17.

Kad je ruševina koja ga je dijelila od ostatka svijeta konačno bila toliko uklonjena da su sunčane zrake što su u taj brlog granule mogle prekriti čitavo njegovo tijelo, samo je Samuelov povik da je nenaoružan i da se predaje učinio da vojnici jedva vidljivi od sunca ne stanu odmah pucati po njemu.

Ugledavši mladića podignutih ruku pokraj leša nekog nacista, oni mu priđu, ona najbliža dva tri vojnika, te ga zgrabe i izvuku poput kakvog štakora van.

Mješavina betona i zemlje na koju su ga bacili bila je tvrda, oštra, stisnuta od leda i mraza, kanda mirisa metala, benzina, hrđe, krvi i baruta, i Samuel uvidje da, iako okupan suncem, vanjski svijet bio je leden kao usred najhladnije zime. Zbog silna svjetla očiju Samuel nije odmah otvorao, a nije ni trebao, jer sve što se odvijalo oko njega on je mogao vidjeti i bez njih: ruševine, crvena lica, crvene ruke, ispucale usne, bijela magla ispred svačijih usta, uniforme, prazni trbusi... Bilo je gadno sve to vidjeti, pa makar i ne gledao.

Vojnici govorahu nešto na ruskom. Na zanimljiv način svojstven ratu, kanda zao, ali uistinu tek povodljiv – način, naime, koji je svakim svojim tonom govorio: Idem kuda i drugi idu. Ne zato što mislim da je njihov put dobar, već zato što ne mislim, a ne mislim jer se bojim misliti. Bojim se utirati svoj put, i stoga idem njihovim, pa makar njihov put bio toliko izgažen da je od blata više i neprohodan.

Nešto su oni govorili, ali zapravo nisu govorili ništa. Sve to bilo je tek međusobno potvrđivanje.

Joanne... Samuel pomisli. Hoćeš li čuti šalu? Jednoga dana, Joanne... jednoga dana ću ti se vratiti. I mi ćemo razgovarati. I ti ćeš uvidjeti da voliš biti kraj mene; da sam vrijedan ljubavi. Vrijedan cijenjenja. Uz mene, shvatit ćeš da smo svi mi tek djeca koja nose odjeću odraslih... Nije ovo šala namijenjena smijehu. Njegove misli prolazile su mu umom dok je udisao i izdisao prašnjavi zrak – zrak koji bijaše odvratan i više poput smrada no zraka, kojeg je udisati bilo trpljenje, ali kojeg je Samuel udisao svejedno osjećajući dragost – ležeći na svojem izgrebanom, raskrvarenom licu, osjećajući pod svojim od hladnoće tvrdim licem komadiće stakla, crjepova, šrapnela svih veličina... *Ovo nije šala čak ni namijenjena plaču.*

To je njezino prokletstvo, Joanne, to što nije čak ni prokleta. Šala je to namijenjena ničemu. Pijesak...

Samuel otvori oči, polako upre rukama o tlo, raskrvarivši i njih, ili radije, raskrvarivši ih još malo jer već bijahu pune otvorenih rana, te podigne lice od tla.

Što je to, oče Maxime, glas je njega kao djeteta stao govoriti u njegovu umu dok je Samuel promatrao sunce ponad sebe, ruševina, mrtvih i živih vojnika i čitava svijeta. Bilo je to davno zakopano sjećanje, jedno od onih sjećanja za koja nije više ni znao jesu li istinita, ili tek iluzije njegova uma. *Što je to što čovjeka tjera da čini zlo?* dijete je u prostoriji punoj knjiga upitalo starog svećenika, dok su sjedili za stolom i promatrali neke spise pune opisa davno minulih ratova.

Starac se namrštio, ali ne ni stoga što je bio ljut ni stoga što je bio zamišljen, već poradi osjećaja da on nije taj koji može na to pitanje odgovoriti, jer pitanje bijaše veće od njega. *Sotona, mladi moj prijatelju*, nakon prvotne šutnje, svećenikov je odgovor u konačnici glasio, *Sotona nas tjera da činimo zlo*. Dijete kraj njega očekivalo je da će starac još nešto dodati, ali to je bilo sve što je taj čovjek o tomu imao reći.

“Sotona...”, Samuelove usne sa kojih je kapala prljava krv sada su stale oblikovati nečujne riječi dok se promatrajući sunce on polako pridizao na koljena. “Maxime, moj prijatelju... Sotona ne postoji.”

Te riječi Samuel je oblikovao, ne izgovorio, tek otkucaj srca prije nego je osjetio tvrdu cijev puške na potiljku svoje glave.

“I trebaš se moliti.”, vojnik što je držao pušku reče na jedva razumljivom njemačkom jeziku, predmnijevajući, iako nije ni vidio Samuelove usne ni čuo njegove riječi, da se ovaj moli.

Idemo u crnilo, odakle smo došli, Samuel pomisli. *I ti ideš sa mnom, ali ne i tvoja puška... Joanne... Joanne... Svemiru...* On se nasmiješi.

Puška bijaše maknuta od njegove glave, a Samuela se primi za ruke, osovi na noge i stane odandje odvoditi. Strijeljanje je bilo tek plašenje.

* * *

Moglo bi se nazvati olujom, to što se odvija u čovjeku u trenucima lažnog strijeljanja, olujom želje za konačnom smrću, jer on ne zna da neće biti zapravo smaknut, i želje za življenjem, želje koja, ma koliko ju čovjek iz sebe pokušavao ukloniti, poput kakvog korova ipak ostaje tu, zatrpana negdje duboko u njemu, spremna da propupa i raširi se čitavim njegovim tijelom svakog časa. Nada možda jest korov, dragi čitatelju, ali kad nemaju drugog ljudi često i korov jedu, i možda baš stoga je tako teško riješiti je se, jer ma kako malena, ma kako bijedna bila, ipak nam koristi – ili barem volimo držati da je tako.

Da se pak Samuela tokom tih trenutaka pitalo što osjeća u sebi, vjerojatno bi odgovorio da ne osjeća ništa, da je prazan, suviše daleko od ljudskosti da bi uopće i bio sposoban išta osjećati. A možda... Možda ne bi ni odgovorio.

Takvog kakav je već bio vojnicima su ga par sati kasnije odveli nekoliko kilometara dalje, labirintom ruševina oko kojih se polako spuštala noć. Samuel je šepao, ali oni nisu marili. Nije mario ni on. Gurkanje, podbadanje, povlačenje, sve to činilo se tako dalekim, tako nebitnim.

U konačnici Samuel bijaše doveden do ostalih zarobljenika. Ondje se on nađe okružen većinom Nijemcima, sa njih nekoliko desetaka, ali tu bijahu i ostali vojnici, njegovi, naime, vojnici, suborci njegovi, prijatelji, sve ljudi za koje mu je u isto vrijeme bilo i drago i žao što ih je vidio, jer nije znao kakav li će im svima usud biti.

Nitko niti pogleda u oči, niti pozdravi ikoga. Sve što se trebalo znati, znalo se i bez toga.

Ugledavši Samuela, nitko od njegovih suboraca nije mu čak ni šaptom ili barem pukim kimanjem rekao ni riječi. Nisu smjeli, on je razumio. No ono što nije razumio, barem ne u početku, bilo je zašto su im svima pogledi bili tako prazni, tako bezizražajni, kao da im je svejedno bilo što su upravo doznali da je i on među živima. Ali bio je dovoljan tek pogled u jedan komadić razbijenog stakla u prašini na tlu kad su ga ruski vojnici srušili na koljena i stali vezati da shvati da je i sam takva pogleda. Odras njegova lica na tom stakalcu osvijetljenom lampom koju je jedan od onih što su ga vezali držao Samuelu je govorio ne samo dovoljno, već i više no što je on uopće htio znati.

Lice ovo, on je mislio dok je pognute glave promatrao svoj odraz u stakalcu, izgleda kao lice osobe koja je ubila četiri čovjeka. Lice koje je posljednji put svjedočilo smrti prije tek koji sat... Joanne, o Joanne, ja imam osjećaj da sve što znam, znam samo o smrti, o kraju, o uništenju i tami, a sva sreća i sav osmijeh kanda da su od mene tako daleko pobjegli da ih više ne vidim ni na horizontu. Oni se neće vratiti, Joanne... imam taj gadni, vrlo gadni osjećaj... A i sam, sve mi se čini, i sam idem čitavog života ni sam ne znam kuda, tražeći, ali ne nalazeći doma. A što više tražim, izgleda, to sam od njega dalje. Ako pak ne tražim, to je još i gore, jer tada me ovo more postojanja odbacuje kuda ono želi. Ondje gdje osjećam samo patnju...

Delirij je bio na pomolu. Samuel je to osjećao; to nešto prolazilo je njime poput trnaca. *Ta bilo je i vrijeme*, pomislio je, promatrajući sada odraz zvijezda na stakalcu pokraj odraza svoga lica. Zvijezde treperahu, ali to se na stakalcu nije moglo vidjeti, baš kao što se nije moglo vidjeti ni da se Samuel znojio usred ledene noći. Iz nekog razloga, kad se nasmijesho, stakalce nije prikazivalo čak ni njegov osmijeh.

Sviđa mi se taj komadić stakla... Samuelovim je umom tada prošla pomisao. Volim... Volim kad mi lažu. Stvarnost se tada čini čak i manje gadnom.

18.

Malo je trenutaka u ljudskom životu koje čovjek tako dobro pamti kao one u kojima mu ljudi batinama, kundacima, šakama i čizmama od mišića čine ljubičastu kašu, a kosti mu obasipaju pukotinama, baš kao što kakvo dijete prstima obasipa kolačić šećerom. Batine, kako je Samuel u svome umu nazivao ono što su čuvari nazivali smirivanjem, bile su nešto o čemu on doista nije razmišljao tokom života na onaj način na koji je, kako mu se sada činilo, trebao razmišljati. Bilo je to nešto što je tokom čitavog života nazivao tek zlom, plodom ljudi koji su zašli u pokvarenost. Ali on nikada ranije nije mogao shvatiti istinsku dubinu svega toga. Tek sada, morao je priznati, sav u bolovima, gladan, žedan, polubolestan i okružen vezanim prijateljima i ljudima po kojima je tek par dana ranije pucao, tek sada on je uviđao što to znači kad jedan čovjek uzme i počne nanositi bol drugome, osjećajući pritom, ali ne želeći priznati ni sebi, a kamoli drugima, ne zadovoljenje pravde, već uistinu tek njegove vlastite, odvratne i neljudske potrebe za tim.

Nekoliko dana prošlo je otkako se Samuela, njegove suborce i neprijatelje proglasilo zarobljenicima, odvelo iz onog grada u kojemu su se borili, i stalo odvoditi preko kojekakvih polja, pruga i blatnjavih cesta, raznoraznim selima i gradovima za koje Samuel nikada ranije nije čuo, malo ih vozeći vlakovima i kamionima, a malo tjerajući da hodaju, i u tih nekoliko dana, oni, zarobljenici, ljudi koji su sada izgubili svako pravo da to više budu, stali su gubiti svaku staru čvrstinu i ponos unutar sebe, jedan po jedan, ma koliko čvrsti ranije bili, i sve manje ličili su dok su tako hodali na ljude, a sve više na stoku.

Možda mjesec dana, možda više, nitko nije znao točno, toliko je otprilike trebalo da se ukloni i onaj najmanji trag ljudskosti unutar tih ljudi – makar ta ljudskost bila i u obliku nezadovoljstva – jer nakon dovoljno patnje, sve ljudsko postaje preskupo za priuštiti, i čovjek tada sve što ima, ima tek potrebu za življenjem – ništa više. Negdje tada, kada je postalo očito da hrane više dobiti neće, a da im je jesti potrebno ako ne žele umrijeti, oni su stali jesti travu. Bijaše trava odvratna, ali ni približno onoliko koliko su bile gliste, skakavci, mravi i sav onaj ostali svijet koji je živio dolje na tlu, a kojega su počeli jesti jednom kad im i taj luksuz postade dostupan. Vojnici što su zarobljenike vodili osjećali su gađenje pred tim

prizorima, ali sve što su mogli bilo je da ih potjeraju još brže naprijed, kako i sami u takvoj potrebi ne bi bili uhvaćeni.

Oluje te svatko od njih, i od zarobljenika i od čuvara (jer nitko, pa ni čuvari, nije htio biti ondje i sve to doživljavati), prebrođivao je na svoj način. Neki su stiskali šake, neki zube, neki su zamišljali da pjevuše, a neki da i nisu tamo, već tko zna gdje, vjerojatno u svome domu, možda čak i kao djeca pokraj svojih roditelja. Tokom noći su se pak tresli, plakali, opet koješta zamišljali, ili možda nijedno od tog, već su provodili vrijeme u šutnji. I to je manje više bilo to. Postojanje im nije moglo ponuditi bogzna što više. Samuel je, pak, svoje vrijeme provodio razmišljajući o Joanne, o sirotištu, o ljudima koje je ubio, kao i mnogim onim drugim ljudima koji su nakratko bili dio njegova života, i konačno, o Velikom padu, onoj knjizi koju je pročitao, činilo se, tako davno, knjizi čiju radnju kada je i zaboravio, štoviše, od čijeg sadržaja se nije mogao sjetiti niti jedne riječi, ali koja je na njega imala takav nevjerojatan utjecaj, čak i sada, kada se činilo da više nije bilo niti njega samoga, na koga bi utjecaja mogla imati. Svaki put kad bi došao do Velikog pada, njegov um prestao bi ići dalje. Tada, baš kao knjigu, Samuel bi svoj um zaklopio i vratio se svijetu, i uviđao stvari na jedan drugačiji način. Da, on je znao da taj drugačiji način gledanja nije imao veze sa nailaženjem na kakvu novu istinu, već je to bio tek plod gledanja iz perspektive niže prošlima, perspektive osobe koja je propala još dublje, ali to znanje, tu svjesnost situacije on je ignorirao.

Upijanje okoline, ako se to tako moglo nazvati, bilo je ono čemu bi se Samuel tokom tih trenutaka prepuštao. Ali ne totalno upijanje okoline, do kojeg bi došlo potpunim ispuštanjem svega i predavanjem samoga sebe. Ne, ovo je bio tek kratkotrajni odmor od života. Odmor uslijed nemogućnosti da se prepusti.

Ono što se odvijalo sa Samuelom Gideom tokom tih trenutaka bilo je ono što se događa sa svakim čovjekom kada prijeđe granice vlastitih sposobnosti. Kada prijeđe granice samoga sebe. To nisu bile halucinacije, ono što je on gledao i uopće doživljavao, jer halucinacije su plod uma, a on je puštao i um da ide. To su radije bili bezdani koji se kriju ondje spram čega nam um ne dopušta ići. Možda bi neki mudrac to nazvao osnovom samoga sebe. I bio bi u pravu. I bio bi u krivu.

Ali Samuel Gide prije ili kasnije morao bi se nakon tih doživljaja vraćati, makar i nakratko, onomu što volimo nazivati stvarnost, a što je u onim trenucima u kojima se on tada nalazio, bila grupa ljudi, nešto oružja, zvijezde na crnom nebu i trava na smrznutoj zemlji. I tu bi Samuel opet bio sposoban misliti, opet voljan zgrabiti uzde svoga života i ići naprijed, i pogledao bi u nebo, prisjećajući se svega što zna, i time se tješio.

A sada, baš sada, dragi čitatelju, evo, Samuel Gide gleda u nebo, u zvijezde, i šapuće svojim ispucalim usnama: "Joanne, ja se ne bojim... jer

niti jedna od zvijezda nije se pojavila sama od sebe, već je prvo tu bila magla. Prvo je bila magla, Joanne, a onda je došla zvijezda... Ne napuštaj me dok sam još magla...”

U početku, provaliju između zarobljenika i čuvara činili su strogoća i zakoni, ali kasnije, kada je snaga i negostoljubivost prirode nadjačala i uklonila sve te umjetne barijere između ljudi, čineći ih izloženima i željnima ujedinjenja, ono što je provaliju ipak nastavilo sačinjavati, i činiti ju usto sve dubljom i širom, bila je razlika u stupnju poniženosti te dvije skupine. Glad i hladnoća činili su od zarobljenika spodobu toliko daleko od ljudi da čuvari, čak i da su pokušali, jednostavno nisu mogli do njih doći. Čovjek koji je toliko uništen da jede travu teško da će biti u mogućnosti voditi razgovor, ili uopće imati i želju za jednim. Takav čovjek samo želi da ga se prestane tjerati na išta, da ga se pusti na miru, da mu se dopusti da se sruši na zemlju i umre – ali to čuvari nisu mogli priuštiti, i šutnja i ravnodušnost, čak i neka vrst acedije zarobljenika bijahu cijena njihove agonije.

Zarobljeništvo postojanja sve je to bilo u pitanju, uz ono zarobljeništvo koje bi možda nazvali stvarnim. Dani koji traju i traju i traju, svake sekunde suviše bolne da bi ju čovjek mogao preživjeti, a opet se zaustaviti nije smjelo. Vratiti se bilo je nemoguće. Umrijeti, pak, vjerojatno je bilo i zakonom zabranjeno. Samuelu Gideu, kao i ostalim zarobljenicima oko njega, bili su oduzeti životni dani. Više njihova svrha nije bila u njihovim rukama. Oni su smjeli živjeti, ali ne mnogo više od toga. *Živjeti za druge ljude...* začuvši još jedan od beskonačno mnogo svojih koraka koje je činio po blatnjavu putu sa tolikom mukom, Samuel je pomislio. I tu već bijaše kraj njegovih misli. On je znao da ono što je htio pomisliti nije bilo daleko od njega, i rečenice koje su se htjele oblikovati nisu bile niti najmanje teške, ali on misliti nije mogao. Nije osjećao ni potrebu za tim.

Samuel je tek udisao, izdisao, udisao, izdisao, činio korak za korakom, osjećao bol, mirisao smrad ljudi, izmeta i zraka kanda suviše ledenog za disanje, i bio, eto... bio živ.

Bila je djevojčica u pitanju, to ljudsko biće koje je Samuel Gide mogao vidjeti pred sobom sada tako jasno, djevojčica što je sjedila i plakala u mračnom hodniku. Malena, neprimjetna, duge zlatne kose, skoro pa smrznuta koliko je hladno bilo, i nedužna od svih grešaka koje je on uopće mogao i zamisliti. Samuel je pokušao učiniti korak ka njoj, ali uvidje da se ne može niti pomaknuti. Hladnoća i tama, baš kao i udaljenost, to mu nisu dopuštali. On osjeti bol uopće i radi pomisli o prekidanju tišine svojim govorom, ali kako se nije mogao micati to je bilo jedino preostalo; on je morao govoriti. Ali, kad je pokušao učiniti i to, njegova usta nisu stvarala nikakva zvuka. Hladnoća. Tama. Udaljenost. On je htio zagrliti to dijete, ali mogao je samo njih, te, filozofi bi možda rekli, nepostojeće stvari, plodove njegove mašte. Ali oni i kao nepostojeći bili su nepriuštivi.

Samuel je mogao samo promatrati kako prostor između njega i djevojčice postaje sve širi i širi, dok je sve ono što je dotad predstavljalo hodnik postajalo ledeno ništa. Djevojčica je pak bila zatvorenih očiju, lica prošarana tragovima suza, pognute glave, i sve se činilo kao da niti ne zna da je Samuel tu.

Ne najednom, već postepeno, iako se činilo brzim, stadohu uskoro padati pahulje snijega, a oko Samuela i djevojčice kamenje zida, poda i stropa počne se lediti i pucati. Bez ikakva zvuka, baš kao što je čitav taj prizor i bio.

Nije prošlo mnogo prije nego je snijega toliko napadalo da je prekrrio čitavo to dijete, koje se nije micalo i, baš kao što je i mislio da će se dogoditi prije ili kasnije, Samuel pred sobom djevojčicu uskoro više ne vidje. Umjesto nje, sve bijaše snijeg.

Negdje tada on osjeti da se ponovno može micati, a sekundu kasnije i govoriti.

Nije trenutka više čekao; on se stane probijati kroza snijeg do mjesta gdje je donedavno djevojčica bila, rovajući rukama, vičući njeno ime. "Joanne! Joanne, molim te...! Joanne...!" Ali javljao se nije nitko.

Kad je konačno došao do nje, on je kopajući rukama mislio da će ju osloboditi ralja snijega, da će ju očistiti. Ali bilo je kasno. Ovaj svijet nije bio svijet u kojemu se takvo što moglo dogoditi. Djevojčica je bila razasuta sa

ostalim snijegom, kao milijun malih, šarenih pahuljica, a Samuel sve što je mogao bilo je da shvati da je sve tek san, baš kao i u stvarnom životu svih tih godina, da ona nije tu, i da sve što preostaje jest nadati se da će se uskoro probuditi.

I tako Samuel Gide proveo je još jednu noć od onih više od dvije tisuće noći koliko je proveo u logoru okovanim snijegom negdje u Sibiru.

* * *

Sibirske noći nisu se razlikovale od noći sa ostalih mjesta Zemlje, jer onaj koji je slomljen i pati, on pati ma gdje bio, i sasvim je svejedno čovjeku bio na najljepšem ili najružnijem mjestu ako je njegova unutrašnjost ružnija od svake stvarnosti. Samuel Gide nije patio, jer iako nije bio pri sebi, on nije bio slomljen. Da ga se pitalo zašto, sigurno bi on sam na to odgovorio: "Zato što se nema što više slomiti." Ali to bi bila laž koliko i istina. Bilo je nešto što se dalo slomiti, a što je činilo čitav svijet tog čovjeka, i što je, kako se činilo, svakim danom postajalo sve slabije i slabije, a to nešto bilo je sjećanje na Joanne Beckett, djevojčicu čijeg se lica on sada više nije mogao pravo ni sjetiti, ali koja je bila njegovo sve. Nije bila ljubav to što je on osjećao spram nje čitavog svog života, a to nećemo tako nazvati tek stoga što je ljubav kada nekako preslaba riječ, suviše takoreći isprana kako bi pravilno opisivala sve to.

Radije, u pitanju je bio razlog življenja, razlog za nastavljanjem dalje. Makar to i bio tek puki udisaj i izdisaj, volja, eto, za tim, za udisanjem smrada ljudi nagužvanih u drvenoj baraci usred snježnih planina, volja za suzdržanošću od plača i vriska, i tu i tamo kimanje glave kad bi ga netko nešto upitao, i prihvaćanje stavljanja splačine u usta koju bi pred njega već stavili jednom kad bi bilo vrijeme za jelo – makar nastavljanje dalje bivalo tek to, ali i to bijaše više od odustajanja.

Samuel Gide znao je da ondje uopće nije ni trebao biti, ondje među ljudima koje čak ni on više nije mogao smatrati ljudima, ali za razliku od svog narednika, koji se trudio objasniti čuvarima da su oni francuski vojnici kojima su oduzeti dokumenti, što je dokazivala sada tek njihova uniforma, Samuel jednostavno nije mario. A i da jest, vjerojatno bi mu se dogodilo isto što i naredniku: bilo bi mu rečeno da je Nijemac odjeven francuskom uniformom, i odveden negdje drugdje, gdje neće stvarati buku.

Sudbina njegova narednika Samuelu je bila nepoznata, baš kao što su, uostalom, i sudbine svih drugih ljudi koje bi čuvari odvodili svakh par tjedana bile sve samo ne poznate, no čak i da jest bilo od onoga što je taj čovjek poznao, Samuel svakako ništa poradi toga ne bi mogao učiniti.

Sve što se moglo činiti bilo je ono što su čuvari i nalagali da se čini, a to bijaše rad, od kopanja zemlje, razbijanja kamenja, piljenja balvana, do

prenošenja svega toga, zajedno sa kojekakvom rudom, kilometrima i kilometrima kroza snijeg i blato od mjesta do mjesta. Sve ostalo bilo je neobavezno, čak i preživljavanje.

Umor i strah katalizator su najvećih ideja, ali kada je čovjek preslab da uopće više osjeća umora i straha, on ni ideje ili ikakve težnje više ne može imati, i sve svakoga dana i večeri ostaje nekako isto, kao ista slika duplicirana i pojavljivana na kakvoj filmskoj vrpici iznova i iznova; hodanje i promatranje žuljeva tokom dana, ležanje i opipavanje žuljeva tokom večeri, sve prekinuto sa tu i tamo kakvim snom koji bi na trenutak prekinuo stvarnost – snom, dakako, obično daleko gorim od same stvarnosti.

Njegovi prijatelji, Pierre i Nikolaj, koji su mu bili u vidokrugu mjesecima, vjerojatno i godinama, i uz koje je lio znoj, jeo, smrzavao se i spavao, bili su jednaka ophođenja spram svega oko sebe kao i on, i čuti izgovorene riječi kraj njih, makar i jednu riječ u dan ili dva, bilo je strašno koliko i neobično. Nije znao kada točno – nije mogao natjerati um da se sjeti – ali tek u jednom trenutku, godinama, činilo se, nakon što su došli u logor, šutnja je bila prekinuta. Morala je biti prekinuta, zapravo, jer ono što je gadnije i teže od šutnje u jednom je trenutku, tako iznenada, tako nemilosrdno, kanda su oni tek životinjice a ona njihov grabežljivac, bolest naime, ogrnuta smrću pokucala na vrata, i ne čekajući da ih itko otvori ona je sama ušla i zagrlila jednog od njih. Nikolaj, šibicar, bio je taj kojeg je zagrlila.

Mnogo patnje, mnogo boli, dan za danom, težnja za vriscima. Ali vrisci ipak bijahu zatumljeni, jer on nije htio i batinom dobiti po rebrima uz povik da se utiša. Krv, sluz, smrad, sve to izlazilo je iz tog čovjeka podsjećajući ga sada koliko je i samo postojanje zapravo krhko, koliko je pojedinac zapravo nebitan. Samuel mu je davao dio svoje hrane, nadajući se da će mu time pomoći, ali Nikolaj je povraćao i pljuvao i svoja i tuđa jela.

“Ja više nisam od ovoga svijeta, Samuele Gide...”, on je šapnuo jednoga dana ili večeri dok je promatrao svojim vodenastim, sluzavim očima mladića obraslog bradom, kao što je i sam bio, usred barake pune umornih i gladnih ljudi. “Moje tijelo govori mi da ja tu više ne pripadam... Nema smisla davati mi hranu, kad i sam znaš da neću preživjeti...”

Samuel mu je pokušao odgovoriti, ali Nikolaj njegove, kao ni Pierreove riječi, nije mogao pratiti. On je buncao, nije bio pri sebi, a bilo je upitno je li ih uopće i vidio, i je li se, izgovarajući njihova imena, njima i obraćao. “Bio sam tek čovjek...”, on je rekao, vadeći riječi iz najcrnijih dijelova svoje duše i nižući ih kao biserje u ogrlicu, sigurno, sasvim sigurno znajući da su mu posljednje, “... a sada nisam čak ni to.”

To bijahu riječi izgovorene od strane šibicara Nikolaja, kojih se Samuel Gide sjećao ostatak svog života, a koje bijahu njegove posljednje.

Sljedeće jutro ledeno je mršavo tijelo iz barake bilo odvedeno, i bačeno

tko zna gdje.

* * *

Joanne... Joanne... Uopće je neobično, mislim, dok promatram ovaj svoj truli drveni krevet, osjećam njegovu hrapavost i vlagu na svome licu, na svojim usnama, i dok mi njegova tvrdoća drobi sada već i suviše slabe mišiće i kosti, uopće je neobično što te se i dalje mogu sjetiti, makar i kroz ovu maglu što je nekoć predstavljala moja sjećanja... Ljudi oko mene, Joanne, oni će umrijeti kao i ja. Umrijet ćemo kao Nikolaj. I svece pitaj hoće li nas uopće udostojiti i bacanja u raku, ili će nas tek ostaviti ovdje da trunemo zajedno sa ovim savijenim daskama. Vjetar, Joanne, da samo možeš osjetiti ovaj vjetar, čuti njegov fíćuk, i znati da ako pojedеш daske, da te od njega ništa neće braniti. Pojesti daske... Da imam snage, bih li to učinio? Bi li time nadomjestio hranu koju ne dovode, koliko već... Pierre, koliko ju dugo ne dovode...? Pierre...? Molim te, čuj moje misli. Molim te...

“Pierre...” on prošaputa.

Nekoć tako moćna, tako snažna, a sada bijedna i slaba prilika ležeći na krevetu do njegova, krevetu od smrvljenih i vlažnih dasaka, pogleda ga svojim praznim očima, te progovori: “Reci, Samuele.”

“Želim znati, Pierre... Molim te... daj mi na to odgovora...”

Pierreovo mršavo, upalo, blijedo, zaraslo lice pitanje je čekalo tako strpljivo, polako udišući i izdišući ustajali zrak tokom čekanja, i tako kanda neljudski, da se Samuel na trenutak upitao nije li pitanje koje želi postaviti upravo i moguće postaviti tek tom tišinom, tim pukim pogledom između njih dva, pogledom koji je govorio tako malo, gotovo ništa, a opet tako puno da se činilo da je mogao ispuniti sve knjige svijeta. Da, činilo se, pogled je govorio strahotno malo i mnogo, jer je i pitanje bilo tako maleno i ogromno u isto vrijeme.

“Reci mi, Pierre... gdje je pad ljudi?”

Udah, izdah, blago nasmiješena usta, ali pogled na rubu suza, to bijaše ono što se pred Samuelom nalazilo, a što je predstavljalo njegova prijatelja Pierrea, čovjeka od svih ljudi uz kojega je sada prolazio kroz samo dno svoga postojanja. “Kad bih znao, Samuele... Vjeruj mi, rekao bih ti.”, on odgovori i na svoje se koščato rame nasloni. “To je sve što ti mogu reći. Dalje samo mogu govoriti neistinu.”

“Uvijek...”, Samuel prošapće, nasmiješivši se usput kako se sjetio nekih starih, gotovo u potpunosti zaboravljenih čuvstava pod toliko prašine zatrpanih u njegovu umu, “uvijek sam, Pierre... Da... uvijek sam volio da mi lažu. Laži mi, pa da se barem i na to nasloniti mogu.”

Pierre ne mogaše više ležati naslonjen na rame, pa se sruši na leđa, ne zatvarajući oči dok mu je pogled gledao spram stropa daščare u kojoj su se

nalazili sa toliko mnogo ljudi. Njegovo lice bijaše prljavo. Pogled mu nije govorio baš ništa. “Pad ljudi ne znam gdje je, jer zaboravio sam kada smo kraj njega prošli.”, on je tada rekao. “Padamo već dugo, Samuele... Čini mi se i nepodnošljivo dugo.”

“Nazire li se kraj?” jedva čujno Samuel izdahne, jer nije se usuđivao te riječi glasno izgovarati, s obzirom da je čak i najtišim šaptom činio da mu se um stane nadati povratku starim svjetovima, starim vremenima, vremenima, da, koja bijahu kaos i siromaštvo, nešto što bi prosječan čovjek smatrao uvredom svoga dostojanstva kad bi ga se zatražilo da to bude njegovom okolinom, ali što je ipak bilo sve što je Samuel imao. Sirotište i Joanne. Ili samo Joanne. Ili samo povjetarac koji bi ju okrznuo.

Njegov prijatelj na to pitanje nije odgovorio. Od umora on je zaspao. Tog dana Pierre je radio predugo čak i po mjerilu logora. *Nadam se da sanjaš pandurovu kćer, prijatelju*, Samuel je pomislio, i sam se okrenuvši na drugu stranu i polako stavši tonuti u san. *Nadam se da ćeš joj se vratiti... Preživjet ćeš, a ona te čeka... Ta nije sve svijet Alekseja Zanreva. Ima i dobrog u ovom svijetu. Barem vjerujem u to. Da... ja u to vjerujem..*

* * *

Bio je jedan od dana, nije se mogao sjetiti koji, kao niti je li se uopće i dogodio, u kojemu se Samuel upitao nije li refleksija svekolikosti znati čekati. Nije li refleksija svekolikosti moći promatrati svoje propadanje, slušati svoje udisaje i izdisaje, milijune njih, u njihovu redanju kao da čine nekakav beskonačni niz koji ide spram nečega maglovitog, provalije možda, ili ludila pak, i u svemu tom uviđanju ostati, ne stalozen, ne sabran, ne čak ni i dalje na nogama, ali tu, tu, čini se, iako ležeći i nemajući snage nizašto, i dalje spreman na još.

Vrijeme je gazilo Samuela svojim teškim čizmama, šutalo ga, gonilo naprijed, kroz dane i dane, za Samuela odavno već nebrojene, čineći sa svakim proteklom od njega pojavu oronuliju, neljudskiju, manje slobodnu... A on je i dalje čekao. Čekao što točno? Kako su sve što je imao bila tek maglovita sjećanja i odavno potopljene nade on je znao da ako i jest nešto čekao, to nešto dočekati bilo je nemoguće. Stvari za kojima je sezao rukama bijahu predaleko, već i s onu stranu mogućeg i stvarnog, i sve se činilo da se nikada neće vratiti.

Patnja je besplatna, ali pad košta. Zato čekam. Čekam jer pad si priuštiti ne mogu. A i ta sjećanja, ona su bila suviše draga, makar i bila jedva postojeća, kako bi ih zaboravio. Joanne... kad je onaj koga čovjek voli sve što taj čovjek ima, tada odustajanje nije moguće... Ono je preskupo. Joanne... koliko je godina već prošlo? Koliko je nada izgorjelo? Postojiš li više...? Joanne... evo me, da, izgleda, evo me opet pred pomisli

do koje dolazim kad mi se učini da mi duh nema više niti jednu kap krvi da iskrvari: Joanne, jesi li ikada i postojala?

Dan za danom, patnja za patnjom, ne zbog logora već zbog samog bivanja Samuelom Gideom, čovjekom koji iz vjernosti jednoj osobi nije prezao od odlaska i u najdublje dijelove postojanja, dalje od najdaljeg pakla, naime u samoga sebe, ne na putovanje, već na rub pada, i promatranja kako bezdan pada prodire kroz njega drobeći mu nutrinu, kao dijete što bode lutku pribadačama, uza smijeh, ubadajući i ubadajući, i poziva ga da mu priđe, da se u njega baci... i unatoč svemu ne dopuštanja samome sebi da padne.

Nije bilo vrijeme to što je činilo Samuelov pakao, pa čak ni logor u kojemu se nalazio, ni sve te patnje kroz koje je prošao svih tih proteklih godina – ne, bio je to on sam. On sam, znao je, mada nije htio to znati, bio je uzrok svake svoje nesreće. On sam gazio se je i mučio. I jednako kao što je znao to, unatoč svemu, znao je i da ta njegova patnja nije bila patnja vezana uz ikakav prostor ili ikakve ljude, i činjenica se jasna poput izlaska sunca pred njime nalazila: ma gdje i kraj koga bio, patnja je bila neminovna.

Je li istina, Joanne, da bih patio i da sam sam sa sobom, bez ikakva mučitelja kraj sebe? Da bih patio i uz tebe? Bojim se na to odgovoriti, a ti, koja si tek moja mašta, na to odgovoriti ne možeš... Uistinu, Joanne, ja sada uviđam to... ništa nije toliko nepravedno etiketirano kao ono što zovemo smrt. Pomućenost uma, nemogućnost oslanjanja na samoga sebe, to je ono što je najstrašnije, to je ono što je dostojno straha, ne smrt. Joanne, on se pitao, Joanne, vrtlog je misli u meni, beskonačan vrtlog, čini mi se, a sve se pitaju... gdje je kraj svemu ovomu?

20.

U bajkama, nada inspirira. U stvarnosti, okrutno zadirkuje. Toga je Samuel Gide bio svjestan i stoga taj čovjek nije bio čovjek mnogih nadanja. Svaka bol koja je spram njega išla, svaki val tog oceana patnje, sve to on je prihvaćao. Nije se nadao. Nije se mogao nadati. Samo se pitao tu i tamo koliko li će još to trajati. Ne poradi patnje, već poradi sebe. Koliko jedan čovjek može izdržati, to se on pitao, a ne koliko patnje još iza obzora ima.

A jedan čovjek, činilo se, mogao je izdržati mnogo, bez obzira što se svake provedene sekunde činilo da će baš tada pasti. Glad, žeđ, umor, bolesti... sve to on je preživljavao, često i protivno svojoj volji, i ma koliko ne htio, on je dolazio do zaključka: *Čovjek je otpisan tek kad mu ni bol više nije izvor snage.*

Samuel nije znao koliko vremena je proveo u logoru. Ne stoga što to nije mogao doznati, jer lako je mogao, već stoga što nije imao želju za tim znanjem. I bez opisivanja provedenog vremena riječima, on je znao da ga je prošlo previše.

Ljudi koji su se nalazili oko njega njegova posljednjeg dana provedenog u logoru nisu bili oni ljudi koji su tu bili prvog dana. Bijahu to neka nova lica. Nova, ali jednako izmučena. Pierrea tu više nije bilo, kao ni ijednog od njegovih suboraca ili barem neprijatelja – svi oni, jedan po jedan, otišli su odavno, negdje daleko, tko zna gdje. A možda i nisu oni otišli, već on, samo se premještanja nije mogao sjetiti. To je lako bilo moguće, jer posebnost zatočeništva i jest u tomu što ljudima nakon nekog vremena oduzima taj luksuz oslanjanja na same sebe.

Ali bilo kako bilo, sve to više i nije bilo važno, jer posljednji dan svakako je u konačnici pred Samuela došao, ma koliko ga malo on bio svjestan, a uz taj dan i riječi: “Šest godina, Samuele. Šest godina proveo si ovdje. A sada si slobodan.” Čije to riječi bijahu, Samuel niti je znao, niti je ikada više dobio i priliku da dozna, jer jednom kad je konačno dobio dopuštenje napustiti onaj kompleks baraka, i jednom kad je pošao sa stražarima i ostalom šakom ljudi što je odslužila svoje vrijeme do najbližeg naselja, svaka želja da se ondje ikada više vrati u njemu je bila uništena i sahranjena. On samome sebi tu priliku je oduzeo.

Bio je to kraj još jednog dijela njegova života. Što se Samuela ticalo,

bilo je to tek još jedno zrno soli posuto po njegovim ranama. Samo što je, eto, ovo zrno bilo kanda veličine čitavog svijeta.

Osjećam, rekao bih... da sam konačno slomljen, bijahu njegove misli kad je prešavši nekoliko desetaka kilometara njiva i šuma sa tih još nekoliko slobodnih ljudi u dronjcima između par vojnika napokon ušao u neko mjestašce.

Jednom kad su se ondje našli, vojnici s njima više nisu imali ništa. Stoga su se udaljili i izgubili iz vida već nakon prvih nekoliko minuta, ostavivši time bivše zatvorenike, sada slobodne ljude, da u svojoj slobodi uživaju stojeći na mjestu i bez riječi pilje u svijet oko sebe. Samuel je bio jedan od njih i kraj njih se nalazio, i tomu što je tada zavladao, tom osjećaju koji je tu bio tih par minuta, tomu se ni on sam nije mogao oduprijeti. Naime, poriv za činjenjem ničega, makar nakratko, jer više potrebe za grčevitim držanjem za život nije bilo. Poriv za ispuštanjem svega i upijanjem tog stanja svim svojim bićem, stanja koji ne postoji i koji je, kao i sve, uistinu tek iluzija, a kojeg su veliki mudraci nazvali slobodom.

Vratit će se, vratit će se svaki čas, i ubit će nas... nešto kao da je u njima govorilo, a oni su bez obzira na to stajali mirno, poput bespomoćne djece, baš kao što i izgledaju ljudi otuđeni od dostojanstva. Ali vratio se nije nitko, a razići se valjalo, prije ili kasnije.

Samuel bijaše od onih koji su otišli kasnije. Štoviše, on je otišao posljednji.

* * *

Jednom kad je došlo vrijeme za odlazak, on nije znao kuda ići, niti ima li uopće ijednog puta na ovome svijetu po kojemu on hodati može, ili je svaki put njemu strani, neprijateljski put, put koji ne želi da ovaj po njemu hoda. Ali ići se naprijed moralo. Zašto? Samuel Gide bio je preslab da bi o tomu razmišljao.

Kuće, snijeg koji se topi, blato, blijeda lica, bijeda... to bijaše sloboda. To bijaše ono za čime je svaki od zarobljenika oko njega, pa i on sam, svih ovih godina žudio. *Ljudi... Zanimljivi strojevi od mesa što dišu. Odratni ste, ali jedino što imam. Jedino što me čuva od zvijeri i noći... Istražio sam vašu niskost... To jest tražio sam ju, gledao gdje joj je kraj... ali kraja joj nisam našao. Zanimljiva stvorenja, uviđam... sposobna padati i padati, iz nižeg u niže...*

To bijahu misli Samuela Gidea nastale onda kada, da se tog čovjeka pitalo kako li se uopće zove, on vjerojatno ne bi znao odgovoriti, jer toliko slomljen, toliko moglo bi se čak reći i naživljen taj čovjek je bio. Postoje trenuci u ljudskom životu kada razum čovjeku predstavlja luksuz koji si on ne može priuštiti. Jer valja znati da razum, kao i toliko toga u životu jednog

čovjeka, često ovisi samo o tomu može li si ga čovjek priuštiti ili ne. Mudar čovjek ne smatra da će mu mudrost trajati vječno, stoga su mudri ljudi obično spremni za te trenutke. *Ali čovjek konstantno rušen na koljena, konstantno gažen od strane svijeta, kojemu se trenuci u kojima se mogao za nestajanje razuma pripremiti nikada nisu pojavljivali pred očima, što njemu pričinja rješenje?*

“Íci naprijed...?” Samuelove usne oblikuju pitanje, a njegov umorni pogled nazre kroz maglu udaljeni vlak, spreman za polazak.

* * *

Bila je vjerojatno sreća u pitanju što iako je vlak bio spreman da to mjestasce napusti, roba koju je trebao prevesti nije, jer Samuel se stoga baš na vrijeme stigao ponuditi da pomogne natovariti gotovo čitava dva odjeljka nekakvim teškim vrećama ako vlakovođa pristane prevesti i njega kuda god je već vlak išao. Njegov prijedlog bio je prihvaćen, i jedva dva sata kasnije on je umoran, gladan i žedan, ali ipak kud i kamo zadovoljan, kraj vreća u jednom od tih odjeljaka sjedio i osluškiavao dok je vlak polako odmicao.

Čitavo tijelo Samuela Gidea treslo se, jer on nije ništa pojeo ili popio nekoliko dana, a sada je pomogao učiniti posao kojeg iako nije suviše teško učiniti bilo, njemu bijaše gotovo nemoguće. Otkud je uopće našao snage za to, on kanda je znao najmanje od svih. Ali to je svakako bilo nebitno. *Vraćam se, što god to bilo čemu se vraćam... Ali vraćam se... I to mi se čini, Joanne, najvažnijim... Joanne...? Koliko dugo se tebe nisam sjetio... Koliko dugo nisi bila čak niti dio mojih misli... Oprosti mi zbog toga, Joanne, iluzijo moja, zbog toga što bijah, izgleda, preslab da i umišljam... A vidim... vidim i da sada isto dolazi, da me i sada san lovi... Ako je to uopće san, i ako se uopće ikada više probudim...*

Ali to ipak nije bio konačni san Samuela Gidea, i on se jest probudio, bez obzira što se probudio tri dana kasnije. Spavanje bez ikakvih snova, neprirodno dugo, štoviše, toliko dugo da se više i nije moglo nazvati spavanjem već komom, već tom čovjeku bijaše poznato, čak i blisko, no isto nije bilo i sa drugim ljudima tog vlaka, pa, nakon što su barem pet puta zaredom tokom ta tri dana zaustavivši vlak i provjerivši njegove vagone zatekli Samuela kako i dalje spava, oni nisu mogli drugo no da osjete zabrinutost. Ali srećom su ga uvijek puštali na miru, ostavljajući tek tu i tamo kraj njega kakav komad kruha, u slučaju ako se probudi da ima što pojesti.

Kad se Samuel konačno probudio, pola tih kruhova bijaše tvrdo, a sva su imala miris i okus hrđavog željeza. On ih je pojeo unatoč tomu, svaki komadić kojega je kraj sebe ugledao. Zubi su ga boljeli dok je jeo, i što je duže jeo, to mu se hrana više gadila, pa se kasnije čak morao da jede tjerati; trpati kruh u usta kao da je samome sebi mučitelj. Bilo je teško, nakon svog tog vremena, činiti nešto što ljudi obično čine bez treptaja. Njegovo tijelo već odavna nije bilo naviknuto na takav način ophođenja i takvu hranu. I upravo stoga on se nije začudio kad je niti pet minuta nakon što ga je pojeo, isti kruh stao iz jurećeg vlaka povraćati.

“Još samo malo...” on je rekao ne mogavši od buke vlaka čuti vlastiti glas dok si je podlakticom brisao usta od bljuvotine, *još samo malo...* nastavio je sada sa mislima umjesto govorom, *samo još malo...* Tri puta je dakle pokušao, ali nikako nije mogao dodati “i kući sam”.

Umjesto toga, on prozbori: “Patnja je, dakle, to... Patnja je umjetnost života.” te se vrati svom mjestu do metalna zida, i nastavi sa onime što bi neki nazvali spavanjem, drugi komom, a Samuel mučenjem.

* * *

Sljedeći se put probudivši, ako se uopće ono što je tomu prethodilo i moglo nazvati spavanjem, Samuel se našao osjećati jednu novu bol, jednako gotovo sasvim neizdrživu kao i sve ostale boli koje je osjećao, i jednako neprihvatljivu kao bol pred kojom bi posustao kao i sve ostale boli: bol u njegovu stomaku. Agonijom bi se to dalo nazvati, to što je Samuel u sebi

osjećao, i poradi toga on se čak i grčio i valjao u svome umu – ali ništa si takvo u stvarnosti on nije mogao priuštiti, pa je sve što je činio stoga bilo mirno sjedenje i promatranje tame vagona.

Teško je vratiti se normalnosti ljudi onomu komu je i suviše dugo sama čovječnost bila oduzeta. *A normalnosti ljudi moram se vratiti, ako se želim vratiti tebi, Joanne...* Bila je to zanimljiva pomisao. Obmana. Nemogućnost koje je Samuel Gide bio svjestan. Ali natrag se nije moglo, a naprijed nije imalo kuda drugdje.

Nekada su iluzije sve što čovjek ima. Samuel Gide, eto, bio je čovjek kojemu su preskupe postajale čak i one. On se nije pitao što će li činiti čak i ako se jednom konačno susretne sa Joanne, ako ju uopće ikada i pronade i prepozna. Takvo što pitati se bilo bi previše za njegovo slabo, jedva i živo biće, i takvo što značilo bi sigurno uklanjanje i posljednjih slamki na kojima je njegov život visio. Negdje tada on se stao pitati i što ako ga uHITE radi onih ubojstava, zbog čega je i napustio Pariz prije toliko godina, ali tomu je dopustio da ode u zaborav već sljedećeg trenutka. Da ga itko radi toga uHITI već je odavno prestalo biti moguće, on je bio svjestan, jer previše se toga u međuvremenu dogodilo i previše je vremena prošlo čak i kad bi postojali kakvi dokazi da je on taj koji je ubio. Nije suviše moguće, zapravo, to bilo ni samog tog dana kada se incident dogodio, ali on je taj grad sa glumcima napustio unatoč tomu. Tada možda nije shvaćao, tada se možda nije htio suočiti sa tim, ali sada je uviđao, sada dok mu je biće bilo na koljenima: on nije bježao radi ubojstava, već da pobjegne od samog svog starog života, i svega onoga što je okruženje tog života činilo.

Ne krivim te, Samuele, neke su riječi u njegovu umu počele tada govoriti, za koje on nije znao pripadaju li njemu ili njegovoj voljenoj iluziji, Joanne Beckett. *Bio si dijete. Drugačije se nije moglo. Bijeg je katkad najhrabrija stvar koju se može učiniti...*

“Ali sada se vraćam.”, prekinuo je misli govorom, nakon čega je otvorio oči.

Nešto tada glasno zazvoni, a on pred sobom, u svojim rukama, iznenada ugleda pušku usred ispaljivanja metka, a sekundu kasnije i pogled mladog Nijemca kojega je ta puška propucala, i život koji se u tom pogledu gasio. Vizija nestade jednako brzo kako je i nastala, a Samuel uvidje da je zvuk u pitanju bila truba vlaka.

Zadrhtalim rukama on tada opipa svoje hlače. Bile su suhe.

“Vraćam se, Samuele. Ali sve manje mi se čini da se vraćam ja. Nešto drugo to je što se vraća. Ali ja... Bojim se da smo sebe izgubili negdje iza... Negdje...”, nastavi šaptom polako se spuštajući u ležeći položaj na boku, “... Negdje daleko.”

22.

Samuelu Gideu bilo je rečeno da se nalaze jedva tjedan dana pred Božićem onda kada ga je vlak ostavio na konačnoj stanici, odakle je morao nastaviti hodom sam. To mu bijaše rečeno na sljedeći način: “Božić je za par dana, ali svejedno, sretan ti Božić, mladiću, i neka te prati sreća kuda već ideš!” Riječi su te pripadale čovjeku čije je vreće Samuel pomogao natovariti u vagone. Na njih je Samuel odgovorio tihim zahvaljivanjem, nakon čega se okrenuo spram kolodvora i sa svojim hodom započeo. Vlak je par desetaka minuta kasnije nastavio dalje, ali Samuel je tada već bio suviše daleko da to čuje ili vidi.

Kao i uvijek, Samuel Gide nije znao u kojem se gradu nalazio. Doznavanje toga zahtijevalo je tek jedan pomak glavom i pogled u daljinu, ili možda postavljanje pitanja najbližem čovjeku, ali on to nije htio. Postoje ljudi koji ne mogu biti slobodni. Takvima izgubljenost predstavlja način da se barem osjećaju slobodno. Samuel se smatrao od tih ljudi, i kao ti ljudi on je volio biti izgubljen. I ne samo grad, već ni državu, pa čak ni kontinent na kojemu se nalazio on nije poznao. On je bio izgubljen koliko je samo to mogao biti. Bijaše to, činilo mu se, nekakav maleni dar svemira, njemu, Samuelu Gideu, dar iluzije slobode od onoga što nazivamo stvarnost.

Snijeg je padao, a on je hodao naprijed. Nije vidio, nije znao, nije mislio kuda. Tek je išao, išao i išao... a onda se, našavši se ispod jednog crnog mosta, gdje nije bilo toplo, ali eto barem nije bilo snijega, kao ni ljudi – što mu je pružalo čak i izvor snage – zaustavio. A nakon što se zaustavio, onda je i legao. Sklupčan, izgubljen, gladan, ali skoro, jedva, jednim malim dijelom, mrvu, mikroskopski, čak i sretan.

* * *

Ujutro se probudio prekriven tankim nanosima snijega, kojim ga je vjetar tokom večeri pokrio tako nježno da ovaj to nije ni primijetio. Jednom kad se probudio, on nije otvarao oči ili uopće pomicao tijela nekoliko desetaka minuta, jer, kao što si je kasnije morao priznati, imao je osjećaj da je mrtav, a ako nije mrtav da umire i da treba učiniti sve kako taj proces ne bi prekinuo. Snijeg ga je kanda izjedao, čineći da mu tijelo osjeća sve manje, a i ono malo što je osjećao da bude bol. Ledeni zrak nije mogao reći udiše li

on, ili je zrak strujao njime sam, poput kakvog djeteta što trči među grobovima. Što se svih ljudi svijeta ticalo, a možda i svijeta samog, on je bio mrtav. Što se njega samoga ticalo, sa čime se hrvao tih nekoliko desetaka minuta, i što ga je u konačnici dovelo da uz bijes i tugu otvori oči, ni smrt ga nije htjela.

Neobično je to, biti sirotinja i za smrt.

Minute što su uslijedile bile su mješavina gorčine i samoprezira, jer iako se nije moglo reći da je to učinio doista, svim svojim bićem, jer u suprotnom nikada ne bi otvorio oči, on ipak jest tokom proteklih trenutaka pustio nadu da ide, i time prestao smatrati Joanne vrijednom svega toga – pa makar Joanne o kojoj se i moglo razmišljati nije bila mnogošto više od blijede sanje i sjene osobe koju je prije toliko mnogo godina poznavao. *Ali ona ipak postoji! Ona ipak diše! Ona i dalje hoda svijetom koji ju šiba možda i stotinama puta jače i krvoločnije nego mene. Osjećam želju za smijehom pred svojom prašinom od nada, ali... kakve li su tek njene? Ima li ih ona uopće?* misli su se kovitlale Samuelom poput vjetra oko njega, jednako ledene, jednako bolne, ali ipak utješne, jer nagoviješale su buđenje neke nove snage u njemu i odluke da ipak ne odustane.

Bio je to drugačiji pogled na svijet, pogled uz misao da je on možda, ipak, barem malo, potreban tom svijetu ili nekome što njime hoda. Da netko treba njegovu pomoć. Pogled na svijet taj bijaše lažan, plod laganja samoga sebe, čak i jednim velikim dijelom djetinjast, on ne samo da je to znao, već je, činilo se, i čitavo njegovo biće ponavljalo to u njemu iznova i iznova, ali Samuel Gide nije imao mnogošto drugo. Štoviše, jedino što je imao kraj tog bio je taj snijeg, i taj most, i možda nada da će ga ako dovoljno puta pokuša, u konačnici smrt ipak u snu uhvatiti.

On je stoga ustao, otrešao snijeg sa sebe, pridržao se na trenutak za betonski most da se ne sruši od vrtoglavice, i nastavio kroz maglu dalje.

* * *

Njegovo hodanje radije se dalo nazvati teturanjem, a njegov pogled, kojim je gotovo beživotno ovlaš promatrao ostatke rata u obliku ruševina i melankolije na ljudskim licima, mnogi i ne bi nazvali ljudskim, ali da, ipak, dragi čitatelju, riječi "nastavio kroz maglu dalje" opisivale su ono što se tokom tih trenutaka događalo sa točnošću. Samuel Gide možda nije znao u kojem se gradu nalazio, ali znao je u koji je grad htio doći. Bio je to Pariz, taj grad kojeg je mogao vidjeti u svojim mislima, i ka kojemu mu je srce sezalo i tjeralo ga da pruža nogu pred nogu. Pariz, kojega se jedva i sjećao, osim možda pokoje ulične lampe i kamenja kaldrmi.

Nije ono što je vidio, činilo mu se, za života u tom gradu bilo to što ga je njemu privlačilo, već osjećaji, sreće, nesreće, mješavina svega – čuvstva

tog mladića koji, ako je suditi po onomu što je u duši svojoj osjećao, već odavno mladić više nije bio. I najveće čuvstvo od svih, dakako, ali toga napomenuti i nije bilo potrebno. Jer se podrazumijevalo. Jer mu nikada um nije ni napuštalo: Joanne. Hodnika se Samuel sjećao, i Joanne na njegovu kraju. Malena, nevidljiva svima osim njemu, uplakana, promrzla...

Joanne...

Njegova čuvstva u svojoj snazi miješahu se sa stvarnošću, i sve teže postajalo je razaznavati jedno od drugoga. Hodnik i snijeg, zidovi sirotišta i zgrade, sve bijaše isto, nekako jednako uznemireno, kao zrcaleća površina kakvog jezerceta u noći. *Jezerceta uznemirenog svim nadama koje su u njega pale*, mislio je on, *ali ne potonule, jer dna nisu našle*. A Joanne, to najveće sjećanje od svih, temelj i njegove stvarnosti i njegovih misli, bila je svugdje oko njega, i nigdje, kao dah, koji je tu, pa nije... pa opet dođe.

Nije znao točno gdje i kada se srušio, ali osjetio je tvrdu površinu betona prekrivenog nanosom snijega. Opet se dogodilo: nije se mogao uzdati u vlastito tijelo. On sam bijaše svoj izdajica.

I opet, kao i uvijek, netko ga je uzeo k sebi. Netko ga je spasio. Ovaj puta bijaše to neki prosjak. Kosmata prilika u izderanoj odjeći.

Pronašao je Samuela možda sat, a možda pet sati nakon što se ovaj srušio, i odveo ga do svojeg malog brloga od smeća, svojeg *onog* što je imao za podijeliti sa drugim ljudskim bićem, a što bi on nazvao svime što ima, a drugi gomilom bijede.

Samuel je svijesti došao niti pola sata nakon što ga je čovjek odveo do zaklona, ali jednom otvorivši oči on je uvidio da mu se stanje u mnogomu pogoršalo, i iako svjestan, on svoga tijela nije nakon toga mogao pomaknuti gotovo sat vremena.

Sve što je mogao bilo je tiho govoriti. Čak niti suviše osjećati – tijelo jednako kao i bolove uzrokovane promrzlošću što su vladali njime. Bespomoćniji od prosječna djeteta, okovan potrebom za pomoći svijeta, a opet pomognut onime koga je svijet odbacio.

“Hvala ti.” bilo je prvo što je Samuel tom nepoznatom čovjeku kazao.

To je izrekao iako nije mogao znati je li plan prosjaka bio tek ga spasiti, ili činiti još što sa njim; djela, naime, kakva se daju naći samo u asortimanu jednog ljudskog uma, a koja bi učinila da požali što nije umro ondje na snijegu. Prosjak mu nije odgovorio, ili barem Samuel odgovora nije čuo, već mu je tek u usta na njegove riječi gurnuo koru kruha.

Vjerojatno tjeran instinktom, Samuel isprva pusti da mu kruh ispadne iz usta, ali vidjevši to prosjak mu hranu u usta vrati, pa se on ipak potruđi pojesti ga. Kruh bijaše pljesniv, djelomice namočen vodom, koja je imala okus snijega, ali Samuel za razliku od posljednjeg trenutka kad je jeo kruh, onda još u vlaku, radi njega nije osjećao mučninu.

“Molim te...” ne znajući niti što točno moli, Samuel je pokušao

progovoriti, ali prosjak ga nije slušao, već mu je u usta stao gurati sljedeći komadić kruha.

Trajalo je to gotovo deset minuta, to hranjenje od strane čovjeka koji nije govorio. A jednom kad je završilo, nastupila je tišina.

Prosjak se ne udalji, već ostane sjediti kraj Samuela. On se na to nije obazirao, jer negdje tada njegovo tijelo ponovno je polako počelo osjećati, što je značilo da mu se tijelom stala širiti sve manje izdrživa bol, radi čega obazirati se uopće spram ičega za Samuela bijaše jedva u spektru mogućeg.

Bila je to bol koju je već ranije u životu doživio, u logoru gotovo tucet puta, i sa kojom je čak mogao reći da je bio upoznat, familijaran – no ipak, sada, kao i uvijek, boljela je sa jednako nemilosrdnom žestinom.

Pogled prosjaka, sa kojim se Samuel trudio ne susresti, ali ka kojemu su mu oči u jednom trenutku pobjegle, govorio je da je poznavao to što je Samuel upravo osjećao. Samuel nije htio, ali ipak jest poradi toga osjećao neku vrst utjehe.

U jednom se trenutku prosjak stane osvrtni oko sebe, kanda tražeći nešto. Potraje to niti dvije sekunde, nakon čega on odustane, vrati pogled spram Samuela, te stane svlačiti svoju tanku, polupoderanu jaknu, kojom potom Samuela pokrije.

Dodatna toplina značila je više boli, ali i brži konac svemu tomu. Pak je čin tog čovjeka značio granicu preko koje Samuel ipak nije mogao prijeći bez obaziranja, pa mu se ta sposobnost kao na zapovijed vrati. *Ne sjećam se kad mi se posljednji put moj život činio vrijednim spašavanja... a ovaj čovjek ne samo da ga spašava, već ga i tjera da ide naprijed*, Samuel pomisli, stvarajući riječi u svome umu sa težinom kao da rješava zagonetku, a ne da stvara misli. *Imam osjećaj, mislim stoga... da ili je lud, ili... Ne, lud je. Mora da je lud*

Samuel tada zaklopi oči. *To je ono, čini mi se, što nas čini jednakima.*

* * *

Da ga je netko upitao bi li on tako, vjerojatno bi odgovorio da ne bi, ali nakon što je zaklopio oči on je ponovno zaspao. U snu on se nalazio na istom tom mjestu, jer san mu nije pružio ni zadovoljstvo bježanja odandje, čak ni pedalj-dva, ili možda milimetar; ma koliko, uistinu mu je bilo nebitno, samo da ga se makne. Makar ga se pomakulo i nevidljivo malo, ali barem da to on iskoristi kao temelj odmora svoga bića.

San je bio isti kao java. Bitnosti su bile jednake. Nebitnosti su bile jednake. Ali prosjak što se kraj njega nalazio, on je bio drugačiji. Umjesto da šuti kao u javi, on šutio više nije. Prosjak je sada govorio, i to ne samo govorio, već se sa njim, sa Samuelom Gideom, u jednom trenutku upustio i u razgovor.

Razgovarali su oni o mnogočemu, ispunjavajući san odjecima svojih riječi. Razgovor je bio tu, ali riječi, one kanda nisu uvijek bile razumljive.

Neke su riječi bile lucidne, ali mnoge su bile tek nešto više od nekakvih neobičnih zvukova, takoreći s onu stranu ljudskosti, na mahove, štoviše, ne samo nedaleko od toga, već upravo to: simfonije, neke tihe a neke glasne, neke kao da ih je svirao jedan instrument, a neke kao da su plod čitavih legija orkestrara.

U pitanju nije bila noćna mora. Nije to bio ni kakav lijepi san također. Priroda tog sna bijaše vjerojatno nebitna – barem nije bila bitna Samuelu – već sve što se moglo nazvati bitnim unutar njega bijaše sam razgovor koji se vodio. Kako se on vodio, pa čak i koje su riječi i jesu li uopće bile riječi to što su oni koristili ili pak nekakvi nerazumljivi zvukovi, sve to nije bilo vrijedno osvrta. Ali razgovor, povezivanje dva čovjeka, od kojih ne samo jedan, prosjak, plod sna, nije bio stvaran, već čak njih oba, taj čin bio je ono za što bi Samuel Gide tokom tih trenutaka da ga je netko upitao rekao: da, to je smisao mog života. To je ono što ja imam.

Ušao sam u tvoj život kao mendicus ex machina, Samuele Gide, što je možda čak i neoprostivi grijeh, ali unatoč tomu potrebna stvar. Potreba je moje pojave u tomu što ti je netko, makar i ti samome sebi u snu kao sada, trebao reći: Naš život više cijene drugi ljudi. To je stoga što ne cijene svoj.

Riječi koje mi upravo govoriš, Samuel je niti otkucaj srca nakon toga odgovorio, na što se sjećanje na riječi prosjaka iznenada promijenilo u sjećanje na zvuke njegovih vlastitih riječi, neistinite su, jer tvoje riječi moje su riječi. A vjerovati svojim riječima, za mene je to s onu stranu mogućeg.

Što onda misliš, Samuele Gide, što ti govore tvoje misli da je razlog kod nedozvoljavanja od strane usuda da umreš, već te sa tla uvijek svijet priskače dizati kad god padneš? Ako nije njihova mrzost spram njihovih vlastitih života... tada mora da je razlog ljubav prema tvom. Ali vjerovati u to – ne zahtijeva li to izmjenu temelja koja bi i svemir poljuljala?

Prosjake, Samuel na to odgovori, u meni vlada osjećaj da i jesi prosjak čak i u snu jer ti je takav pogled na svijet. Svemir temelja nema. Ljubav i mržnja u svemiru su ništa, kao i sam svemir. Kad sve jest, ili kad sve nije, to je stoga što je tako ili nije tako, a ne zato što netko voli ili mrzi, ovakav je ili onakav. Svekolikost je suviše velika da bi do nje dosezale naše riječi i težnje. Tvoj pojava u mom životu, kao i pojava svega ostalog, tek je još jedan val u oceanu kojim plutam ovaj svoj kratki život.

Svemir bez misli ne postoji, jer tada nema kome postojati, iz Samuelovih usta tada stanu izlaziti riječi prosjaka. A ako je misao uvjet postojanja svemira, tada je sve što se događa u svemiru, od dobrog do zloga, lijepoga i ružnoga, plod misli, stoga ne bez temelja.

Plod čijih misli? Samuelove usne oblikovale su pitanje, ali unatoč tomu iz njegovih usta počele su izlaziti drugačije riječi, riječi kanda suviše

divlje i snažne i idejom udarane prejakim bičevima, previše puta, da bi bile zauzdane njegovim usnama. Bile su to od onih riječi, činilo se, koje čovjeku koji se samo usudi pokušati ih zaustaviti mogu razvaliti usta, izbiti mu zube, jer izgovorene moraju biti:

Otkud ti ideja, prosjače, da išta što jest mari za priznavanje od strane umova? Tko ti je rekao da se svekolikost uopće i osvrće spram ideja, a kamoli da im se klanja? Sve što teče, teče unatoč svemu i bez obzira na sve. Svekolikost ne duguje nikome ništa, a najmanje nečijem umu. Pomisao da svemir može postojati samo ako ima komu postojati plod je razbuktalosti ega. Plod djetinjastog pogleda na svijet. Plod krvoločnog pogleda na svijet. A čak i strah, rekao bih, da, čak i strah od prepuštanja svemu tu je u pitanju. Ironija! Nazivaju se velikima, a tako grčevito drže se za ono što nazivaju stvarnost, i ne puštaju to, kao novorođenče dojk, i pokušavaju ignorirati, svim svojim bičem, uistinu, to znanje, taj temelj: čovjek je velik onoliko koliko se spreman prepustiti. Ironija, ponavljam! Nazivaju se velikima, a ne mogu si priuštiti ni sami sebe.

Temelji postojanja, Samuel nastavi, *temelji svega onoga što postojanjem nazivamo...* Njegove riječi tada poput vode se rasplinu u melodiju, čiji ritam nije bilo moguće ni čuti ni spoznati. *Temelji elana*, melodija se smrznje ponovno u riječi. *Svemira...* a uistinu melodija nije bila jedina koja se smrznula, već se to dogodi i sa čitavom stvarnosti oko njega, sa čitavim snom, i ne samo sa tom stvarnošću, već i sa onom iznad, stvarnom stvarnošću, u kojoj su bili stvarni ljudi, stvarni događaji, stvarni osjećaji... stvarne nade.

Hladnoća je šibala sve, Samuelu se činilo i samu hladnoću, i poradi svega toga on se tresao, ne samo svojim tijelom, već sa svime, svime, sa samom svekolikošću, a dok se tresao, svojim pogledom on je divljao, činilo se tražio nešto, stvarnost je on oko sebe gledao iz svih smjerova, iz svih kuteva, ali gdje god upravio pogleda, odakle god pogledao, sve kada je govorilo isto: *Nekoć je bio čovjek, a sada je led.*

Bile su to riječi svega, čitavog njegovog sna, svega oko njega, sve jednake, sve ista sadržaja, jednako jakih okova. *Sada je led*, odzvanjalo je pucketanje leda smrjavajuće stvarnosti čiji je bio zarobljenik.

Riječi su to bile svijeta, te riječi za koje Samuel nije znao jesu li osuda ili otkrivenje, riječi svemira, svekolikosti, samog činilo se života, i čuti ih bijaše kada nemoguće, jer bijahu suviše teške, suviše nepoželjne – jer bijahu i ponad stvarnosti i istinitosti.

Ali misao je morala biti izrečena. Unatoč svemu tomu.

Temelji svemira... on je pokušao ponovno ovladati svojim mislima, i tim mislima izbičevati riječi u rečenice. *Temelji svemira...!* ponovio je glasnije, a nakon tog puta još deset, a nakon tih deset još stotinu. *Temelji*

svemira! Sve glasnije i glasnije, bjesnije i bjesnije, on je vikao, nemajući više u sebi niti uvida u značenje tih riječi, jer im i značenje postade ništavno.

Temelji! Temelji! Temelji...! on je vikao, dok su mu se bičevi trošili a rečenice i dalje bivale tek prašina, bez navještaja da će se ikada oblikovati u išta.

On je vikao, a glas njegov tresao je svijet sna, čineći da se raspada i runi, nestaje i rasplinjava. Samuel Gide u početku je tek bio svjestan da se budi, da san oko njega nestaje, ali uskoro je počeo osjećati i svoje tijelo, hladnoću oko njega, sve bolove, drhtanje, nepravilne udisaje, vlažne suze njegovih očiju što su mu klizale niz lice.

Kao vrućicom udarano, čitavo tijelo mu se uskoro stalo tresti. Ono je bilo čitavo orošeno znojem, a vjerojatno i krvlju, ali iako toga sada bio svjestan, kao i u vezi drhtanja Samuel u vezi toga niti je išta mogao, niti htio učiniti. Sve što je on imao, bila je njegova nedovršena misao. Sve ne što je htio, već što je tek tokom tih trenutaka mogao htjeti, bilo je da tu misao dovrši. I to je bio čitav vrtlog bivanja pred njim.

Ali sve to prestalo je biti relevantno jednom kad su mu se suzne oči konačno otvorile, kad je ugledao stvarnost za koju je bio siguran da je uistinu stvarna, naime poradi njena jada i odbojnosti.

Tada su njegove oči potražile onoga koji mu je spasio život, koji mu je pomogao izvukavši ga iz snijega i nahranivši ga kruhom, onog nepoznatog prosjaka. Oči su njegove tražile, ali našle nisu nikoga. Pak mu glas bijaše toliko slab da dozvati prosjaka nije mogao.

Samuel mogaše tek govoriti tihim šaptom. A ležeći tako sam, usred ni sam ne znajući čega, on je tim šaptom stao govoriti upravo ono što je čitav svoj san pokušavao bezuspješno pojmiti:

“Temelji svemira nebitni su pred patnjama ljudi... jer bijeda čovjekova dublja je od njih.”

23.

Prosjak se nije vratio. Samuel Gide čekao ga je, ali poput zaboravljene uspomene što pripada prošlosti, prosjak je nestao, kao i njegov kaput, rasplinuo se, prestao biti, a Samuel, onaj za kojega je jedinog mogao reći da je ikada tog čovjeka i sreo, kako su sekunde, a kasnije i sati, prolazile, sve manje i manje bio siguran je li prosjak uopće ikada i postojao.

Čovjekov život, Samuel Gide je znao, nekada je toliko nesretan, toliko izgubljen, da se i njegove vlastite iluzije okupljaju i ne daju mu da umre i oslobodi se svih muka. Prosjak je mogao biti jedna od tih iluzija. Mogao je to biti vrlo lako.

Kontrolu nad svojim tijelom on je zadobio predvečer, kad je bez riječi ustao i napustio to mjesto, mjesto, činilo mu se, koje je mogao nazvati tek bolnicom duše. Nekoliko sati kasnije, našavši se usred mrkne noći porušena, snijegom prekrivena grada noću okovana neba, u njemu se pojavila pomisao da ne samo da više nije znao gdje se ono prosjakov dom, to jest od smeća podignut zaklon nalazio, već nije znao niti gdje je on sam.

Ali išao je naprijed. Unatoč i usprkos svemu, korak za korakom, udišući ledeni zrak pun smrada truleži – smrada kojeg bi mnogi nazvali mirisom slobode – i praveći se, lažući si da težnje koje je osjećao, koje su bile dio njega i njegove jedine, da su makar i jednim dijelom moguće.

* * *

Ljubav je nekada podivljalo more, a nekada otvoreno jedro; nekada čovjeka pokušava potopiti, a nekada ga vodi naprijed. Ali moje more smrznuto je more, moja jedra pokidana su jedra. U moju ljubav niti se mogu uzdati da me vodi, niti da me potopi. Da imam snage, mogao bih se samo nadati, ali umoran sam, preslab sada i za to. Bijahu takve misli prolazile Samuelom Gideom dok je promatrao zoru kako se budi i čekao da iz kuća i zgrada počnu izlaziti ljudi i pruže gradu privid živosti. Ali barem ju imam. A da ju imam ja znam, jer od nje još nisam odustao. Izgubiti sve nade svijeta je jedno, ali odustati nešto je sasvim drugo.

Kad su konačno ispred njega iz magle stala izranjati ljudska lica, što se počelo događati oko dva sata kasnije, Samuel se našao gotovo zatečen, jer

na njihovo postojanje takoreći je u međuvremenu on i zaboravio. Ono je, naime, njegovu biću prestalo biti potrebno nakon što je tu potrebu popunio pjev ptica, zajedno sa dva-tri psa litalice. *Da bi se zadovoljio prisustvom ljudi, čovjek često i ne treba ljude kraj sebe*, primijetivši to, Samuel je pomislio. *Ideja je sve što je dovoljno. Baš kao kod izlazećeg sunca; biti bez njega znači smrt, a biti kraj njega isto. A ljubav u tom svahaćanju, onda, uloga njena... ona je...* Nije mogao dalje. I toliko je bilo previše. Misliti za Samuela Gidea tada je bilo veliko mučenje, vatra koja je tražila i suviše goriva.

A napokon ni vremena više nije bilo da se misli, jer naime se nedaleko ispred njega pojavio kamion u čijoj su se prikolici nalazili ljudi, ljudi koje bi dovoljno izgubljen čovjek mogao nazvati i putnicima.

Ugledavši ih, Samuel je osjetio poriv da im se pridruži, da se i on sa njima odveze gdje god su već išli, makar se upravo spremali i da slete sa neke litice. Ma gdje god se zaputili, ali on je htio s njima. A za to je morao ubrzati korak. Ne dozvoliti da kamion ode.

“Mogu li vam se pridružiti?”, Samuel je doviknuo najbližem čovjeku što je pred kamionom stajao jednom kad mu je dovoljno blizu prišao. Doviknuo je to na Ruskom jeziku, kojeg je nakon šest godina Sibira sada poznao gotovo kao i svoj materinji jezik. “Možete li i mene povesti?”

“On je vozač.” čovjek je rekao, pokazavši na neku drugu, ali jednako bezbojnu i jadnu priliku.

“Ti bi s nama? Dokle?”

“Dokle idete.”

“Ja do Pariza, a drugi kako gdje.”

Pariz. Riječ ta iznenada, kao udarcem, u Samuelu probudi čitave valove, čitave oceane čuvstava, kojima kao da je netko ukinuo oseku usred djelovanja; kao da im je netko razbio nevidljivu branu što ih je držala. Navala starih sjećanja, poput zapaljena baruta vrućih volja, navala čak i neopisivog – sve to, a možda još i više, bijaše plod tek te jedne jedine riječi. Imena, naime, grada, po čijim pločnicima su postojale šanse da je i dalje hodala ona, sama srž postojanja Samuela Gidea: Joanne Beckett.

Ali sve to bijaše prekinuto, kanda otrgnuto od Samuela već sljedeće sekunde, kad u pitanje dođe novac, cijena prijevoza do tog grada.

Novac, taj stari, truli, pljesnivi jastuk koji guši, davi, i to davi sve, bez obzira na čistoću toga, od puke kontemplacije pa do same prosvijetljenosti i katarze, i koji u gušenju svoj prljavi trag ostavlja svugdje, ne birajući što prlja, ne mareći što guši. On, pitanje o njemu, tada poput uperena oružja nađe se i pred osobom Samuela Gidea, a Samuel, jer eto bijaše dio tog svijeta, osjeti se upoznatim sa tim da i sve ono što on osjeća ipak ima cijenu.

“Nemam...” on je htio reći, ali ne mogaše. Njegov um, pri spomen na konačnu točku njegova putovanja, grad u kojemu se nalazio zenit njegovih

osjećaja, jednostavno više nije mogao uzimati u obzir ikakvu nemogućnost. Umjesto riječi, stoga, čin preuzmu njegove ruke, te Samuel drhtavih prstiju stane po kaputu tražiti, po odjeći ispod njega, kopajući i prevrćući i po nekoliko puta svaki džep...

A tada ih nađe. Nekoliko prljavih, masnih novčanica, zgužvanih tako čvrsto, u tako malene kuglice, da ih doista ne bi ni našao svojim ledenim prstima da nije provjerio džepove više puta.

“Mendicus ex machina...” on šapne, podigavši pogled sa papirića na vozačeve sjajne oči. Vozač ga nije čuo. “Imaš li dosta?”

“Imam.” Samuel odgovori, stavivši mu u ruke sada već rastvorene novčanice. Vozaču bijaše neobična iznenadna tmurnost mladića pred njim, beživotnost što mu je tada prešla preko lica. Za njega je Samuel vjerojatno bio takav radi gubitka novca, ali... Ali svakako je nebitno što je vozač smatrao.

Sve što je bilo bitno jest da je Samuel konačno bio na putu ka svome domu – makar doma nikada i ne imao.

24.

Ako nije jedan od onih koji je to doživio, čovjeku je da bi to prihvatio možda doista potrebna i doza vjere, ali u svakom slučaju, to o čemu govorimo stvarno je, opipljivo; naime shvaćanje da su patnje zapravo lagane za doživljavanje, čak i nježne – i to one koje bi čovjeku trebale biti preteške, koje bi ga trebale dovesti do ludila, raskrvariti mu i razvaliti svaku osnovu njegovih volja i mogućnosti – nježne gotovo i poput ploda kakvog blagoslova, sve samo ako su te patnje u službi nečega dovoljno velikog. Jer valovi uistinu ne postoje, ma kakvi bili, koje čovjek ne može prebroditi ako mu je odredište spram kojeg plovi toliko istinski bitno, da mu je bitnije i od broda, i od svijeta i od vlastita života.

Da, Samuel Gide je znao: ako čovjek želi ma i nebo, ma i svemir, ako to dovoljno, uistinu želi, to će on i dobiti. Sve što treba, jedini je problem, jest ostati čovjekom. Ali iako jedini, taj problem najveći je.

On se nalazio upravo u tom problemu. On je htio, htio je žarko – jer sve što je imao, sve što je mogao, bilo je to htjenje, ta želja da dođe pred nju i zagrlj ju, zagrlj Joanne Beckett – ali iako ljubav u njemu nije bila pokojna, on sam bio jest.

On se vozio u mračnoj prikolici tog kamiona, grijanoj usred zime jedino zaudarajućom toplinom ljudi oko njega, i vozeći se on je promatrao svoje pokidane, mokre cipele, jednako mokre i podrapane nogavice hlaća, te metalnu podnicu kamiona koja je sve to držala. A promatrajući to, on niti je vidio, niti shvaćao išta.

Ljudi oko njega šutjeli su kao i on, ili je barem tako bilo većinu puta. Tek tu i tamo netko bi zakašljao, a znalo se dogoditi i da dva-tri čovjeka zapodjenu nekakav beznačajan razgovor. No to bi nestalo brzo kao što bi se i pojavilo.

Trešnja kamiona, zvuk motora, samoća iako okružen drugim ljudima, to je bilo ono stvarno. Ponekad bi kroz Samuelov um, poput povjetarca, prošla i ne vizija, već tek takoreći svjedočenje svemu, ponovno uzimanje u obzir, vaganje svega što se dogodilo, što je prošlo i više nikada neće biti. Nije to bila kontemplacija, jerbo on nije imao za to snage. Bili su to radije rijetki ali snažni valovi uviđanja tako jasnog, da je bio i strašan. Tako jasnog, da je uzrokovao more pitanja.

Je li temeljenjem sebe na drugoj osobi on dizao carstvo (koje se uistinu ne sastoji od dvoraca, već jedva i od trule daščare) na magli? Je li prošao kroz sve što je prošao nizašto? Ima li on uopće pojma kad kaže da voli Joanne o čemu govori. Uistinu shvaća li on što ona jest, i nije li ona tek u njegovu umu puka uobrazilja? I napokon, nešto realnije, čak i ako zanemeri sve to, je li Joanne Beckett uopće još uvijek među živima? Voli li on, čeka li on i temelji li se on tek na kosturu...?

Takvo što uopće postaviti i kao pitanje za njega je bilo preteško. Stoga je preostajalo ono što je sve vrijeme i činilo: promatranje poderanih svojih nogavica i pokidanih svojih cipela.

Napokon, na kamionu je bilo sve to. Barem nakratko. Njegova je sve to briga bila, jer on je vozio Samuela naprijed. A Samuel, eto, morao se tek praviti da snažni otkucaji njegova srca koji su bili tu i koji su bili sve jači i jači kako je svakim metrom bivao Joanne sve bliže ipak nisu bili plod njega, već vibracije kamiona.

Da, bila je to vibracija kamiona.

Vjerojatno jedan od posljednjih tragova onoga što bi se možda najbolje, iako je i to krivo, nazvalo božanstvenost u čovjeku čiji je život odavno prestao moći nazivati se životom, njegov je poriv da osjeća žalost i želju za pomaganjem jednom kad ugleda druge nesretnike, ma koliko manje oni prošli od njega. Tada u čovjeku gore vatre, dragi čitatelju. Jer on ne može svjedočiti tomu čemu svjedoči – naprosto za to nema snage i duha, i svaka sekunda za njega je bol – a opet ne može niti pružiti ikakvu pomoć. Sve što preostaje takvom čovjeku jest da se sakrije u svoj um. Da iako okružen ljudima, on stvori svoju samoću, povuče se u nju, pravi se da ga nema. On gleda, ali njegove oči beživotne su, niti upijaju niti vide išta, poput izloga kakve odavno zatvorene i napuštene radnje.

To bijaše i stvarnost Samuela Gidea, a stvarnost to njegova bijaše sve te godine koliko već nije imao snage da išta radi tuđih nesreća učini, a bila je i sada, ova četiri dana koja je proveo u kamionu, koliko je tom vozilu trebalo da prijeđe put od grada čije ime Samuel nikada nije ni doznao, a u kojemu sve što je ostalo jest uspomena na prosjaka, do Pariza, grada, ako u njemu nije bila Joanne, čak i bez ikakve uspomene i potrebe da se u njemu bude.

Četiri dana dakle povučen u samoga sebe unutar tog kamiona on je proveo, i četiri dana on je pokušavao tako povučen ne misliti ni na što, već biti u tišini. Jer bilo je mnogočega o čemu se dalo razmišljati i bez životnih priča ljudi kraj kojih se u vozilu našao. Svaka misao gora i mračnija od prošle, jer za posljednjih šest godina o Europi i svojoj domovini i svome gradu čuo je neizdrživo mnogo toga.

I od svake od tih pomisli on je strepio kao štakor od kakva psa.

I u miru je suviše lako izgubiti dušu koju voliš, a u ratu ona odlazi kao sjeme maslačka na vjetru... Samuel je držao. *Ali kad je to osnova. To je osnova! Bez toga se ne može, stoga to mora biti! Joanne je tu, tu je u ovom gradu, ja joj dolazim, vraćam joj se, i bit će kako treba, jer samo tako biti može. To je imperativ... Imperativ i uvjet postojanja...*

Pariz ga je dočekao mračan, u toj kasnoj noći kada se kamion zaustavio u nekoj uličici gdje su putnici iz njega iskočili i raspršili se već trenutak kasnije. Sada mu je bio stran, i Samuel nije mogao a da mu duh i zrak gotovo i ne prepoznaje, radi čega se još dugo nakon što je i kamion

napustio tu ulicu ogledavao oko sebe, koračajući kao u snu, polako i nježno, upijajući svojim bićem ono što vidi.

Nježno je hodao, jer bojao se, mada si to možda čak i nije mogao priznati, da ako hoda poput čovjeka, onako agresivno, kako ljudi običavaju hodati, naprosto rujući tlo pod svojim nogama, bojao se da će sve nestati, raspršiti se, poput nečega što nije iluzija, već doista jest stvarno, ali što je kao stvarnost obješeno na nitima tako slabim i tankim da ju i najmanja vibracija može dovesti do nestanka.

Da pronade svoj negdašnji dom, sirotište zvano *Utočište Bogu najmilijih*, trebalo mu je gotovo čitavu noć. Znao je on dobro gdje se ta zgrada nalazila, jer poznavao je ulice oko nje bolje od vlastitih žila nakon svih tih logorskih godina prevrtanja u umu svih sjećanja o Parizu kao najmilijih uspomena, ali da bi ju našao bila je potrebna borba sa samim sobom, a to je bilo uzrok problema preteških. Naime je jedan njegov dio, najveći zapravo, htio što prije doći sirotištu, promatrati njegovu fasadu, stare prozore, ulicu pred njim, sve to što je oduvijek bila bijeda, ali što je nekoć bila ipak lijepa bijeda, a drugi je opet htio ni koraka tamo stupiti, pa makar i spavao ostatak života na betonu ulice tik do nje.

Često si tokom života čovjek postavlja pitanje "Želim li ja doista ono što mislim da želim?", ali nikada veličina i moć destrukcije tog pitanja nije toliko očita i strašna kao onda kada se on konačno pred svojim ciljem nađe. Mnogi se tada zaustave, mnogi se tada vraćaju natrag, natrag do svoje rupe, i na nju troše i ono malo vremena što im je preostalo, a kojeg su mislili potrošiti na cilj.

Ali Samuel Gide... on nije imao dovoljno snage ni da odustane.

* * *

Sirotište je odavno bilo napušteno. Prazno. Mračno. Nekoliko prozora porazbijanih. Tu više živio nije nitko do li trulež, par štakora i vjetar. Ulične lampe pred njim bile su ugašene, tako da sve što se dalo vidjeti bijaše tek crna gorostasna kamena sjena, koja nekoć bijaše Samuelov dom, tako živ, tako pun ljudi, iako i tada leden ipak topao, zagrijan dječjim srcima. A sada je, poput krhotina razbijena sna, stajao tu jadan, dok su pahulje snijega po njemu padale i topile se. Samuel ga je promatrao neko vrijeme, ne znajući što da misli, ne znajući što da smatra, malen i podrapan stojeći pred njim čak i sada, dok je sirotište bilo na samom svom dnu. A onda je prišao staroj klupi pred njim – koja je nekoć bila podno stabla, ali čije je stablo tokom rata posječeno kako bi se ljudi ugrijali – obrisao sa nje ono malo snijega što je po njoj napadalo, te na nju legao i niti minutu kasnije zaspao.

Snivati makar san bez snova, makar i na ulici, sada na mjestu gdje je sve počelo značilo je Samuelu Gideu snivati konačno tamo gdje mu je duh

bio najsigurniji, najslobodniji, i doista, mnogo, čak i previše, godina prošlo je otkako je spavao mirnije, bezbrižnije i dublje nego sada. Bio je gonjen, da – ako ne već od policije, onda od svoje vlastite savjesti, jer živote tri civila on je oduzeo, tri ljudska bića on je ubio (ne brojeći ratište), i to bijaše nešto što si on oprostiti niti je htio, niti mogao – a usto što je bio gonjen, bio je i ranjiv, slabašan, pred kakvim uličnim razbojnicima poput krhke grančice spremne da ju se zgazi i zdrobi svakog časa, ali unatoč tomu bojao se nije, jer mjesta za strah, toga u njemu više nije bilo. On je snivao pred svojim sirotištem, drhtureći na klupi podno milijardi i milijardi zvijezda, čije svjetlucanje se kao u plesu miješalo sa svjetlucanjem padajućih pahulja snijega, u svome gradu, mjestu svoga djetinjstva, domu svoje ljubavi. Straha tu osjećati nije mogao. Nije mogao jer sam usud to nije dopuštao. Barem ne još.

* * *

Ni svjetlo ni zvuci grada, kao ni nečija možda ruka koja bi ga htjela otjerati sa klupe, ništa od toga nije bilo ono što ga je ujutro probudilo i što je učinilo da mu se san pred očima više pojavljivati nije mogao, ništa od tog, već pahulje, bile su to pahulje koje su prestale padati. Nestanak njih značio je nestanak njegova sna.

Jednom oči otvorivši i malo po malo postajući svjestan toga gdje se nalazio i što se događalo, on je stao letimično osmatrati, ne fokusirajući pogled ni na što, ulicu što pred njim bijaše kao na pladnju, automobile na njoj i ljude, te bljuzgavicu po kojoj su svi oni prolazili. Ulica je nešto dalje, stotinjak koraka od njegove klupe, činilo mu se, skretala, zbog čega je na tom mjestu izgledala nešto šira, veća, podsjećajući čak na kakvu kalelargu, i radi čega je kao dijete smatrao, dok bi tu ulicu promatrao kroz neki maglom ukrašeni prozor, da je čitav taj dio kanda bio nekakav novi, dalji i čarobniji svijet.

Ali sada to skretanje nije služilo ničemu. Impresioniralo nije nikoga. Dijete koje ga je nekoć promatralo i prema njemu osjećalo čak i preplašeno divljenje odavno je već odraslo, a ideja o slobodi, što je bilo ono čega se to dijete toliko bojalo i što je u njegovu umu to skretanje simboliziralo, umrla je ne samo sa tim skretanjem, ne samo sa tom ulicom, sada se Samuelu činilo, već i sa čitavim starim svijetom, i stoga ništa više nije izgledalo važno. Tek bolno, uvenulo sjećanje, to je bilo ono što je to skretanje sada predstavljalo. Sjećanje koje sa prozora više nije promatralo nikakvo siročje; sjećanje okruženo iako porazbijanim, ipak čistim prozorima, bez ikakvih otisaka ljudskih prstiju na njima – jer nitko ga nije imao razloga promatrati; nikome ono ništa više niti jest, niti je moglo ponuditi.

Okrenuti pogled prema drugim stvarima, ustati sa klupe, stoga,

razmišljati ma o bilo čemu drugome, to bijaše ono za što Samuel osjeti poriv i potrebu činiti čim se sjetio svih tih tako nebitnih, a opet tako bolnih stvari.

Ali kad je ustao, on je začuo otvaranje i zatvaranje vrata sirotišta. Taj stari, odavno zaboravljeni zvuk lupe i škripe drvenih vrata, koja nekoć u njemu bijahu sinonim masivnosti a sada jedva i krhkosti, na trenutak ga sledi, zaustavi mu čak i misli, a kao dokaz da je živ ostavi tek nekontroliranu trešnju njegovih dlanova. On se osvrnu, pogleda bolje i uvidje da je to čitava jedna skupina ljudi koja je ulazila i izlazila iz zgrade, unoseći unutra nekakve kutije i vreće, i iznoseći stari izlomljeni namještaj. Znao je što je posrijedi, jer naprosto je to mogao osjetiti, ali svejedno je prišao prvom čovjeku i upitao ga:

“Obnavljate sirotište?”

Čovjek kojemu se obratio, srednjovječni neobrijani muškarac upala lica i obješenih vjeđa, pokloni mu upitan pogled, iako samo na sekundu, radi Samuelova ruskog naglaska kojeg je ovaj nalazio neobičnim, no već tada on se pribere i odgovori: “Sirotište? Mislite ova zgrada? Nisam znao da je to bilo... No da, ovo je sada vlasništvo gospodina K. Pripremamo zgradu za obnovu.”

“Ah...”, Samuel je odgovorio. “Dobro. Zahvaljujem...” dodao je više vjetru no čovjeku, nakon čega se okrenuo i otišao.

Osjećaj da je ponovno na početku, i da se sve što je u sebi gradio toliko dugo srušilo natrag u prašinu svim je silama htio zavladati njime, ali on to ipak nije dopuštao. Bila je ta neka mrvica snage u njemu, naime, koja mu se tada odlučila smilovati i zadržati, makar na trenutak, njegov jad i pad u ponor. Možda to čak snaga i nije bila, već nešto drugo, nešto za što je velikim dijelom sebe bio siguran da nije imalo nikakve veze sa ikakvim vrlinama ili uopće plodovima ljudi, ali što god bilo, odakle god dolazilo, činilo je umjesto da padne na koljena on pođe dalje, nastavi hodati, bez obzira što nije ni znao niti se nadao da će doznati kuda ide, kao ni može li uopće igdje ići.

Čitavo prijepodne Samuel Gide proveo je šetajući ulicama Pariza, smrdeći prolaznicima i uopće bivajući jedna neugodna pojava, poput kakvog psa kojeg bi svatko rado potjerao, možda čak i udario, samo kad im ne bi pružao tu teškoću i nažalost bivao čovjekom, već kad bi doista bio jedan pas, pa da ga šutnu, iskale se na njemu, pogode ga kamenjem – a možda ga čak i ubiju, što se u umovima i pogledima nekih od prolaznika činilo doista i najboljim. Jer snatrenja ljudi oko nesretnika odvajkada su bila takva. On ih je podsjećao na stvarnost, a oni stvarnosti nisu htjeli. Stvarnost im je zaudarala, gadila im se; oni su kao bičevani htjeli okretati glave, pa makar si polomili vratove od okretanja, a glasnike stvarnosti zatući, izmasakrirati, iskaliti se na njima, učinti da nestanu. Ali nisu mogli, baš ništa, niti jednu, pa i najmanju stvar od toga. Jer oni sami bili su svoj

zatvor. Moralom, to su oni nazvali, sustavom, hijerarhijom, običajem, kulturom, nečim evidentnim, čak aksiomom, to oduzimanje vlastite slobode, zaustavljanje samoga sebe pred nečim za što čitav vrtlog prirode unutar osobe više iz petnih žila da se učini. Zbog straha od sebe ljudi su si oduzeli slobodu, jer znaju ljudi, kao što su oduvijek znali, da pružiti čovjeku slobodu znači pružiti mu benzin i šibicu, metak i pištolj, otvoriti kutiju od koje bi se sakrile i zvijeri Pandorine.

Samuel je to znao, i bilo mu je jasno, baš kao što je sam svijet znao i baš kao što je samome svijetu bilo jasno, ali svi, i on i svijet i svi ljudi iako su znali da je to istina, i iako to drugačije naprosto nije moglo biti, svi oni bili su u krivu. Čovjek ne čini zvjerstva zato što mu se daje sloboda, već zato što mu je uopće i bila oduzeta.

Ali to svakako nije bilo bitno i od toga svakako nije bilo koristi dok je Samuel hodao među nesretnim ljudima još nesretnijih lica što su tek prije dvije, ili možda tri (on uistinu nije znao koliko) godine izašli iz pakla bez sumnje najvećeg i najgoreg rata kojeg je svijet vidio. On je tek puštao svoj um da se muči tim idejama, razmišlja uzaludno o svemu tomu, svim tim stvarima na koje utjecati niti je mogao niti će ikada moći. Možda je to bio njegov zatvor? Možda je to bilo ono što je njega priječilo od doživljavanja totalnog mentalnog sloma i dopuštanja svemu onom zvjerskom u njemu da ga obuzme, pa da pođe i muči, ubija i uništava... Ali ni to pitanje nije imalo odgovora. I to pitanje bilo je tek mučenje.

Ali pojavio se u konačnici njegov spasitelj. Odriješila ga je muka postavljanja pitanja jedna stvar. Zvonjenje crkve u podne, naime, metalno i odjekujuće, gotovo kao neka nova forma neugode, ono mu je zaustavilo misli. Kroza padajući snijeg, nakon što je podigao pogled, on je tada ugledao njen zvonik.

Odbojnost, bilo je ono što je isprva spram tog zvonika i njegova odjekivanja osjetio, jer crkva, njen zvonik i religija uopće bijahu u Samuelu sinonim za čovjeka i njegova djela, čak i više od zvukova i smrada motora automobila oko njega. Ta odbojnost nije nužno značila nešto loše, jer u Samuelu se ideja o zamjeni misli za odbojnost činila čak i oslobađajućom i poželjnom, ali nije značila ni išta dobro.

Nije ga zvonik dozivao. Štoviše, on mora da ga je odandje tjerao. Ali luda pomisao čak ni tjeranjem nije mogla biti rasplinuta. Pomisao, naime, koja se baš negdje tada u njemu probudila: da je u toj crkvi fra David, ili fra Maxime, a možda čak i Joanne. Bila je to pomisao lažna, i glupa, tako nevjerojatno glupa i očita kao nešto besmisleno, ali svejedno i više nego dovoljno dobra da posluži kao razlog da on do te crkve ode i sastane se sa ljudima za kojima mu je srce tako težilo.

U crkvi su ga toj čekali njegovi prijatelji, djeca iz sirotišta, svećenici, glumci, suborci iz rata, logoraši... njegova ljubav. Svi oni bili su tamo. Jer

morali su biti. Jer ništa manje ne bi bilo prihvatljivo.

Stoga je on pošao do te crkve, u kojoj se nije mogao sjetiti je li ikada ranije u životu bio, i svakako znajući da time samo troši vrijeme, on je unutra ušao. Pun nada da će ondje sreći ma koga, ma koje poznato mu lice, pa makar bio i netko tko ga je mrzio... Pa makar bio i netko tko ga nije htio vidjeti.

Više, mnogo više, zapravo, detalja on je primijetio kad je nakon toliko godina ponovno ugledao sirotište nego kad se našao pred tom crkvom i u nju ušao. Bilo je, da, mnogo toga što se ondje dalo vidjeti, možda čak i čemu se dalo diviti, od šarenih vitraja, kanelirama ukrašenih stupova, mnogobrojnim ornamentima obasutoj empori, do fresaka na zidovima, mozaika na podovima, štukatura ponad lukova prozora, sjajnog drveta namještaja, mnogih bijelih kipića i tu i tamo kakve pozlaćene slike sveca – ali ništa od tog nije bilo ni približno njemu vrijedno kao što je bio kakav od sirotišta razbijeni prozor, isavijano i razvaljeno njegovo okno, razbijena cigla... Jer jedna zgrada, ma kako oronula, bila je zgrada njegova djetinjstva, dok je druga bila tek neka tamo crkva.

Dame su dostojanstveno, uzdignutih glava ulazeći u crkvu šuštale svojim haljinama, ne prestajući gotovo gizdelinski hiniti bogatstvo i nepostojeću draž ma koliko te haljine zapravo imale zakrpa, i ma koliko očito bijaše da ni njih, kao ni njihove muževe i djecu, rat nije ostavio drugačijima do li osakaćenima, ogoljenima i uplašenima. Njihovi muževi bijahu upijeni, one same bijahu upijene, a djeca im zasigurno ništa tog dana nisu jela. Bilo je to očito, jasnije od dana, jer bijeda – njen smrad prodire i kroz stotinu maski.

Čovjek kad nema ništa, pravi se da ima sve, Samuel je smatrao. Jer on je uplašen prihvatiti stvarnost, pa si lažima zavija rane. Stoga nije bilo za čuditi se što je Samuel Gide bio ondje najgori od najgorih, predmet prezira čak i među uništenim ljudima, jer on je kao takav bio pod po kojemu su oni mogli hodati; on je bio ono sa čime su se oni mogli usporediti, i pomisliti: *I nije tako strašno biti ovdje na dnu, kad je onaj tamo još dublje od mene.*

Nije Samuel znao je li počinjala ili je upravo završila misa, niti je imao snage osjećati radi toga neku brigu. Čak se ni osvrtao nije da to dozna. Ništa on nije gledao, mada su mu oči bile otvorene. Tek je hodao okružen ljudima unutar tog novog, velikog i sparnog svijeta zvanog crkva. Hodao je nadajući se da će naletjeti na nekog od svećenika, ili barem časnu sestru. Na bilo koga, zapravo, samo da je od onih tko mu je mogao reći nešto o klericima njegova sirotišta.

A naletio na člana crkve – nekog starog svećenika – naposljice i jest, i stavši pred njega on je sa njim pokušao zapodjenuti razgovor. Ali starac ga prekide prije nego je Samuel uopće izustio i prvu riječ, žurno nekako, gotovo otresajući se: “Nemamo ništa za dati danas. Dođite drugi puta.”

Pokušao je svećenik tada otići, no umjesto da ga propusti Samuel ga primi za podlakticu i na trenutak zaustavi. “Molim vas”, reče, pogledavši sada čovjeka u oči, “Ne želim milost, već razgovor. Molim vas...” ponovio je.

Izgovorivši te riječi, svećenikovu ruku on je ispustio.

“U redu... u redu...”, starac pristade, glasa sada nešto tišeg i kanda osjećajnijeg no ranije. “Ali kasnije. U žurbi sam trenutno... Budi tu za sat vremena. Čekaj u crkvi ako želiš.”

“Hoću.” kimnuo je Samuel glavom, spustivši pogled još niže. Ali jednom kad je pogleda podigao, svećenika tu više nije bilo.

* * *

Mislio je da će mu čekati biti mnogo teže, da će mu minute biti poput godina, ljudi gori od vragova i da će svakih par sekundi preklinjati samoga sebe da ne ispusti sve i odandje ode, ali, iako nije bio daleko od istine, nije bio niti u pravu, jer osjećati nestrpljivost, činilo se, i za to on je bio jedva sposoban.

Umjesto toga on je proveo sat vremena promatrajući portret nekog sveca. Sveca čijeg imena iako je bio siguran da je znao, on se nije mogao natjerati prisjetiti.

Ta slika, ona ga je rastuživala, dovodila kako je vrijeme protjecalo ne samo do ruba ekstaze, već gotovo i do emetičnosti, jer ona nije samo bila mračna, već su mračne bile i spoznaje do kojih je čovjek dolazio gledajući u nju. Naime, čovjek je u njoj vidio refleksiju svega onoga što su ljudi smatrali svetim, i što iako za života nisu, oni su se nadali da će nakon smrti moći voljeti: ćelavost, tmurnost, praznoća, dosada...

I Samuel nije mogao a da ne primijeti kako plamteći crni pogled sveca i sam to vidi, to sezanje za cijenjenjem njega umjesto onoga za što je dao život, i sve manje kako je vrijeme prolazilo činio mu se taj pogled svetim, a sve više gorkim. *Ja ću uvijek biti ružan i moj pogled uvijek će biti upijen, oči sveca kao da su govorile. Što tražite u mom tijelu onda? Moja djela, ta moja djela gledajte i slijedite ih...! Ostavite se mog umornog tijela...* Ali njegove riječi nitko nije mogao čuti, i svi su gledajući ga tek sklapali ruke.

Mora da je gadno biti svetac, Samuel je pomislio. Biti pljuvan umjesto slušan za života, i biti slavljén umjesto slušan nakon smrti...

“Niste otišli?” riječi mu najednom prekinu razmišljanje, a u njima on prepozna glas onog svećenika.

Navala misli. *Nisam. Jesam. Odavno. Nemam kuda. Da mogu, otišao bih. Nikada otišao ne bih. Jer i ne mogu. Mogu li?* Ali niti jednu Samuel ne izgovori. “Ne.” on tek reče.

“Htjeli ste sa mnom razgovarati...?”

“Upitati vas tek. Za ljude vas upitati... Moje prijatelje.”

“Oni su klerici?”

“Bili su prije rata. Sada ne znam...”

Nedugo zatim, Samuel tom svećeniku stane navoditi sva imena ljudi njegova djetinjstva u sirotištu, opisivati svako lice, svako tijelo nehotice im često dodajući i nemoguće i nadljudske atribute. Stare je opisao mladima, jednostavne genijalnim, agresivne nježnim... Sve ih je nazivao svojim prijateljima, čak i one koji ga nisu voljeli. Neke ljude opisao je i više puta, vraćajući se na njih iznova i iznova, nadajući se da će ih se svećenik sjetiti baš sada. Ali nikoga od njih on nije poznao. Nikoga barem, osim fra Davida.

“Otac David?” stari je svećenik upitao. “On je tu, sa nama. Ali mislim da sada spava, doduše, jer slaba je zdravlja. Posljednjih dana naročito... No tu je.”, polako je kimnuo glavom. “Poslat ću sestru po njega. Ako nije budan, slobodno pričekajte ovdje dok se ne probudi.”

Samuel se na te riječi zahvali, a svećenik mu pokloni doticaj po ramenu popraćen toplim pogledom njegovih staračkih očiju te ga napusti. Bio je to puki doticaj, jedva od onih koji se daju i osjetiti, ali u Samuelu on je nešto slomio.

Ljudskost, makar i lažna, kadra je lomiti strahove oko srca.

Fra David bio je budan. To je Samuelu javila opatica jedva pet minuta nakon što ga je onaj svećenik napustio. “Budan je. Dolazi.”, njene su riječi glasile. “Molim vas samo, ako možete, da ga suviše ne zamarate.”

“Bit će tako. Hvala vam.” gotovo šaptom Samuel je odgovorio.

Njegov prijatelj, svećenik kojeg nije vidio odavno, desetak godina, činilo mu se, svećenik nekoć tako lijep i mlad a sada pogubljen, blijed i slabašan, iz jednog je hodnika izašao koji trenutak kasnije, uhvativši Samuela nespremnog iako je ovaj bio najspremniji za taj susret što je mogao biti. Ogledao se svećenik isprva, tražeći osobu što je po njega poslala, i par puta letimično preko Samuela pogledom prešao, kanda ga instinktivno odbacivajući kao svog mogućeg sugovornika. Ali Samuel mu je bio najbliži, i usto mu je prišao, pa druge osim progovoriti u smjeru tog pohabanog, prljavog i smrdljivog mladića nije bilo.

“Tražili ste me?” fra David je upitao.

“Jesam, oče.”

“Ja vas... poznajem?”

“Vi ste mi dali i ime. Samuel Gide, oče Davide. To sam ja, Samuel.”

Samuel se nasmiješio, iako je uistinu htio zaplakati, ali rezultat njegova smiješka bio je daleko od onoga što je on očekivao. Svećenik pred njim umjesto da se ozari, da se i sam nasmiješi, čak možda i Samuela zagrlji, još više približuje. Njegove oči ispune se ominoznošću, strašnom, zazornom; on pogleda u Samuela kao u neprijatelja, gotovo kao da i ne gleda u čovjeka, te zadržavajući tankih usana osorno progovori: “Molim te, ne

predstavljaj se kao netko tko nisi.”

Samuel pomisli nešto na to reći, ali starac nastavi:

“Ne predstavljaj se kao... kao pokojno dijete. To je odvratno. Nečovječno.”, on je rekao, pun gađenja, “Što želiš, novac? Prevariti starog čovjeka predstavljajući se kao netko koga je davno poznavao? Ne, ne... Nećeš. A osim toga, otkud ti to ime? U biti nema veze”, doda okrenuvši se i nastavivši više mrmljati sebi u bradu no govoriti Samuelu, “svaka je propalica mogla pročitati razbacane spise... Puno ih je sirotište. No, da”, vrati pogled na Samuela, “svećenici opraštaju. Oprostit ću ti na ovome. Možeš ići.”

Samuel ostane stajati na mjestu. “Oče Davide, ali to jesam ja.”

“I opet on nastavlja sa tim. I opet on nastavlja sa tim!”, fra David stane govoriti sve glasnije. “Ta ne znaš li propalico što mi činiš time? Zašto mi to činiš!”, sada gotovo poviče, na što se par opatica i neki svećenik na kraju crkve, ondje kod apside, spram njih osvrnu. “Samuel Gide je mrtav. Poginulo dijete. Ti nisi on. Prestani sa tim! Ta pogledaj se! Ne znaš ni što činiš! Odvratno, gadno, gadno...”

Samuel se uplaši da čovjek pred njim ne bijaše tek bolesna tijela, već i uma. No egzaltacija fra Davida ne učini da se Samuel povuče, štoviše, on mu je na to prišao i primio ga za ruku. “Zar me doista ne prepoznajete?”, upitao je. “Pogledajte me. Ta pogledajte me, molim vas!” dodao je kad se starac pokušao otrgnuti.

“Ne želim te gledati! Ti nisi on! Ti ne možeš biti...!”

“Ali ja jesam.”

Fra David sada je zaklopio oči i stao mahati glavom lijevo-desno, kao da pokušava otresti misli što su mu zadavale bol. Njegovo upalo i drhtavo lice zacrvenjelo se, niz obješene vjeđe stale su mu teći suze, a ustima je, mrmljajući neke nejasne riječi, kanda i slinio.

“Zašto me se ne možete sjetiti...?” Samuel je prošaptao.

Negdje tada osjetio je nečije prste na svojoj nadlaktici. “Bit će bolje, gospodine, da ostavite fra Davida u miru.” Bio je to onaj svećenik što je maloprije stajao kod oltara. “Odmah, molim vas.” dodao je blago Samuela povukavši. Bijaše to uistinu lagano povlačenje, ali svejedno je Samuela gotovo srušilo s nogu. Jer krivo je pomislio svećenik, taj srednjovječni čovjek podbuhla lica očiju skrivenih iza naočala, da je čovjek pred njim bio nekakva prijetnja, nešto iole jače od upalog i bijednog kostura od čovjeka.

Samuel svećenika bez riječi poslušao te, pogledavši još jedanput u njega, fra Davida pusti, nakon čega se stane udaljavati a najposlije i okrene ka izlazu iz crkve.

Joanne... Nisam uspio, Joanne...

“... ali ne može... Nije... Nemojte...” kad je prišao izlazu iz crkve, Samuel je iza sebe začuo tihe riječi neodobravanja. Na to se on niti ne

osvrnu.

“Stani!”, povik se tada prolomi crkvom, na što se on zaustavi. “Samuele...!”

Bio je to glas fra Davida.

Zaklopio je Samuel oči, sada vlažne od suza jer bio je uvjeren da je došlo i do toga, da mu je um prešao granicu i da je počeo umišljati, slušati glasove koji nisu bili tu. Ali i takav odlučio je glas poslušati. I takav je odlučio ne otići.

Nekoliko sekundi nije imao snage da se okrene, jer iako je čuo još jedanput ili dvaput “Samuele...!” pa čak i korake osobe koja mu je prilazila, on samome sebi nije vjerovao, i bio je uvjeren da je iza njega prostorija prazna; da je fra David odavno otišao natrag u svoju odaju a mlađi se svećenik sa časnim sestrama posvetio drugim poslovima, ali u konačnici je ipak odlučio učiniti i to.

A kad se okrenuo, i prije nego je stigao otvoriti oči, osjetio je kako ga netko grli. Kako netko tko ga grli plače.

Kako je netko tko ga grli i plače njegov prijatelj.

26.

Tek zagrljaj, tek zagrljaj pokazao je Samuelu koliko je zapravo mršav, upao bio čovjek pred njim. I jednako je osjetio fra David njegov trup, njegova rebra pod kaputom. Dva bolesna čovjeka bolesnih umova, dva čovjeka na umoru, slaba, ništavna, oni su bili to a i više od toga. Samuel Gide i fra David bijahu gadne dvije pojave, tim više što su sada bili zagrljeni, a do čega došlo ne bi da Davidov um nije došao do zenita i kraha mržnje i straha. Gadni su bili, jer ni svijet ih više nije htio. Činili su zločin smatrajući se ljudima. Oni su krali tu riječ, nazivajući se onime što nisu bili. Uzurpatori života. Bijednici.

Ali sve to bilo je nebitno. Od svega toga zagrljaj, makar i slabašan, makar jedva i zagrljaj, ipak je bio jači.

Dva bijednika, moglo bi se reći, ipak su nekada jedna čitava, zdrava osoba.

Fra David nije prepoznao Samuela, ni onda kad ga je prvi puta vidio, a ni sada, jer jednostavno, činilo se, Samuel Gide i nije bio Samuel Gide, stoga se nije imalo što za prepoznati, ali prihvatio je da je to on. Odlučio je vjerovati. Odlučio je lagati samoga sebe.

Uskoro su započeli razgovor, koji doduše nisu znali kako započeti. Znali su da se nešto mora reći, ali što točno, to bijaše s onu stranu poznatog. Stoga su isprva govorili o sirotištu, o zauvijek izgubljenim danima, a zatim o ratu i patnji (uvjeravajući jedno drugo da protekle godine i nisu bile tako loše, i znajući dobro da je to što su im usne izgovarale bila laž), te nadi spram budućih dana. Oboje su bili uvjereni da će bolji dani zasigurno doći, da je budućnost i Europe i svijeta sjajna, da drugačije nakon mraka ne može ni biti – oboje su bili uvjereni, a uvjereni su bili jer su se na to tjeroali.

Je li isto osjećao i fra David nije znao, ali sve to bilo je Samuelu nebitno. Ono što je on htio znati bilo je nešto drugo, jedan maleni niz pitanja, niz koji, a tomu se inače čudio, kanda mu se sada činilo i nemogućim za postaviti. Naravno, pitanja su se ticala Joanne Beckett. Gdje je ona? Što je sa njom? Hoće li mu se ikada vratiti?

Postavljanje tih pitanja približavalo se kako su sekunde tekle. Jer to ne bijaše samo usud, već i jedini put ka budućnosti kojim je Samuel mogao ići.

A kad je konačno taj trenutak došao, Samuel je progovorio:

“Recite mi, oče Davide, što je sa Joanne? Znete li išta o njoj?”

Isprva Samuel pomisli da se fra David ne može tog imena sjetiti. Njegov pogled naime upravo je to govorio, očiju omeđenih blijedom i hladnom bezizražajnošću lica. Ali sjećao se taj svećenik, znao je to ime, i to iako ne Samuelu, bilo kojem drugom promatraču gledajući njegovo lice bilo bi očito i jasno kao da je samim suncem obasjano.

“Joanne...?”, on progovori uz nekakvu neobičnu mješavinu gorčine i ozarenosti poradi prisjećanja jedne od voljenih, ali izgubljenih osoba. “Ona je u Parizu. Nije otišla.”, rekao je. “Ali... nije ista kao nekada. Ne krivim ju... Jer nitko od nas nije isti...”

“Što se dogodilo? Možete li mi reći?”

“Mnogo toga, Samuele. Suviše mnogo toga... Ali nemoj, molim te, da ti ja to govorim. Može ti i ona sama sve reći. Mislim da je tako najbolje. Ja znam da si ju ti volio – barem se tako sjećam da je bilo kad si bio dijete – i sumnjam da se to promijenilo. Bolje će biti da vi razgovarate, a ne ja da iznosim svoja mišljenja. Jer doista... ne mislim, a niti ne želim misliti išta.”

Samuel je razumio bolesnog i umornog čovjeka. Ili se barem natjerao da ga razumije. Boljelo ga je to što mu fra David nije htio reći što se dogodilo sa Joanne, ali opet, u isto mu je vrijeme bio i zahvalan. Jer znao je da je posrijedi nešto loše. Osjećao je to.

“Ja ne razumijem...”, progovorio je Samuel. “Ne razumijem... ali prihvatit ću to, to što mi odbijate reći... Ali kažete da ja mogu razgovarati sa njom. Kada? Kako?”

“Doći će na polnoćku. Uvijek je dolazila.”

I to je bilo to. Odgovor tako jednostavan, tako benigan i lagan, lakši od magle, a opet odgovor na sve te godine njegove patnje, svu krv koju je pljuvao, sve bolove, hladnoću, svu onu smrt i glad kroz koje se godinama koprcao probijajući se ka životu. Tako brzo izgovoren, uz tako malo zraka potiskivanog iz pluća, da Samuel nije samome sebi mogao vjerovati ni je li ga uopće i čuo.

Kako je moguće da su rješenja tako velikih problema – ta maloprije... maloprije su bili veći od svijeta! – tako malena...? on se pitao.

“I ti ćeš doći?” začuje tada riječi fra Davida te uvidje da šuti neprirodno dugo vremena.

Samuel kimne glavom. Odgovoriti riječima – to za njega sada bijaše previše.

“Imaš...”, vjerojatno tek sada primijetivši bijednu Samuelovu vanjštinu, fra David stane postavljati pitanje, “... Imaš li gdje odsjesti?”

Da je bio sposoban, na to pitanje Samuel bi se nasmiješio. Ali nije bio sposoban, i nije imao gdje odsjesti. No osim što nije imao to, nije imao ni snage to reći. “Imam.”, odgovorio je. “Ne brinite... Nego, i vi ćete biti tu kad bude, je l', kad bude... Kad dođe...?”

“Neću, nažalost. Dan ranije odlazim. U drugoj župi me trebaju.”

Samuel te riječi prihvati. Više se nije imalo što reći, i to su osjećala obojica. Nije potom prošlo mnogo, nakon čega je razgovor bio priveden kraju. No niti jedan od njih nije bio taj koji ga je prekinuo. Bila je to opatica, koja je tada do fra Davida došla i rekla mu da je vrijeme za jelo.

Samuelu je fra David usputno ponudio da pođe sa njim i za jelom mu se pridruži, ali to bijaše izrečeno upravo tako, usputno. Jer obojica su znala da Samuel pristati na takvo što neće.

A onda su se rastali.

* * *

Mislio je da će od prvog, ali nije ni od prvog ni od desetog, već tek od jedanaestog čovjeka kraj kojeg je prošao doznao je kada će Božić, jer njega se jedino i usudio upitati. Bilo je to dijete, sa jedva deset godina u njemu, sigurno već odavno bez roditelja, prljava lice i poderane odjeće, iako svijetlih, ipak očiju punih nesreće. Dijete mu je odgovorilo, a Samuel je tom djetetu povjerovao.

Četiri dana, dječakove su riječi glasile, četiri dana Samuela je dijelilo od Božića.

Samuel se nažalost sjetio prekasno da se tom djetetu zahvali kojim novčićem, jer kad je konačno posegnuo za džepom, ovoga tu više nije bilo. No svejedno je tada odlučio provjeriti koliko je novaca imao.

Nalazio je to zanimljivim, to što novac kojeg mu je prosjak dao još uvijek nije izbrojao. Sada, odlučivši ipak to učiniti, osjećao se kao da prosjakov čin time umanjuje; kao da tog čovjeka vrijeđa.

Ali za Joanne moram znati... pomislio je.

Planirao je platiti negdje smještaj za jednu noć (noć prije polnoćke, naravno), tek toliko da se okupa, ili čak kupiti nekakvu odjeću, s obzirom na to kako je izgledao. No svi ti planovi rojili su mu se umom prije nego je novac izbrojao, i bili su više tek lijepe misli no relevantne ideje, tim više što ih uopće nije on stvarao, već su gotovo dolazile poput gamadi, opsjedajući ga i ne dajući mu mira.

No sve to riješilo je konačno brojanje novaca. Konačno, naime, upoznavanje sa njegovom bijedom.

Nije imao manje no što je mislio, a ni više. Imao je točno onoliko, tada je zaključio, koliko je mogao sačuvati za Joanne.

Lutao je i spavao u onim ulicama koje su bile daleko od crkve u kojoj se nalazio fra David, a od sirotišta pak još i dalje. Smrzavati mu se i gladovati nije bilo teško. Nije bilo niti lako. Onako je bilo kako je oduvijek bilo. I kako će, svako mu je malo nešto um tjeralo da pomisli, uvijek i biti.

Tri noći spavao je na klupama, svake noći na nekoj drugoj, i tri jutra on se budio uz zvuke prolaznika i automobila. Sloboda, nazvali su to. Sloboda, bilo je ono radi čega je na tim klupama sanjao krv.

Možda, ako se pita svijeta. Ali ako se pita mene, ako išta klekne do mene i upita, sve što ja činim, činim za Joanne...

Bila je to besmislica, znao je to, i besmislica ta sada se približavala svome kraju. Jer on je znao zašto voli. Znao je kako voli. Sve je on to znao, bio svjestan čitavog tog prirodnog procesa, svih tih kemijskih reakcija koje vode do pomisli jedne osobe da voli neku drugu. Nije bio lud, mada sam sebi u tomu nije vjerovao, i vidio je jasno svaku nit tapiserije ljubavi. Ali nije mogao drugo već biti tomu žrtva, to promatrati, tom divljom rijekom bivati nošen, i gledati njenu obalu satkanu od godina ograničena, i suviše ograničena i nedovoljna broja.

Najveća tiranija tiranija je ludosti, a najveća ludost nadanjem je potpirivati snove za koje znamo da su beznadni. Ali ima ludosti veće čak i od te najveće ludosti, naime kada se čovjek više ni ne nada, a opet ustraje.

Srećom možda, u tomu on nije bio sam. Bio je tu još netko. Netko njemu nepoznat, i u budućnosti i prošlosti, bio je siguran, a koga je on ugledao prolaziti nekoliko, možda dva, možda tri puta, a koji mu je svojim činom pokazivao da ipak nije sve izgubljeno, jer i izgubljeni, ako ih je više, često samom spoznajom da nisu sami osjećaju da su izgubljeni kud i kamo manje. Taj netko bio je neki siromašni čovjek, gotovo već prosjak, još jedan u dugom, dugom nizu – ali od drugih, ovaj se razlikovao jer je uz njega uvijek bilo neko dijete. Ovaj, za razliku od drugih, činilo se, bio je otac.

Otac je hodao uz dijete kroz snijeg, pazeći dobro da mu ne pokaže istinu, da ne pokaže da je i on tek jedno dijete, napadnuto, izgubljeno, i skrivao je u svojoj velikoj ruci njegovu malu ručicu, čuvajući ju kao najveću svoju vrijednost. Vodio je on dijete, znajući da ga neće voditi još dugo, kao što je i njegov otac vodio njega i onda prestao biti od onih što dišu, jer

uvijek je tako; djeca kojima su očevi najpotrebniji bez njih ostaju rano. On je to znao, a to je znalo i dijete. I u tom znanju, oni su se probijali kroz snijeg.

Samuel je to tek krajičkom oka vidio, tek na tren, i sve je spoznao, sve razumio, makar o njima nije znao ništa. Jer jedan pogled bio je i više nego dovoljan.

U svome umu Samuel Gide izmišljao je na desetke priča u vezi to dvoje ljudi, u vezi ta dva malena života što su u njegov život nakratko ušla. Kanda je to njegov posao bio, njegova dužnost, iznova i iznova on je samome sebi o njima pripovijedao, nazivajući nekada oca herojem a nekada djeteta, jer jednom je jedan ustrajao za drugoga, a drugi puta drugi za prvoga, i u tim pričama on se sa njima povezivao kako se samo čovjek bez ičega može povezati sa drugim čovjekom bez ičega. Oni su bili heroji njegova uma, svijetla točka njegova crnila, fokus svekolikosti, dvije osobe koje nikada nije ni poznavao – a zašto? Jer bol onoga što se sa njim događalo bila je prestrašna da bi svoj život okrenuo spram toga.

Bio je to čak jedan ep, taj niz priča njegovih misli o dvoje nepoznatih mu ljudi, ep bez ijedne jedine riječi, ali dug i težak baš kao najveći epovi. Niz priča, a niti jedna priča povezana sa drugom. Ep taj, činilo se, kraja nije imao, niti je uopće izgledalo da je moguće nazreti vrhunac nečemu što se od vrhunaca sastoji. Ali... Samuel je njegovu kraju došao.

Bio je to taj posljednji dan njegova čekanja, posljednji dan promatranja, kada je otac ipak Samuela primijetio i prišao mu.

Čovjekov korak bio je spor, a njegovo disanje ujednačeno i mirno, ali i dovoljno glasno da ga je Samuel mogao čuti.

“Imate li šibice?” čovjek je upitao.

Glas mu bijaše hrapav, jednako težak i spor kao i njegov hod. Opojni osjećaj tmurnosti, izgubljenosti i straha pružao je njegov glas. Samuel provjeri u svojim džepovima. Znao je da je imao šibice, jer sjećao se da ih je jednom opipao. Nikada ih nije koristio, doduše, i nikada mu nisu bile od koristi, ali bile su tu.

Čovjek šibice uzme kad mu ih Samuel pruži. Maglici njegova daha uskoro se pridruži dim cigarete.

Nije se zahvalio, barem ne nikakvom riječi. Kimnuo je glavom, ako je to bilo od nekakva značaja. Jedva primjetno, gotovo bolno sporo i kanda uopće ne Samuelu, no kimnuo je. Ali sa mjesta on se potom micao nije.

Tresao se je čovjek pred Samuelom. To je on primijetio kad mu je ovaj šibice svojim blijedim prstima vratio, ali i da mu nije vidio prste, njegova izgubljenost i vonj beznađa bili su naprosto očiti. Vidjelo se, osjetilo, da je osoba pred njim prazna, gotovo već bez ičega, i svakog trena spremna da konačno pukne.

Štoviše, da Samuel i nije gledao, ili da to nije mogao primijetiti,

svejedno bi u to bio upućen, jer sam čovjek uskoro je progovorio:

“Nećete me upitati što se dogodilo?”

Pitanje to uzrokuje trenutak tišine. Bijaše to kratka tišina, ali ipak dovoljno duga da bi promatrač pomislio da će čovjek osjetiti nelagodu i odandje svaki čas otići. No on se nije pomaknuo. Samuela, pak, njegove riječi nisu ostavile iznenađenim. Isprva on pomisli podići glavu, ali to ipak ne učini. Pogled čovjeka pred sobom mogao je zamisliti i bez da ga gleda u oči; oči njegove bile su sjajne, na rubu suza, onakve kakve su obično oči ljudi koji odavno već ne mogu plakati, a opet se ne sjećaju kada su zadnji put proveli dan bez poriva za tim.

“Što se dogodilo?” Samuel konačno upita.

Nije ga zanimalo, tim više što je znao odgovor i prije nego je pitanje postavio. Istina, to znanje bilo je plod puke slutnje i zapravo nije bilo znanje uopće, ali svijet se nažalost činio dovoljno nesretnim mjestom da bi se ta slutnja znanjem mogla nazvati. To pitanje, stoga, nije bilo pitanje, već poklon. Taj čovjek, naime, težio je za tim da ga netko to pita. Samuel je taj osjećaj i suviše dobro poznao.

Čovjek se i dalje nije micao s mjesta. Njegova cigareta polako je izgarala između njegovih prstiju, a on ju nije prinosio ustima.

Snijeg pod njegovim nogama polako se pretvarao u bljuzgavicu kad je čovjek započeo: “Hvala vam... Hvala vam što me pristajete to upitati... Zbilja... Znam, mislite da se ne bih trebao zahvaljivati, a možda vam je čak i čudno, ali vjerujte mi... Vrijedno je hvale. Mnogi ljudi žele to, znate, taj jedan kratki trenutak u kojemu će ispričati potpunom strancu svoj život. Svejedno kojem. Makar ga ovaj i ne slušao. Ali taj govor, ta ispovijed... koja i nije zapravo ispovijed, jer nikoga nema da sudi... Malo ljudi priliku za to dobiva. Zato se zahvaljujem. Jer mnogo toga žel... Ne, moram reći. Vidite, ja nisam običan čovjek. Volio bih da jesam. Volio bih kad bih se mogao predstaviti sa "Ja sam običan maleni čovjek, nitko i ništa", ali kad ja nisam ni to. Ja sam tek zemlja. I vi ste zemlja. Žao mi je to reći, ali kad znate da je tako... No, kako rekoh, i ja sam zemlja... bio. Do jučer. Sada... sada sam ja zemlja i vama. Sada sam ja zemlja zemlji. Od ove bljuzgavice, gospodine”, on pogleda u tlo podno svojih cipela, “ja se ne razlikujem...”

Ostao je tako promatrati, naizgled duboko zamišljen, nekoliko sekundi blatnjave i vodene ostatke snijega pod svojim nogama, a onda je nastavio:

“Dijete sa kojim ste me vidjeli da hodam svako jutro... To je moj sin. Moje jedino dijete. Ima dva tjedna, gospodine – mislim da je dva; vrlo lako može biti i manje – otkako mi je žena umrla. Živjeli smo u malenom stanu, ona, naš sin i ja. Starao sam se za njih. Godine smo tako proveli. Nije mi bilo teško. U tvornici sam radio. Ujutro odlazio, navečer se vraćao... Ali ona se razboljela. Umrla. Morao sam platiti sahranu, znači još više raditi, a bio sam i u dugovima radi lijekova. U tvornici, ondje sam radio, još od prvog

rata. Moj sin bojao se ostajati sam u stanu nakon njene smrti (ne zamjeram mu, i samoga me je bilo strah) pa je išao sa mnom na posao. Ta jutra vi ste vidjeli. Vidjeli ste nas kad smo prolazili. I ja sam vas vidio, ali žurio sam. Žao mi je, da nisam žurio možda bih vas i pozdravio. Jer nemam predrasude prema takvima kao vi. Možda ste mislili, je l'... No, da... Djeci je zabranjeno ulaziti u tvornicu, znate. Morao mi je sin vrijeme provoditi u perivoju ispred nje. Čekati me, četrnaest-petnaest sati, nekada i više. Ali čekao je strpljivo. Bez ikakva pogovora. Čak i onda kad sam izgubio posao.”

Samuel nije izgovorio niti jednu riječ, već je dopuštao čovjeku pred njim da u polušaptu neprekidno govori. On se silio, ne da sluša, već da smogne snage ustati i otići odandje zauvijek, da pobjegne prije nego dozna razlog zašto mu je čovjek prišao. Imao je osjećaj, moglo se reći da je slutio razlog tomu – a ono što je slutio nije mislio da je imao snage izdržati. Čovjek pred njim bio je čovjek bez nade. To se osjetilo unatoč njegovoj volji da govori. I puknuće njegovo, konačni krah njegov mogao se dogoditi svakog trenutka. Ali pobjeći Samuel nije mogao.

“Nisam htio dijete uznemiriti, znate... Nisam mu mogao reći da sam dobio otkaz. Ne nakon smrti njegove majke. To bi bilo previše. Jer oslonio se na mene, na svog oca, od svih ljudi svijeta, jer samo sam mu ja mogao pomoći... A onda mu je svijet uzeo i to. Svijet ovaj, gospodine, ne dopušta da se dijete osloni na svog oca. Bez obzira što nema ništa drugo. Bez obzira što nema ni pet godina.” dok je govorio, niz blijedo lice tog čovjeka sklizne jedna suza i nestane među dlakama njegova neobrijana lica. “Svijet je zvijer... a zvijer ne osjeća milost prema onima koji ju služe. A služio bih ju!”, doda nešto glasnije. “Borio bih se i radio! Dao bih život svijetu. Bez obzira što je nepravedno. Bez obzira što je besmisleno. Ali bih! I to ni radi kakvog inata, i ni uz kakvu čak pomisao da se ja radi nečega žrtvujem. Učinio bih to tek stoga jer je takva situacija. No... eto...”, pokušao je naći prave riječi, “Strašno je, znate, kad se robu oduzme pravo i da kleči...

No, da... Išli smo svejedno do tvornice svakog jutra, sin i ja. I on bi ostao u perivoju, a ja bih ušao u zgradu i izašao kroz stražnja vrata. Tražio sam posao sve vrijeme dok je dijete čekalo u parku. Danima sam tražio, molio svakoga koga bih ugledao, spuštao se do crva; govorio da ću prvih mjesec dana raditi nizašto. Prva dva mjeseca, ma tri mjeseca ako treba...! Ali posla nije bilo. Baš nigdje. Nikomu nisam bio potreban... A dana je bilo sve manje. Dugova sve više. I... to je to.”

“To je to?” Samuel upita.

Čovjek kimne glavom. “Izgubio sam sve.” rekao je. Tada mu opet stanu teći suze, ovaj puta mnoštvo njih, dok je pognute glave promatrao Samuela. Na suze se on nije obazirao. Nije ih čak ni brisao. Tek je dopuštao da kapaju po bljuzgavici.

“Imam osjećaj da znam zašto ste mi prišli.”, Samuel tada mirno

progovori. "I sam sam tamo bio. Ali nemojte to činiti. Bespotrebno je, uvjeravam vas. Lako za novac, lako za siromaštvo, i posao i svijet i sve to. To sve ide i ide i odlazi. Ništa od toga nije stvarno. Doći će novac već, a ako i ne dođe, kao da je bitno... Ono što je bitno je da imate sina. Radi njega ne smijete odustajati. Njemu ste potrebni... Molim vas, nemojte to činiti..."

"Ne razumijete, gospodine.", čovjek je odgovorio. "Ne razumijete..."

Ali Samuel je ustrajao: "Ostanite živjeti... Nemojte odlaziti... Znam da je život težak, ali radi djeteta, radi njega... ostanite... Lako za novac..." Samuel nije znao što bi drugo rekao. Njegove riječi, bio je toga svjestan, bile su puko buncanje, niz jedva povezanih riječi, vrlo vjerojatno i suprotna djelovanja no što je htio... Ali to je bilo sve što je imao.

Mnogi koji odgovaraju druge od samoubojstva često govore samima sebi. Samuel je to znao, jer doživio je to mnogo puta. Ali sada je bilo drugačije. Ono što je nudio ovom čovjeku kao razlog da živi bilo je ono što on sam nikada nije imao: obitelj. Ili tek posljednju krhotinu onoga što je nekoć obitelj bila.

"Ne razumijete, gospodine... moje dijete je jučer poginulo."

Poput udarca, naglo i kanda odzvanjajuće, Samuela te riječi najednom zaustave. Mirne, tihe, nježne, a opet tako snažne i divlje, divlje i nepredvidljive poput zvijeri bile su te riječi. Neočekivane, bolne, opasne za čuti.

Samuel htjedne nešto upitati. Čovjek htjedne nešto nadodati. Oboje ostadohu nepomični šutjeti.

"Ostavio sam ga u parku, jedanput više nego sam smio. Dok sam tražio posao, udario ga je automobil...", čovjek je rekao, glasa bezbojna i prazna kao zvuk napuštene kuće bez i vjetra da fićuka u njoj. "I eto, gospodine, to je ono što mi se dogodilo."

To nisu bile riječi razgovora, i Samuelov sugovornik nije očekivao odgovor. Napokon, on ga nije imao snage ni dati.

Sve što se dogodilo tokom sljedećih sekundi bilo je ono jedino što se dogoditi moglo. Samuel je ustao, jer konačno, nakon čitavog života čekanja, pronašao je čovjeka vrijednog klupe na kojoj je on sjedio, i čak niti pogled mu više poklonivši, ali kraj njega ipak ostavivši onaj novac namijenjen za Joanne, od njega i njegovih demona odšetao.

28.

Lma suza koje se ne smiju vidjeti. Suza koje nismo zaslužili. Jer kad dopuštamo da teku, mi krademo tuđu tugu. Kao provalnik Samuel se osjećao, jer suze koje su niz njegovo lice sada tekle nisu bile od njegovih patnji. Zato je onog čovjeka on napustio.

Svaki čovjek treba imati pravo da dotakne dno sam. Dno onog čovjeka nije bilo dno Samuelovo. Jer ka svome dnu Samuel je imao još padati. Još malo, kako se činilo, ali ipak još.

Prelazak dana u noć Samuel je dočekaio lutajući snježnim ulicama Pariza, promatrajući boje sutona što su se prelijevale po oblacima i miješale sa njima kao u kakvom plesu, osluškajući odzvanjanje dalekih zvukova prometa po ciglenim zidovima visokih kuća, tapkanje pahulja po svom starom kaputu, pucketanje snijega pod svojim čizmama i promatranje, tek nakratko svako od njih, ali ipak dovoljno dugo da ostavi trajni žig na njegovu srcu, rumena lica prolaznika, zabrinutih, nesretnih, a opet na ovaj jedan kratki dan, na ovu jednu kratku noć, svjesno upletenih u iluziju sreće.

Vjetar i snijeg hladili su mu lice, činili da ga peku njegovi obrazi, nos njegov i čelo. Kaput mu je bio vlažan. Cipele mokre. Šešir već godinama nije nosio. A život... Bio je od onoga što postoji, činilo mu se. Nije znao što bi o njemu rekao, o samom svom životu tokom tih trenutaka, udisanju, izdisanju i postojanju. Događalo se. To je, možda, bilo dovoljno. To je, možda, bilo sve što se o tomu dalo reći.

On se fokusirao na sve te sitnice oko sebe – na koje morao je priznati nije mislio godinama, vjerojatno od svoga djetinjstva – i razbijao svoj fokus na milijun komadića bez svoje volje, kanda šiban instinktom, jer sama njegova priroda ono što se imalo dogoditi, činilo se, nije mogla u komadu zagrliti. Ranije je bilo još moguće, barem na jedan kratki trenutak, ali sada, dok je prilazio onomu što je čitavog života čekao i od čega je čitavog života u isto vrijeme bježao, sada je spoznati išta bilo jednostavno nemoguće.

A što se imalo zagrliti? Činjenicu da je život temeljio na iluziji? Činjenicu da iako je iluzija bila ispred svih vatri kroz koje je prošao, to ih nije činilo manje stvarnima i njihove opekline su mu svejedno naškodile? Ubio ljude, prošao kroz rat, kroz logor, vidio što nije smio vidjeti, što nikada nikome ne bi čak ni dozvolio – iz ljubavi, naravno – da uopće i pokuša vidjeti – i sve to ignorirao, preko svega prelazio... Jer, eto, kad dođe do tog

jednog određenog cilja, onda će sve, jer sve tada mora, onda će sve biti... Bolje? Normalnije? Manje bolno? I jednu jedinu mrvicu, ne čak ni prstohvat, već tek maleno zrnce... Smislenije? Dovoljno čvrsto da se na to može osloniti?

Bojao se Samuel. Bojao se, dok je hodao, da je ta jedna neobična ideja istinita, ideja koja mu je tokom tih trenutaka polako plamsala u glavi:
Nekada je čovjekov lijek upravo njegova bolest.

* * *

Crkva je bila puna svijeta, kako je i očekivao, i kako je i očekivao, bila je vruća i zagušljiva, bez obzira na njenu prostranost. To je Samuel osjetio još kad je stao pred njena otvorena vrata.

Je li ponoć prošla ili je tek imala doći on nije bio siguran dok je tako stajao a oči mu se na blještavila crkve prilagođavale. Iznutra su dopirali mnogi glasovi, ujedinjeni u larmu, kao i topli zrak uz smrad ljudskih tijela i miris zapaljenih svijeća i tamjana. Mokri kaputi također su smrdjeli, stotine njih, u crkvi isparavajući na ljudima ono što su nekoć bile čiste i bijele pahulje snijega. Samuel ništa od toga nije osjetio, jer on je smrdio najviše. Nije mu bila poznata čak ni toplina; nju bi njegovo tijelo doživljavalo tek kao još jednu vrstu hladnoće.

To je bilo to. Sve što je, činilo se, od života ikada tražio. U crkvi toj nalazila se Joanne Beckett.

Uskoro mu je opet palo na pamet da ju možda neće prepoznati, da će proći kraj nje i pustiti da ode bez da se uopće spram nje i osvrne. Ali ona kraj njega tako proći neće, bio je u to siguran. Jer izgledao je kao propalica, kao prosjak, nevrijedan njena pogleda, i stoga osoba kakvu bi pogledala kakva milosrdna duša, dobra duša, kao što je bila njena.

Bila je to još jedna od onih nada koje si nije mogao priuštiti, ali na koju se svejedno oslanjao kao kockar na posljednju kovanicu. *Ona mora biti dobra – inače je sve uzalud. Ta uzalud je proći život voleći zlobnika*, on je pomislio. *Ali... i da nije dobra, bi li ikada odustao od nje?* To nije bilo čak ni pitanje. Ne bi odustao. Nikada ne bi odustao.

Učiniti taj korak, taj prvi korak spram unutrašnjosti crkve i stupiti među ljude, bilo je od onih stvari koje se činilo učiniti nemogućim. Bio je tu već ranije, ali sada... sada je to bila druga crkva. Ovaj svijet bio je drugi svijet.

Nije bio sasvim siguran koliko, ali pred ulazom crkve mora da je tako stajao desetak minuta, tjerajući se učiniti ne više no tek da pruži jednu od svojih nogu naprijed. Ljudi su ga letimice promatrali, djeca naročito, praveći se da ga ne vide ali svako malo na njega pogled vraćajući. Vjerojatno su ga se bojali. Vjerojatno su ga se čak i zgražali i nadali se da će što prije

otići.

Ali na njih se Samuel obazirao nije. Nije čak ni otišao. Štoviše, korak spram crkve uskoro je bio učinjen. A potom još jedan. A onda i još jedan nakon toga.

Bilo je nemoguće to što je činio, ali nemoguće je bilo sve što je imao.

Transom to se moglo nazvati, to stanje u kojemu je bio dok je prilazio osobi koju ne samo da je volio, već o kojoj je sve, izgledalo je, ovisilo, i u tom transu, iako je bio okružen ljudima, on je imao osjećaj da su se u ckrvi nalazili samo njih dvoje, Joanne i on. Gdje se Joanne unutra nalazila i je li uopće ondje i bila on nije mogao reći, no to nije bilo ni bitno.

Samuel je prolazio između ljudi, pogleda prazna kao da jedva i živi, ne obazirući se na njihove poglede, riječi njihove i uopće činjenicu da su živjeli. Lice mu se znojilo, šake stiskale same od sebe, tresle se, a srce mu brzo udaralo. Svakim korakom, znao je, bio joj je sve bliže. Svakim korakom, dok su ljudi ispred njega poput vode ulazili i izlazili iz njegovog vidnog polja. Njegovog života. I svaki od tih koraka podsjećao ga je na godine što su prošle, i što su vodile do tog trenutka, pridržavale ga kao stupovi most od kamena. Vidio je on i hladnoću i ljude i mrak i prijatelje i neprijatelje, svaku patnju i sreću i pomisao "Jednoga dana i to će proći", a opet vidio je i to što je tu, činilo se stvarno bilo, ono opipljivo, te stvarne ljude unutar crkve. Sve je to vidio, sve to prolazilo je kraj njega, i ni na što od toga on se nije obazirao.

A onda je ugledao nju.

Joanne Beckett, viša, šira, veća i urednije kose no što je se sjećao, ali svakako upravo onakva kakvom ju je njegov um zamišljao. Ugledao ju je s leđa, na manje od tri koraka udaljenosti, i ugledavši ju on je osjetio kao da je vrijeme stalo.

Nosila je crni kaput i haljinu koja joj je sezala do gležnjeva. Njena kosa, sada mnogo bujnija, bila je svezana u rep, i u njoj bijaše nekoliko ukrasa koje Samuel nije znao imenovati. Vrijeme koje je proteklo reflektiralo se iz njene prilike, svi ti dani, sve te godine, i nježno se rasplinjavalo pred Samuelovim pogledom. Godine su to bile koje se nikada neće vratiti, nikada ponoviti, tisuće dana, jednostavno previše – a on je radi toga tek mogao stajati. Stajati i gledati. I sve to prihvaćati.

Kao da i ne živi osjećao se kada joj je bez riječi prišao... i položio ruku na rame.

Trudio se nešto reći, uistinu, ali ništa izgovoriti nije mogao.

Ona se tada okrenula. Pogledala ga je, svojim svijetlim očima, prvo njegove cipele, a onda i njegov trup i lice. Sekunda joj je trebala, dok je tako gledala, jer pred njom bijaše prilika vrijedna svake žalosti, svakog gađenja...

A onda brzo stavi ruku na usta. Tijelo joj se zgrči, zatrese, a iz očiju počnu izlaziti suze. Bez riječi, ona je gledala u prljavog, kosmatog čovjeka pred sobom i plakala.

Trajalo je to nekoliko sekundi, ali činilo se kao da traje vječno. Stajali su okruženi ljudima, gledajući jedno drugo u oči, i bili su već odrasli ljudi, no u onom trenutku za njih je stvarnost bila drugačija. Sada su oni bili djeca, maleni šestogodišnji Samuel Gide i trogodišnja Joanne Beckett, sami, usred ničega, usred crnila, i osim jedno drugog nisu imali nikoga, i nitko za njih nije znao. Uplašeni, promrzli radi nedostatka ljudske topline, otjerani od svijeta, bez ikakve ideje koju riječ da progovore i što da učine.

Tu je Samuel osjetio razbijanje iluzije. Iluzije koju je čutio proteklih i suviše mnogo godina, naime iluzije koja mu je govorila da ono što je osjećao spram te djevojke vjerojatno nije istinito, da je vjerojatno plod njegova uma i da će ispariti one sekunde kad ju ugleda. Ali ispalo je drugačije. Sve što je smatrao svih tih proteklih godina, sada je uviđao, ipak je bilo stvarno. Ipak, on ju je volio. A volio ju je više od svega.

Učinio je još jedan korak, približivši joj se dovoljno da ju je mogao

primiti za ruku. Ali nitko nije dotaknuo nikoga. I dalje nisu izgovarali niti jednu riječ. Rušenje starih svjetova, činilo se, nije moglo biti tako brzo učinjeno, a mnogo svjetova oni su imali za srušiti.

Možda minuta, a možda tek pola minute prošlo je u toj tišini, a onda se Joanne brzim koracima i pognute glave zaputila prema izlazu iz crkve. Prošla je kraj njega – koji je stajao miran poput statue i naizgled jedva se održavajući na nogama – držeći pogled prikovan spram kamenog poda prljavog od otopljenog snijega, kao da gledajući u tlo bježi od okoline, a on je osjetio njen miris.

Stajao je Samuel sekundu-dvije, prazna uma, niti mogavši niti pokušavajući kontemplirati što se upravo dogodilo... a onda se okrenuo i za njom pošao.

Spram njih se nitko nije osvrnuo, a čak i da jest, to je bilo sasvim nebitno.

Joanne je stajala vani na snijegu; ugledao ju je nakon tek par učinjenih koraka. Osim nje, ondje pred crkvom nije bilo nikoga. Osvijetljena bijaše tek polovično uličnom lampom, zajedno sa pahuljama koje su po njoj padale.

Samuel joj priđe.

Pružio je spram nje ruku, tek možda dva pedlja, u namjeri da ju dotakne, ali onda je od toga odustao i ruku povukao natrag.

“Joanne.” tada je rekao.

Ona nije odgovorila.

“Žao mi je...” u šaptu, sekundu kasnije, on je pokušao riječima zarobiti ono što je osjećao. I to je propalo.

“Zašto si došao!” začuje tada bijesan... Ne, ne bijesan, već ranjen, glas ranjen uz toliko boli da drugačije nije mogao zvučati. Joanne je sada zvučala drugačije. Odraslije. Zrelije. Bila je to jedna od onih koprena, taj njen glas, kojima vrijeme čovjeka sakriva, stvara pomisao u drugim ljudima da osoba pred njima više nije dijete, da osoba pred njima više nije nježna, krhka i ranjiva. Tu koprenu Samuel nije morao ni razmaknuti; on je kroz nju vidio.

Nikakvo odraslo tijelo i nikakva promjena glasa nije mogla učiniti da on prestane u Joanne vidjeti ono što je ona doista bila.

Bol. Nije joj mogao dokučiti uzroka. Nije mu bilo jasno zašto je Joanne bila ljutita. Doduše, nije se ni čudio.

“Došao sam...” bilo je sve što je mogao reći. Riječi stvarati bilo je preteško. Napokon, teško je govoriti kad se nema što reći.

“Ali to ne može biti!”, uplakana, u polušaptu ona je rekla. “To se nije trebalo dogoditi! Ne sada! Prekasno je! Kako, zašto... Ne razumijem... Kako sada? Ta rekli su mi da si umro... Zašto, zašto, Samuele... zašto nisi ostao mrtav.”

Njene riječi pekle su, kanda mu žigosale srce, a opet... makar i takve,

prijekorne, neprijateljske, uplašene... bile su sve što je on htio čuti.

Umjesto odgovora, on joj priđe i dotakne joj ruku. Nije se usuđivao zagrliti ju, jer smatrao se je psom, suviše prljavim i bezvrijednim.

Ali ona je tada zagrlila njega.

Nju njegova vanjština, činilo se, nije zanimala.

“Manje bi bolilo, Samuele...” šapnula je, čvrsto ga stisnuvši rukama i sakrivši lice u njegovu kaputu.

“Ali tu sam.”, on je rekao. “Nemoj se brinuti, Joanne... Nemoj čak ni misliti...”

“Nisi tu. Samuele... Nisi tu...”

On ju pomisli upitati kako to misli, zašto tako govori, ali ipak ne izgovori niti jedne riječi. Umjesto toga, kao biserje, on joj pokloni svoju šutnju, a šutnju svoju pokloni joj jer drugog poklona nije imao. Njegov čin bio joj je bolan, ali ipak mio. Ona se tada od njega odvoji i pogleda ga u oči, ne više kao da gleda u uzrok svog jada, već više kao u prijatelja u nesreći, tako osjećajno, činilo se, kao da je pukim pogledom izgovarala njegovo ime. Nije to moglo trajati duže od sekunde, taj pogled, ali za njih dvoje trajao je i više no što su mogli izdržati. Jer oboje su znali što je slijedilo.

A tada, Joanne je progovorila: “Trudna sam, Samuele. Sa čovjekom sam trudna koji je tu bio kad ti nisi. I zato te mrzim. Rekla bih da mi je žao, ali neću, neću to reći, jer nije mi žao. On što je doživio zaslužio je... a i ti si.”

Zanimljivo je to kako riječi, taj puki zrak što izlazi iz pluća mogu čovjeku učiniti toliko mnogo više od zraka. Jer koji zrak čovjeku oduzima čovječnost? Koji zrak ga gazi? Vjetar, on je bezopasan, osim ako je izašao iz pluća čovjeka. Vjetar, njega se bojati ne trebamo, osim ako je izašao iz pluća osobe koju volimo.

Možda bi bilo pravo ublažavanje kad bi rekli da su riječi Joanne uništile, razbile i srušile čitav Samuelov svijet, da su mu zgazile samo njegovo biće, volju, nadu i sve ono što je već nosilo njegovo ime i bacile sve to u gehenu. Ali drugih riječi mi nemamo. Nema riječi koje mogu ići toliko nisko, zadirati toliko duboko, oduzimati toliko mnogo... Gadno i teško, vjerojatno bi mogli tek reći, gadno i teško sve je to bilo. Ali i to bi bilo netočno. I to bi bilo daleko od stvarnosti. Jer Samuel niti je krivio, niti je mogao kriviti Joanne.

Najteže boli boli su pravedne. Boli su koje tu pripadaju, ma koliko mi htjeli da to nije tako. Što se događalo Samuelu trebalo je biti, i on je toga bio svjestan.

Stoga je rekao: “Trudna si...? Čestitam ti, Joanne. Ovaj... čestitam i tebi i mužu. Drago mi je da ste sretni... da vam se događaju dobre stvari...” Govorio je mirna glasa, ne znajući zapravo ni sam što govori, i bivajući sa svakom riječju kanda mrtviji no ranije, ali ne prestajući unatoč, jer je znao da ako prestane da će... da će... ni sam nije znao što.

“Hvala ti.”, ona je tihim glasom i blago pognute glave, ali pogleda i dalje uperena u njegove oči odgovorila. “Hvala ti što razumiješ... Jer ne bih voljela da osjećaš tugu... ili krivnju... ili što god već...”, na trenutak je utihnula, pustivši da on izgovori još par praznih riječi slaganja, a onda nastavila: “Uskoro odlazim, Samuele. U Ameriku idem. Dijete koje nosim, rekli su mi, neće biti rođeno zdravo. Idem zbog muža, a i radi liječenja ako bude potrebno...”

“Razumijem...”, Samuelov je odgovor glasio. “Nadam se, Joanne, da će sve biti u redu.” dodao je.

I to je bilo to.

Nakon tih riječi oni su se rastali.

30.

Rastali su se Joanne i Samuel uz tihe, prozaične i uopće nekakve jedva čujne riječi, pogleda stranaca, čak više ni poznanika, a onda je svatko otišao svojim putem. Bilo je to kratko, hladno, hladnije od snijega što je padao, a opet tako duboko i vrelo kao najusijaniji pečat, i ta hladnoća nije prestajala peći ma koliko sekundi potom prošlo.

A prošlo sekundi mnogo i jest. A zatim sati, a zatim dana. A onda i godina.

Deset, dvadeset godina ubrzo je prošlo, ne, trideset, četrdeset i više, svakim udisajem po nekoliko njih, i svaka od tih godina bila je besmislena i beznačajna kao da se nije ni dogodila. Ali pekla je, boljela je, unatoč njenoj besmislenosti i beznačajnosti, svaka od njih. I Samuel se našao živeti mnogo godina u nekom pariškom samostanu, kao polulud čovjek, čovjek bez ijednog interesa i ijedne nade, nemajući snage niti da mrzi išta niti da voli, i osjećajući da je sve svejedno, i kako bi izgovorio ijednu riječ sa ijednim drugim ljudskim bićem doista se morajući tjerati, šibati, jer i razgovarati sa ljudima postalo je za njega teško.

U jednom je trenutku u Parizu, nakon tko zna koliko godina, susreo svog prijatelja iz rata, Pierrea, i on mu je pomogao – i uopće ga na to potaknuo – dobiti mirovinu, a potom i kupiti neku staru i malenu kućicu. To su sve donosile godine, i sve to bijaše od onoga što su ljudi smatrali bitnim, ali što je Samuelu tek bilo more koje je promatrao sa svoje obale prepuštenosti i ludila.

Gadno je, dragi čitatelju, prilično gadno i bolno temeljiti sve na jednoj stvari, čitav svoj život, svaku svoju pomisao, svaki čin... i onda taj temelj izgubiti. Sve se tada ruši, sve ide u nepovrat, sve nestaje. A ostaje tek nekakva sjena koja je nekada bila čovjek. Emocije, one su teška stvar. Ljubav, mržnja, osjećaji, poriv čovjekov da čini, ma što god činio – sve to nestabilno je. Tako male stvari su potrebne, i sve to odlazi...

Poput gluhog djeteta kojeg pijani roditelj prebija jer ga ovaj ne čuje. Divljački. Istresajući se. Ne obazirući se na njegov šapat: “Ali želim te čuti! Želim te čuti...!” Tako se on osjećao pred svojim usudom, vremenom i čuvstvima, dok su ga oni svakoga dana tjerovali da se na koljenima pogne još niže, izgubi još jedan dio sebe i postane manje živ. Tako se on osjećao, ali ništa radi toga nije učiniti mogao. Čak niti da se ubije, na što ga je podsjećao

godinama onaj nož u kuhinji s kojim si je jednom gotovo odlučio oduzeti život ali kojeg je u posljednji trenutak bacio na pod i ostavio da trune. Ubiti se nije mogao, jer nedovoljno živ bio je i za to.

Samuel Gide je stoga ustajao, nekada rano ujutro a nekada gotovo poslijepodne, i odlazio do toaleta gdje bi u ogledalu osmatrao odraz svakoga dana sjediji, svakoga dana oronuliji, beživotniji, izboraniji. Zatim bi odlazio jesti, tjerati se da jede, zapravo, jer i to mu bijaše mučno, a potom čitati, ili lagati samome sebi da čita.

I tako iz dana u dan, iz dana u dan, iz dana u dan, iznova i iznova i iznova i iznova. I kao metalni i teški krug sve se to činilo, trajući i trajući i vrteći se gotovo vječno, vrteći se oko njegova vrata i daveći ga.

Kuću on ne bi napuštao mjesecima, a kad bi iz nje nekada i izašao otišao bi tek do obližnje trgovine, gdje kad bi ga tko pozdravio bi rijetko odgovorio i tihim uzdahom. Spavao ne bi po nekoliko dana, a kad bi spavao, sanjao bi rat i logor, i otvarao oči smrzavajući se iako bi bio pokriven sa nekoliko deka. Često bi sanjao i Joanne, i budio se u suzama, iako u snu on njeno lice nije mogao vidjeti, jer više se nije mogao sjetiti niti kako je izgledala. Umjesto njena lica sanjao je crnu maglu, i bio je uvjeren da je iza te magle ona.

I to... to je bio njegov život.

To je bilo ono što su ljudi nazivali životom.

* * *

Ali jednoga jutra to se promijenilo. Propadanje se naglo zaustavilo. Naime neko kucanje, kucanje nekoga slabašne ruke, tiho i ustrajno probudilo ga je, prenelo iz sna bez snova i natjeralo u smatranju da je ono tek iluzija i da će otići shvati da je to kucanje stvarno, da prestati neće, i da se vrata otvoriti trebaju.

Čovjek već gotovo sasvim sijed, mršav, upao i slab, a opet noseći na kržljavim ramenima tone boli, uskoro je stoga do vrata došao, nadajući se ma tko god da kuca da će otići što prije... a onda ih je otvorio.

I ugledao dijete. Djevojčicu, zapravo, sličnu djevojčici koju je nekoć, tako davno, poznavao i volio. Sličnu jedino time što je bila djevojčica. I time što je, kao i djevojčica njegovih sjećanja, bila uplakana.

Samuel Gide ne progovori ni riječi. Nije ni trebao, jer dijete je već samo reklo zašto je kucalo:

“Pomozite mi, molim vas!”, uplašeni i drhtureći glas djevojčice lica crvena od suza rekao je, a njena malena ruka primi njegovu, gotovo ledenu. “Molim vas, sakrijte me!” ona je dodala, osvrnuvši se spram ulice iza sebe.

Samuel je i dalje stajao bez riječi. Polako je tada kimnuo glavom, te se okrenuo i počeo vući korak prema unutrašnjosti kuće. Djevojčica se još

jedanput osvrnu, uđe za njim i zatvori vrata.

“Nem... nemate ključ?” začuo je njeno još uplašenije pitanje sa vrata dok je prilazio stolu kuhinje. Pitanje je ostalo neodgovoreno. Ubrzo zatim, ona mu se u kuhinji pridružila.

Djevojčica je stajala kraj Samuela neko vrijeme, tek možda par sekundi, čekajući vjerojatno da on nešto progovori, ali onda je od čekanja odustala i poslala tražiti mjesto gdje bi se mogla sakriti. Tada je izustila da upita starca što je u kuhinji sjedio je li to sa njim u redu, smije li to ona učiniti, otići u jednu od soba, ali uvidjevši da on ni na što nije obazirao pažnju samo je poslala učiniti što je namjeravala.

Samuel je tako ostao sam, sjedeći za drvenim sivim stolom i promatrajući svoje stare, žilave ruke na njemu, svoje požutjele tvrde nokte i sijede dlačice ruku. Jedva je išta od toga vidio, jer i vid mu je bio posljednjih godina nekako mutan a nije se htio zamarati nabavljanjem naočala, ali i da je vidio svakako bi sve to bilo jednako nebitno i svakako bi on to promatrao kao i sada, tek si lažući da promatra, a zapravo se upuštajući u crnilo misli. Mogao je zaspati tako sjedeći, bio je siguran, i ne bi primijetio razliku u svom doživljavanju prostorije i sebe. Nije bio umoran, činilo mu se, ni slab, ni snažan, ni bezvoljan ni voljan, nije mu bilo ni svejedno niti je mario. Bio je tek kao mrtvac, nekako umrtvljen, možda bi bilo bolje reći, a opet je bio živ. Živio je. Disao. I eto, sjedio, ruku položenih na stol.

Par udisaja i izdisaja kasnije natjerao se malo podići pogled, ondje spram noža, koji više nije bio na podu već na stolu. Nikakvi novi osjećaji kad ga je ugledao nisu ga dotaknuli, i nije se pokušao sjetiti kada ga je točno na stol podigao. Sve je bilo isto. Nož je i dalje hrđao, baš kao i on.

Bezvoljan... čak i da se ubije.

Prošlo je nekoliko minuta, ili sekundi možda, ili je to bilo upravo tada, a on se našao pitati nije li umislio da mu se u kući nalazi dijete. Nije li se upravo probudio za stolom, i nije li sve to bio tek san? *Ako je tako*, mislio je, *još bolje... A možda... A možda i nije... Ne znam. Ne znam ništa...*

Zaklopio je oči. Logor. Krv. Staklo. Otvorio je oči. Hrđavi nož na bijelu drvenu stolu bio je ljepši prizor. Sat! Mogao je pogledati na sat. Tada bi znao što se događa.

Ali nije se mogao sjetiti gdje je imao sat. Na kojem je zidu bio obješen. I... je li ga uopće imao.

Napokon, začulo se kucanje na vratima. To je potvrdilo postojanje djevojčice. Jer od nekoga je ona bježala. Taj netko, izgleda, sada je tu.

Kucanje se ponovilo. Starac nije odgovarao, niti se sa svog mjesta micao. Umjesto toga, kao što je godinama činio, on je promatrao nož.

* * *

“Danas odlazim.”, u jednom trenutku Samuel je prekinuo tišinu. “Razmišljao sam o tome već ranije, ali sada je to odlučena stvar.”

“Gdje bi otišao?” njegov sugovornik upita.

“Vidio si već plakate po gradu... Potrebni su vojnici.”

Vrata su se kuće uskoro otvorila. Neka osoba teška koraka tada je prešla njezin prag. Zvuci cipela u nekakvom neobično brzom ritmu stadohu hodnikom prilaziti kuhinji.

“Oprostite... nište čuli da sam kucao...?” hrapavi je i šišteći glas upitao, glas ni tih ni glasan, već upravo nekako nazalni i mekani, tako da u kuhinji nije stvarao ni trag jeke.

Samuel se spram osobe ne osvrne; od njene je prilike tek vidio sjenu, a sjena, ona je prikazivala čovjeka niskog i gojaznog.

“Vi me ne čujete...?” čovjek starca za stolom dotakne.

Vjerojatno pomislivši da je Samuel mentalno bolestan, što doduše zasigurno i jest bio, i uvidjevši da pokušavati sa njim komunicirati ne rađa plodom, čovjek odluči odmaknuti se i na svoju ruku potražiti to po što je već došao. A došao je, kao što mu glas nakon par minuta pokaže, po djevojčicu.

Prvo je stao otvarati ormariće u kuhinji, a onda i ulaziti u sobe, jednu po jednu, rovajući po stvarima, otvarajući ormare i saginjući se pod namještaj. Svako malo, između nekih jedva čujnih riječi što je neprestano mrmljao, on bi izgovarao njeno ime. Samuel joj je ime čuo, pet, šet, možda i deset puta tokom tih par trenutaka, ali nikako mu nije uspijevalo upamtiti ga. Iako se, uistinu, nije ni trudio. Štoviše, moglo bi se reći da se trudio da ga ne upamti.

Čovjek se uskoro zadihao, a njegov pokušaj da bude tih i prijazan uz kojega je u kuću ušao postao je groteska te namjere, i on je od pretvaranja malo po malo prešao na izravnost, a od izravnosti na čistu životinjsku zlobu i bijes. On je sada vikao i psuovao, bacao stvari po kući, razbijao, svako se malo vraćao do starca i unosio mu se u lice i prijeto mu.

Već je Samuel Gide u svom životu vidio i suviše skinutih maski, i zato ga to nije diralo.

“Tu si, pseto!” napokon, kad ju je našao, debeli je muškarac uskliknuo, gotovo kao da reži. Dijete je bilo skriveno na gornjem katu. Samuel nije znao točno gdje. Nije ondje bio godinama.

Potmuli zvuci udaraca, što o tijelo, što o namještaj, zvuci ljudskih glasova, režanja i jecanja, kao i batovi koraka, to je ono što je Samuel osjetio sjedeći za stolom.

“Vidio si već plakate po gradu... Potrebni su vojnici.”

Talijan je sjedio do njega, na klupi pred rijekom na čijoj se površini blagih valova zrcalilo sunce i reflektirali rijetki oblaci. Hladnoća, osjetio ju je. Iako je nosio kaput. Iako je znao da je naspram hladnoće koju budućnost donosi ova hladnoća vrelija od stihija pakla.

Djevojčica je bila gurnuta niz stepenice. Dogodilo se to uz parajući zvuk šamara koji joj je raskrvario lice.

Samuel je okrenuo glavu prema njoj. Ležala je sada kraj njegova stola i suznih očiju, ali ne ispuštajući ikakve zvukove, starca pred sobom pogledavala.

“Molim vas...” šapnula je.

Čovjek je silazio stepenicama, ne žureći.

Da je to izrekao onako kako je stvarno razmišljao, obojica bi se tada od srca nasmijala, jer Samuelu je doista bilo oličenje ironije da u svemiru u kojemu su svi jedno...

“Molim vas...”

... u kojemu ljudi nemaju ništa do li jedni druge i malenu, u svemiru sasvim nebitnu planetu koja im je jedini dom...

“... učinite nešto...”

“Spasit će te retardirani starac...”, čuo se muškarčev glas, “Da, moli ga, on će te spasiti... A rekao sam da ne bježiš...! Nismo li se lijepo dogovorili? Ovo je zadnji put... Sama si rekla... A ti opet...” prekine ga zarivanje vlastite cipele u djetetova rebra, na što ono zavrišti a on se spotakne. “Ne deri se!” Još jedan udarac. Potom ju više nije dirao, jer pokušavao je doći do daha.

... da ljudi pucaju jedni po drugima, ubijaju se, šire strah i nesreću, bacaju bombe na gradove, mrze se i unakazuju jedni druge.

“Tu si, mladiću...! Tražio sam te. Vidim, lijepo si mjesto odabrao za temelj odabiranja...”

Samuel se okrenu i ugleda vlasnika knjižare. “Ne znam sjećaš li me se. Oprao si izlog moje radnje, i zauzvrat dobio knjigu. Kažem da ne znam sjećaš li me se, jer prošlo je par dana od toga... Ali... prošlo je od toga par tisuća godina.”

“Sjećam vas se...” Samuel je tiho rekao.

Starac je prišao dvojici mladića što su sjedila na klupi i promatrala rijeku. “Čovjek što sjedi kraj tebe, za koji trenutak dati ćeš mu knjigu koju si dobio. Doći ćeš u tu napast. Moja knjiga... vidiš, nije za svakoga. Moglo bi se reći i da je to knjiga moje duše. Ali tebi sam ju dao, stoga... ona je sada tvoja. Daj ju čovjeku do sebe, ako želiš. To je svakako i nebitno i bitno.”

“Zašto onda to spominjete?”

“A da si ostala... što bi ti nedostajalo? Zašto nitko drugi ne bježi, već samo ti? Smetaju ti muškarci, smeta ti...”, on je govorio mašući rukama iznad njena skupljena tijela. “A tko plaća sve to, to ne pitaš?! Samo ti, to ti je bitno... a drugi, a troškovi, ništa te to ne zanima... Nezahvalna, kao i mater... Ne, ne, rekao sam... Rekao sam... Ne vrišti dok govorim!” ponovno ju je udario.

“Molim vas, pomozite mi...!” djevojčica je još jedanput viknula.

“I dalje ne odustaješ? Pa starkerlja će ti se uskoro pridružiti, ne brini...”,

muškarac je rekao, nakon čega je iz kaputa izvukao revolver. “A i jest dobar, nije li?”, odsutno je dodao otvorivši bubanj pištolja i tražeći po džepovima metke. “Sjedi i gleda, sjedi i gleda... Šuti, za razliku od tebe.”

Pištolj uskoro bijaše napunjen.

“Još ćeš ga moliti... Evo, da te vidi...”, muškarac je rekao približivši se starcu i okrenuvši mu glavu spram djevojčice. “Smije se...! Ha! Starče, pa ti uživaš...!”

Samuel se i jest smiješio, gledajući nekako prazno djevojčicu ravno u oči. Niz njeno je oteklo lice tekla krv, a u pogledu se njenu vidjeli razočaranost i žalost. Ona uz bol udahne i izdahne, kanda ne znajući da li da osjeća gorčinu ili se tek prepusti svemu; poklekne i pusti nade da idu...

Ali onda se i ona nasmiješila.

A Samuel Gide zarije nož muškarcu u vrat.

Začuje se pucanj i razbijanje keramike, uslijed čega starac ustane i sa čovjekom do sebe se sruši na tlo. Hrvanja tu ne bijaše, tek ritanje onoga koji je doprije osjećao da ima moć ugasi tuđe živote. Samuel, pak, nije osjećao čak ni straha ili žalosti. Tek hladno razumijevanje da mora učiniti što mora. Nož u muškarčevu vratu on je primio te ga povukao duž njega. Potom, tjeran baš ničim, on taj nož izvuče i stane mu ga zabijati u prsa. Iznova i iznova, dok je iz umirućeg izbijala vrela krv i mrljala mu ruke.

Ali nisu ruke bile jedine isprljane krvlju. I njegovo lice, i ramena, pa čak i kapci njegovi i jezik njegov, sve bijaše krvavo, ljepljivo i odvratna i gorka okusa i mirisa. Samuel je zabijao nož u čovjekovo srce. Oštricom je prolazio kroz njegova pluća, koja su na to kao pucketala. Proklizavao mu je krvavi nož između čovjekovih rebara. A on je zabijao. I probijao. I bivao sve krvaviji.

Bilo je to uistinu odvratno. Ne ubijanje, već to što nije uživao čak ni u tomu.

Oči su Samuelove bile zaklopljene. Kod ubijanja, osjećao je, nisu mu ni potrebne, jer to je, nažalost, bilo ono lako. Ono barem što je znao činiti.

Čovjek pod njim bio je mrtav. Mrtav je bio odavno. Pola uboda bilo je ubadanje mrtvog čovjeka.

Samuel okrenu lice spram djevojčice. Nasmiješen.

Sve je bilo gotovo. Spasio ju je.

A onda je otvorio oči, nadajući se da će ugledati njeno lice.

No nje tu ne bijaše.

“Pozovite hitnu, brzo! Čovjek će iskrvariti!” začuo je povik neke žene usred gomile vriskova uplašениh ljudi.

Pogledao je u svoje ruke. U rukama mu bijaše razbijena boca, a pod njim neki nepoznati izbodeni i rasječeni čovjek, u čijim se očima život polako gasio dok je dahtao i tresao se krvareći.

Samuel se nalazio u trgovini. Toga je postao svjestan tek par divljačko

brzih otkucaja srca kasnije. Razrogačenih očiju i otvorenih drhtavih usta, ispuštajući nekakve zvukove kakve samo ljudi pomračena uma običavaju ispuštati, on je promatrao oštre rubove boce kojom je čovjeka izboo. Krv sa boce kapati nije prestajala.

Starac tada bocu odbaci, na što se ona u daljini dodatno razbije.

“Rekao sam da je lud i opasan!” začuo je nečije riječi.

“Ta učinite nešto!” uz zvuke koraka čuo se ženski povik.

Starac se na trenutak stane osvrutati oko sebe, no onda vrati pogled na čovjeka pod sobom.

Htio je ustati. Pomoći čovjeku. Učiniti nešto, ma što god to bilo, samo da ne sjedi na ubijenoj osobi.

Ali nije se mogao pomaknuti. Ma koliko god se ritao.

Remenje njegova kreveta nije mu to dopuštalo.

Gledao je u strop, dok ga je niz iluzija njegova bolesna uma tjerao na urlikanje. Ali nije ni urlikati mogao, jer krpa mu nekakva bijaše u ustima.

Krevet u njegovoj sobi ludnice je škripao dok se starac tresao, trzao i otimao. Starcu se to škripanje činilo poput vrištanja. Poput cviljenja.

“Stanite mirno.” nasmiješeni je čovjek rekao držeći fotoaparata uperen u svoje kćeri. Psići u njihovim rukama civiljeli su, migoljili se, jer htjeli su da ih djeca spuste.

“Tata, a zašto ti nisi sa nama...?” jedna je djevojčica upitala.

“Ne mogu, jer netko mora fotografirati...”

“Ja ću!” javila se najmanja kći.

Nasmiješen, gospodin Hummel je podigao kameru do svoga lica.

“A otac im umire...”, Nijemac izdahnu. “Ako su i one uopće žive... Strašno je koliko su krvi ljudi voljni prosuti u ime neprolijevanja krvi.” doda jedva čujnim izdahom.

Zrak podno ruševina bio je oduran. Sparan. Smrdio je po krvi. Po ciglama i benzinu, iako se Samuel nalazio vani, podno neba, pred nekim mladim Nijemcem sa puškom u rukama.

U pogledu mladića očitovao se strah, ali ne i težnja za prestankom svega toga što se događalo.

On nije mogao shvatiti, nije mogao obuhvatiti pomisao da mu čovjek pred njim nije htio nauditi, nije se htio boriti, ni sa njim niti sa ikim drugim. Jer teško je shvatiti da svaki strah ima alternativu. Teško je prihvatiti da samo par koraka dalje od rupe u koju smo se sakrili je sloboda, stvarna sloboda. I mi bi došli do nje, samo da nismo odustali. Samo da smo nastavili dalje.

Istina, težnja čovjeka pred njim, njegovi snovi, naime, bili su toliko neobičniji, toliko radikalno drugačiji, možda čak i strašni, da ih po svojoj prilici i nije bilo moguće shvatiti od strane nekog djeteta sa puškom.

Ali nemoguće nije bilo dovoljno. Nemoguće je bilo preskupo.

Samuelove oči govore su, vikale:

“Ujedinimo se! Bacimo puške oboje, i stanimo zajedno, i ti i ja i čitav svijet, kao jedan, kao građani svemira, i činimo dobro! Mi to doista možemo. Imamo taj izbor. Laž je da ga nemamo. Empatija, ljudskost, toplina – hajde da budemo od toga. Hajde da više nikada ne prolijemo krv! Nikada da uzrokuje plač. Molim te... ujedinimo se...”

Ta ujedinimo se!

Odbaci pušku, evo, još stigneš, učini to, molim te, sada, odbaci ju, riješi je se! Ne diži ju! Ne diži ju! NE DIŽI JU!”

A onda se začuje pucanj. I zbije se ono što je Samuel Gide sanjao toliko puta...

Ali kad je otvorio uplakane oči i pogledao u svoju pušku uperenu u lice mladića, shvatio je da je zvuk, kao i pritiskanje okidača, bio tek iluzija; da se pucanj nikada nije dogodio. A kad je bolje pogledao, tu nije bilo ni mladića, kao ni ruševina oko njega.

Stajao je tu tek on, starac, sa puškom u rukama, okružen hladnim zidovima mračnog hodnika *Utočišta Bogu najmilijih*, i kroz nišan je tresući se promatrao uplakanu djevojčicu u uglu.

Njen plač oduzme mu pušku. Njen plač... oduzme mu starost.

“Joanne...” on je prošaputao.

“Jer imam osjećaj da sam našao te knjige epilog, zato ti spominjem.” starac je mladiću odgovorio dok su promatrali rijeku kako teče, kao i djevojčicu što je sjedila uza zid.

“Ne razumijem vas.”, Samuel je poželio reći. “Ne razumijem ni vas ni knjigu niti išta od ovoga što nazivam svojim životom. Ništa od moga života meni nije poznato, i svemu sam stranac. Svemu sam jedva i gost. Vi govorite, a ja čujem tek vjetar. Ne razumijem vas. Ne razumijem vas...!” Ali to nije rekao. Jer to nije bila istina, a neznanje si priuštiti nije mogao.

Umjesto toga, toga što ga je čitavo tijelo, čitavo postojanje tjeralo da izgovori, on je upitao nešto drugo:

“Gdje je epilog?”

Starac ne odgovori, već se okrenu prema vratima što su vodila do spavaonice.

“Prolaziš kroz ova vrata i ideš u rat. U rat ideš i gubiš sve.”, on je rekao. “Pak ona vode do moje knjižare.”, pogledao je spram vrata na kraju hodnika, kraj kojih je na podu sjedila djevojčica grleći koljena. “Moja knjižara svijet je veći no što možeš zamisliti. U mojoj knjižari... izgubit ćeš sebe.”

“Ondje je...?”

“U tebi. U tebi i nigdje drugdje.”

Samuel je sjedio na klupi, uz Talijana, i netremice promatrao rijeku. “A Joanne?”, dijete upita pogledavši u uplakanu djevojčicu na kraju

hodnika. “Je li moguće da sve što sam osjećao spram nje nikada nije postojalo...?”

Starac se nasmiješi. “Da nije postojalo, ovo se ne bi događalo. Ali... istina je što se pitaš. Nje nema tamo kuda ideš. Kuda ideš, nema nikoga... Ako odlučiš onuda poći.”

“Ako prihvatim jedini put koji imam...”, dijete je prošaputalo. “Put koji i ne postoji...”

Mladić je ustao sa klupe, i mirna koraka prišao rijeci. Miris vode, vjetra i blata. Konačno, miris slobode. Tu ga je dočekala ruka dječaka koji je promatrao vrata na kraju hodnika. Mladić njegovu ruku prihvati, i baci posljednji pogled spram uplakane djevojčice.

“Nikada nisam doznao zašto je plakala...”

“Nikada i nećeš.”

A onda dijete dotakne vrata. I mladić učini korak spram rijeke.

A onda još jedan.

A onda još jedan...